

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

Współpraca Europejska
Podejście Naukowe & Zastosowane Technologie

ISSN 2449-7320

EUROPEAN
COOPERATION

Scientific Approaches and Applied Technologies

Warszawa 2018

№ 9(40) 2018

RADA NAUKOWA

Przewodniczący Rady Naukowej:

Dr hab. (Ekonomia), **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, The London Academy of Science and Business, Wielka Brytania, Londyn

Członkowie Rady Naukowej:

Dr (Inżynieria), **BESTOUN S. AHMED**, College of Engineering / Salahaddin University, Erbil, Kurdistan, Irak

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **ARTUR BARTOSIK**, Politechnika Świętokrzyska, Kielce, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **LINO BRIGUGLIO**, Islands and Small States Institute, University of Malta, Msida, Malta

Dr hab. (Ekonomia), **MAREK CHRZANOWSKI**, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, Polska

Prof., Dr (Ekonomia), **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**, Technical University of Gabrovo, Sofia, Bułgaria

Prof., Dr (Ekonomia), **SHALVA GOGIASHVILI**, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Gruzja

Prof., Dr hab. (Ekonomia), Dr. h.c. mult., **FRANZ PETER LANG**, University Braunschweig, Braunschweig, Niemcy

Dr (Ekonomia), **ALEKSY KWILIŃSKI**, Instytut Rozwoju Współpracy Międzynarodowej, Poznań, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **IRENA MAČERINSKIENĖ**, Mykolas Romeris University, Wilno, Litwa

Prof., Dr (Ekonomia), **ALEXANDER MASHARSKY**, Baltic International Academy, Ryga, Łotwa

Dr hab. (Politologia), Prof.ndzw. **DONAT JERZY MIERZEJEWSKI**, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pole, Piła, Polska

Dr (Ekonomia), **RADOSŁAW MIŚKIEWICZ**, Przewodniczący Rady Nadzorczej Luma Investment, Łaziska Górne, Polska

Prof., Dr hab (Ekonomia), **BORYS SAMORODOV**, Banking University, Charków, Ukraina

Dr hab. (Ekonomia), **NADIYA YURKIV**, National Institute for Strategic Studies, Kijów, Ukraina

Dr hab. (Ekonomia), **HENRYK DŹWIGÓŁ**, Politechnika Śląska, Gliwice, Polska

Wydawca:

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA NR 9(40) 2018

Czasopismo jest zarejestrowane w Sądzie Okręgowym w Warszawie za numerem 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Czasopismo naukowe WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA jest umieszczone i indeksowane w bazach danych naukometrycznych:

- Web of Science by ResearcherID
- ERIH PLUS
- Biblioteka Narodowa w Polsce
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Adres strony internetowej:

www.european-cooperation.eu

www.clmconsulting.pl

www.facebook.com/clmstg

Adres do korespondencji:

Redakcja Czasopisma naukowego
WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA
Consilium Sp. z o.o.
ul. Marszałkowska 58
00-545 Warszawa, Polska

Redaktor naczelny -
Aleksy Kwiliński

editor@european-cooperation.eu

Reklama w czasopiśmie:
office@clmconsulting.pl

SCIENTIFIC COUNCIL*Head of Scientific Council:*

Dr. hab. (Economics), **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, The London Academy of Science and Business, Great Britain, London

Members of the Scientific Council:

Dr. (Engineering), **BESTOUN S. AHMED**, College of Engineering / Salahaddin University, Erbil, Kurdistan, Iraq

Prof., Dr. hab. (Engineering), **ARTUR BARTOSIK**, Kielce University of Technology, Kielce, Poland

Prof., Dr. hab. (Economics), **LINO BRIGUGLIO**, Islands and Small States Institute, University of Malta, Msida, Malta

Dr. hab. (Economics), **MAREK CHRZANOWSKI**, SGH Warsaw School of Economics, Warsaw, Poland

Prof., Dr. (Economics), **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA - IVANOVA**, Technical University of Gabrovo, Sofia, Bulgaria

Prof., Dr. (Economics), **SHALVA GOGIASHVILI**, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

Prof., Dr. habil. (Economics), Dr. h.c. mult. **FRANZ PETER LANG**, University Braunschweig, Braunschweig, Braunschweig, Germany

Dr. (Economics), **ALEKSY KWILIŃSKI**, Institute for International Cooperation Development, Poznan, Poland

Prof., Dr. hab. (Economics), **IRENA MAČERINSKIENĖ**, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Prof., Dr. (Economics), **ALEXANDER MASHARSKY**, Baltic International Academy, Riga, Latvia

Prof., Dr. hab. (Political Sciences), Prof. ndzw. **DONAT JERZY MIERZEJEWSKI**, Stanislaw Staszic University of Applied Sciences in Piła, Piła, Poland

Dr. (Economics), **RADOSŁAW MIŚKIEWICZ**, Supervisory Board of Luma Investment S.A., Łaziska Górne, Poland

Prof., Dr. hab. (Economics), **BORYS SAMORODOV**, Banking University, Kharkiv, Ukraine

Dr. hab. (Economics), **NADIYA YURKIV**, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

Dr. hab. (Economics), **HENRYK DŹWIGÓŁ**, Politechnika Śląska, Gliwice, Poland

Publisher:

CONSILIUM LIMITED LIABILITY COMPANY

EUROPEAN COOPERATION

Vol. 9(40) 2018

Scientific journal is registered in District Court in Warsaw for the number 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Scientific journal**EUROPEAN COOPERATION**

is included and indexed in the international informational and scientometric data bases:

- Web of Science by ResearcherID
- ERIH PLUS
- National Library of Poland
- PolishScholarlyBibliography (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Web on:

www.european-cooperation.eu

www.clmconsulting.pl

www.facebook.com/clmctg

Address for correspondence:

Editorial team of Collection
EUROPEANCOOPERATION
Consilium LLC
Marszałkowska str. 58
00-545 Warsaw, Poland

Chief editor of the Collection -
Aleksy Kwiliński

editor@european-cooperation.eu

Advertising in the collection:
office@clmconsulting.pl

SPIS TREŚCI

CITIZENSHIP AND SOVEREIGNTY AS DEMOCRATIC VALUES OF A STATE IN GLOBAL WORLD 7

Vitaliy Kovalchuk, Iryna Sofinska, Yaryna Bohiv
(ENG)

GLOBAL TRENDS IN MODERNIZATION OF STATE REGULATORY METHODS AND TOOLS IN ECONOMIC RELATIONS 18

Iaroslav Petrunenko
(ENG)

РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА ЯК ОСНОВИ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ БАНКУ 29

Alexander Petruk, Olena Lagovska, Nataliya Vyhovska, Volodymyr Vyhovskyi
(UKR)

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ЕКОЛОГІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВИТРАТ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА 40

Maryna Pashkevych, Olga Usatenko, Olha Driha
(UKR)

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО РИНКУ ЖИТЛА В УКРАЇНІ 57

Olena Prutska, Oleksandr Zarichuk
(UKR)

IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT IN TERMS OF RENT THEORY DEVELOPMENT 73

Sergii Bardash, Tetiana Osadcha
(ENG)

РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВИКОНАННЯ АДАПТОВАНИХ ДЛЯ УКРАЇНИ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ Svitlana Kucher 87

(UKR)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ 103

Iryna Zhyhlei, Sergiy Legenchuk, Olena Syvak
(UKR)

СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДІАЛОГУ МІЖСЕКТОРНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 119

Dmytro Lozynskyi
(UKR)

TABLE OF CONTENTS

CITIZENSHIP AND SOVEREIGNTY AS DEMOCRATIC VALUES OF A STATE IN GLOBAL WORLD	7
Vitaliy Kovalchuk, Iryna Sofinska, Yaryna Bohiv (ENG)	
GLOBAL TRENDS IN MODERNIZATION OF STATE REGULATORY METHODS AND TOOLS IN ECONOMIC RELATIONS	18
Iaroslav Petrunenko (ENG)	
DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR CREDITWORTHINESS ASSESSMENT AS A BASIS FOR CREDIT RISK IDENTIFICATION OF THE BANK	29
Alexander Petruk, Olena Lagovska, Nataliya Vyhovska, Volodymyr Vyhovskyi (UKR)	
MANAGERIAL ACCOUNTING OF ECOLOGICAL, SOCIAL, AND ECONOMIC EXPENDITURE AS A COMPLEX OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE	40
Maryna Pashkevych, Olga Usatenko, Olha Driha (UKR)	
IMPROVEMENT OF STATE MORTGAGE HOUSING DEVELOPMENT PROGRAMS IN UKRAINE	57
Olena Prutska, Oleksandr Zarichuk (UKR)	
IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT IN TERMS OF RENT THEORY DEVELOPMENT	73
Sergii Bardash, Tetiana Osadcha (ENG)	
INFORMATION DISCLOSURE BY ECONOMIC SUBJECTS ABOUT THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ADAPTED FOR UKRAINE IN TERMS OF HYBRID WAR	87
Svitlana Kucher (UKR)	
MODERN TRENDS IN SOCIALLY RESPONSIBLE INVESTMENT IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: EFFICIENCY ISSUES	103
Iryna Zhyhlei, Sergiy Legenchuk, Olena Syvak (UKR)	
SMALL BUSINESS STIMULATION AND IMPROVEMENT OF INSTRUMENTS FOR INTER-SECTORAL PARTNERSHIP DIALOGUE FOR THE SOCIAL RESPONSIBILITY CONCEPT IN TERMS OF HYBRID WAR	119
Dmytro Lozynskyi (UKR)	

Vitaliy Kovalchuk

Doctor of Science (Law), Professor,
Educational and Scientific Institute of
Law and Psychology
National University 'Lviv Polytechnic',
Constitutional and International
Department Chair
Ukraine, Lviv
kovalchyk1903@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7523-2098

Iryna Sofinska

PhD (Law), Associate Professor,
Educational and Scientific Institute of
Law and Psychology
National University 'Lviv Polytechnic',
Constitutional and International
Department
Ukraine, Lviv
sofinska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3853-7626

Yaryna Bohiv

PhD (Economics), Assistant Professor,
Educational and Scientific Institute of
Law and Psychology
National University 'Lviv Polytechnic',
Constitutional and International
Department
Ukraine, Lviv
yaryna_bohiv@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5819-2023

**CITIZENSHIP AND SOVEREIGNTY AS DEMOCRATIC VALUES OF A STATE IN
GLOBAL WORLD**

Abstract. This article mainly focuses on determination of sovereignty as the answer to challenges, caused by globalization, migration, and integration. In the modern view, sovereignty is a fundamental state feature, while citizenship is a real and effective political and legal link between person and state. Citizenship is a primary legal aspect of self-identity from the theoretical, legal and philosophical point of view. It should be mentioned that nowadays, there are a lot of discussions on this issue in order to determine possible strong ideological baggage, the set of rights and duties and full membership in a state (features of citizenship) from daily and personal complexity of social interaction (features of self-identity).

Undoubtedly, the correct, up-to-date application of person's legal status and identity issues is a fundamental tension in frames of such triangle: person – society – sovereign state. The article explains that such importance depends not only upon the level of legal self-consciousness of a person, geopolitical, social and economic, demographic development of society and state's place on the international arena, but also on active state (governmental) policy in the field of citizenship.

Authors pay particular attention to the grounds for terminating the citizenship of a person, as a result of which a person may become "apatride" (a stateless person). In addition, this study is aimed to generalize the common and distinctive features of the main grounds for termination of citizenship of a person, which depends on the will of last one or is foreseen as the state "punishment" for his/her activity.

According to the results of this research, the value of citizenship in the modern world is inevitably to become lower. Therefore, in the ideal scenario, it is necessary to upgrade the citizenship concept, to proceed with real, proper and useful, but not cosmetic changes. In addition, there is a need to allow drifting on the citizenship front to secure values and shared symbols of citizenship in the sovereign state.

Keywords: sovereignty, citizenship, loss of citizenship, withdrawal of citizenship, lapse of citizenship, denaturalization

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 26

JEL Classification: K33

Introduction. Citizenship might be considered to be a perfect legal and political phenomenon that can establish visible and invisible walls between sovereign states (nations), can help their citizens legally cross borders between them and build bridges for their citizens in order to enjoy freedom of movement. Moreover, citizenship related issues might produce modern challenges for law and society in an inter-connected world in terms of globalization, migration and consumerism. Those three words appeared to be modern megatrends in XXI century because of their application in everyday life and precise influence on state politics, national security and national identity preservation rooted in grounds of loss of citizenship.

Previously citizenship has been associated with the pure allegiance (loyalty) to the sovereign state, but now we observe a tremendous effect of consumerism on it specifically in the light of such movements as cash-for-passport, citizenship-by-investment, citizenship-for-sale. Sure, those movements are not traditional, but enough usual for majority of modern countries and they are beneficial both for countries and foreigners, who want to improve their own welfare, to live more comfortable, to feel themselves and their family safer, not to pay attention to bureaucracy while doing business and not applying for visa every time they travel worldwide (visa-free travel). But simultaneously those trends can cause loss of citizenship of a target person.

Literature review and the problem statement. The core concept of citizenship was a trendy topic during last centuries to discuss among many scholars worldwide in different fields of science, specifically in sociology, political science, history, law, anthropology etc. (D. Beland, R. Bellamy, D. Heater, L. Jamieson, T. H. Marshall, S. Sassen, Ch. Tilly and B. S. Turner). In the majority, they concentrated on issues of self-awareness, self-definition, and self-consciousness because those features help to discover self-identity as a fundamental concept of selfhood. A lot of European scholars (S. Carrera, G. R. de Groot,

J. Habermas, Ch. Joppke, P. Mouritsen, L. Orgad, H. Schneider, J. Shaw, J. H. H. Weiler, etc.) analyzed in their scientific researches specifically legal connotation of the citizenship concept which is supposed to play an essential role in legal (exclusively constitutional) determination of personal identity of a citizen.

The aim of this article is to show how to bring together the relationships between a person, society and the state, to preserve the unity of this unique complex "person, society and the sovereign state" in its permanent development and civic transformations as the most comfortable and desirable for everyone. We try to extrapolate main reasons of loss of citizenship (notwithstanding voluntarily or involuntarily, automatically or by an act by the public authorities), where target person usually lost his/her link to particular sovereign state.

Research results. The notion of sovereignty is multifold and a complex one that transforms its content depending on its carrier's awareness. If at first, it was about the monarch, the supreme body of state power, then specific historical conditions and political events became a catalyst for the rising of the sovereignty of the people, the nation; but now at the beginning of the XXI century the state sovereignty is an answer to numerous challenges of globalization and integration [Topchiy 2016]. Thanks to the principle of loyalty, sovereignty is directly linked to the doctrine of citizenship, as evidenced by the British Calvin's Case (the so-called Postnati case) of 1608, which played a significant role in the emergence of the concept of citizenship in the United States [Price 1997; Postnati. Calvin case 1608]. In the paragraph 5b of the British Court decision on the case, it was noted that "those born under obedience, power, faith, loyalty, or affection of the king are British citizens, not foreigners" [Flournoy 1921].

The study of both constructs was primarily undertaken by J. Boden and T. Hobbes, who substantiated the main features of the theory of sovereignty. These include, first and foremost:

- recognition of sovereignty as a mandatory attribute of the state;
- almost complete identification of the sovereignty with its carrier;
- recognition of the monarch as the carrier of the absolute sovereignty of the state;
- basic recognition of unlimited, indivisible, inalienable and consistent sovereignty [Ludvik 2009].

The main work of the French thinker Jean Bodin is *Les Six Livres de la République* written in 1576 [Six Books of the Commonwealth by Jean Bodin 1955]. In this treatise the philosopher clearly defines the limits of the absolutism of state power, taking justice, truth, law, as well as the goals and objectives of the state as the basis. Thus, Bodin was deeply convinced that the principal, single, indivisible and unconditional feature of the state is the sovereignty as the ownership of power to any one subject [Kresina, Skrypnjuk 2007]. We share the position of the scientist that this subject (monarch or ruler) can certainly use and freely dispose of power taking into account the absolute nature of state power.

The sovereignty of the state is intended to be realized under the authority of the state power to solve all the most critical questions of the state's life: the issuance of laws, amendments and additions to them, the right to war and peace, the appointment of officials, the collection of taxes and fees, etc.

Bodin in his treatise *Les Six Livres de la République* expressed true belief that the citizenship is the collection of political rights and privileges, but the privileges don't make

a man more or less citizen [Six Books of the Commonwealth by Jean Bodin 1955]. In his opinion, every citizen is a subject whose freedom is to some extent diminished by the majesty of the person to whom he must obey, but not every subject is a citizen, as we will say about a slave. In the epoch of medieval monarchy, citizenship is a relationship, first of all, between a free man and a ruler [European Dictionary of Philosophy: Lexicon of Implications 2009]. In *Les Six Livres de la République* Bodin makes certain critical remarks as far as the status of a citizen is concerned [Six Books of the Commonwealth by Jean Bodin 1955]. According to him, a citizen is not only a bourgeois but can also be a peasant, since the city walls do not make a citizen of a person, but culture and laws, as well as actions of the ruler. Both a citizen by birth and a naturalized person or a person released from serfdom.

In our opinion, special attention should be paid to the well-known treatise of the British philosopher Thomas Hobbes *De Cive* of 1641 [Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia 2017]. We emphasize that this treatise is preliminary for the more famous work of T. Hobbes *Leviathan*, as well as the phrase "war of all against all (*bellum omnium contra omnes*)" was also used for the first time in the beforementioned treatise *De Cive* [Bellamy 2015]. This particular treatise consists of three books: *Freedom* (on natural law), *Empire* (on state governance) and *Religion*. It is in the second book of this treatise T. Hobbes discusses citizenship as a political-legal relationship between a person and a state (paragraphs IX-XII of Part V of the treatise) [Sofinska 2018].

Since the time of T. Hobbes, the issue of sovereignty has been discussed in scientific circles in the context of the implementation of two leading concepts. In the first concept of national sovereignty, the emphasis is placed on the notion of "nation", which offers its understanding as an indivisible and distinctive collective entity of the individuals that make up the latter. The second concept of national sovereignty sees the people as a main bearer of the sovereignty, a certain community of citizens bound with relations on a joint social contract (according to J. J. Rousseau). Both variants can be interpreted from the position of the representational essence.

The first position implies an interpretation according to which sovereignty belongs to the nation of the abstract entity, since it consists of people who live in this area at a given time and maintain the connection of generations. The second position presented the expediency of using the concept of "people", and popular sovereignty belongs to the people as a group of persons living on the territory of a particular state. The people are a collection of persons, connected by one unity of language, religion, origin, traditions, values, and customs, etcю [Shcherbanyuk 2013]. Confirming this thesis, Ernest Renan, a French philosopher of the nineteenth century, promoted the concept of "subjective nationality", the essence of which manifests itself in the desire of a group of people not related to each other by a common race, language or ethnicity, living in a certain territory on the basis of "daily plebiscite" (*un plébiscite de tous les jours*) [Abraham 2008]. It is about such a concept of citizenship; he pondered in his main work *What is a nation? (Qu'est-ce qu'une nation?)* of 1882. It is about the right of the soil *ius soli*, the principle of acquiring citizenship from birth, which in France replaced the right of blood *ius sanguinis* in 1889. Subsequently, its most serious application this concept obtained in the situation associated with the self-identification of the inhabitants of Alsace and Lorraine (the German territories that, following the defeat of Germany in the First World War, retreated to France under the provisions of the Versailles Peace Treaty of June 28, 1919).

In both cases, citizenship is directly related to national identity, but from a different perspective. However, in our study, the identity of a person is identical to a person's self-identification, and national identity is only an elementary part of the general concept, and therefore we believe that the beginning of the development of the concept of modern citizenship was introduced by J. J. Rousseau in his treatise *Du contrat social ou Principes du droit politique* of 1762 [Habermas 1994].

During the twentieth century, the development of the concept of citizenship and its axiological characteristics took place mainly by vivid geopolitical and civilizational transformations. The relationship between citizenship and sovereignty is first of all observed in decisions of international arbitration tribunals such as *Canevaro* (Italy v. Peru) of 1912 [The Canevaro Case at the Hague Source 1912], *Mergé* (United States of America v. Italy) of 1955 [Mergé 1955] and *Flegenheimer* (the USA v. Italy) of 1958 [U. S. A. ex rel. Flegenheimer v. Italy 1959]. But the most essential legal basis for the formation of citizenship concept is the decision of International Court of Justice of the United Nation on the case of *Nottebohm* (Lichtenstein v. Guatemala) of 1955 [Nottebohm Case 1955], where in paragraph 23, citizenship is referred to as "a real and effective legal link between a state and a person that exists both on the basis of interests and feelings, and of mutual rights and obligations" [Pilgram 2011].

Drawing on the discourse of the actual philosophical and legal doctrine of citizenship in the world, scholars traditionally reflect on citizenship in four values: as the formal legal status of a person, which provides for a continuous effective communication between the state and a person; as a kind of "construct" of rights, duties and privileges belonging to a citizen of a particular state; as an obvious set of responsibilities, virtues and skills that underline the democratic nature of a particular state; as a collective identity of a group of people, who live within the same state, share the same values and lifestyle regardless of their ethnic, racial, and religious affiliation (the "club", the membership of which involves both the fulfillment of formal requirements and the receipt of a kind of "bonus" in the form of social security, visa-free traveling to other countries or facilitating business) [Sofinska 2018]. V. Pohorilko argues that citizenship is one of the characteristic factors (elements) of the legal status of a person, determining the ability of each citizen to engage in the political, economic, legal and cultural life of society and the state, in particular by implementing participative democracy [Pohorilko 2006]. It seems that citizenship is gradually losing its, primarily, territorial "attachment" to a particular state, as well as a real and effective political and legal relationship between the state and the individual (as foreseen by the decision of the International Court of Justice of the United Nations in the *Nottebohm* case in 1955) gradually disappears [Nottebohm Case 1955]. Citizenship ceases to be solely a sign of affiliation of a person to a particular state, since it additionally provides for the existence of rights, duties, and privileges that characterize the level of relations between a person and a state based on the principle of fidelity. We share the convictions of modern scholars in the field of law, political science and sociology (B. Turner) that in the modern matrix of citizenship it is expedient to ponder over the three main issues: first, how far the limits of human rights in the state will be commensurate with the boundaries between states (degree); secondly, how much the benefits and limits of human rights in the state will be recognized in the legislation (content); and finally, how much the "thickness" of the identity of citizens as members of the state will be meaningful and understandable to them (depth) [Isin, Turner 2002].

The answer to all these questions, and each of them in particular, in our opinion, should be clear, logical, reasoned and legally grounded, since citizenship, traditionally, is at the crossroads of ensuring national security and guaranteeing human rights, the influence of consumerism and manifestation of loyalty to a state of its own citizenship.

The loss of a mutual relationship between a person and a state most often takes place in case of termination of citizenship. As it is known, the European Convention on Citizenship of 1997 (hereinafter - ECN) provides for the basic legal grounds for terminating the citizenship of a person: if in Art. 7 it refers to the loss of citizenship *ex lege* or on the initiative of the state, a party of the ECN, then Art. 8 provides for the loss of citizenship at the initiative of the individual (we underline that in fact it is a question of release from nationality (voluntarily loss of citizenship)) [European convention on nationality 1997]. Thus, all grounds for terminating the citizenship of a person provided for in Art. 7 of the ECN can be divided into several logical groups notwithstanding voluntarily or involuntarily, automatically or by an act by the public authorities:

- renunciation of citizenship (release from citizenship, voluntarily loss of citizenship, initiated by a declaration or application by the target person or his or her legal agent addressed to the relevant authorities concerning his or her intention or desire to give up the citizenship in question);
- lapse of citizenship (automatic loss of citizenship by the target person);
- withdrawal of citizenship, including denaturalization (non-automatic loss of nationality based on a decision by a public authority to deprive the target person of his or her citizenship);
- nullification of acquisition of citizenship (due to the act of a public authority, pronouncing the acquisition of nationality null and void because it is established *ex post* that conditions required for the acquisition were in fact not met at the time of application or declaration by the person in question or at the time of decision by the responsible authority (whichever is applicable)).

It is worth to mention that the first three groups of legal grounds for loss of citizenship of a person cannot be applied if as a result, this person becomes a stateless. However, this provision does not usually apply to the nullification of acquisition of citizenship by a person and the deprivation of citizenship in the form of denaturalization. Nevertheless, we assume that these ECN provisions of 1997 can be applied only in those European countries where ECN is in force. Currently, ECN is in effect in 21 member-states of the Council of Europe, while Greece, Italy, Latvia, Malta, Poland, Russia, France, and Croatia signed, but did not ratify it till now [European convention on nationality 1997].

Consequently, any methods after application of which a particular person ceases to be a citizen, are termed a loss of citizenship (this is its broadest concept). We know several ways to terminate citizenship, depending on the will of a person: the release from citizenship, when the person voluntarily terminates his/her citizenship; withdrawal of citizenship, including denaturalization, when a person is deprived of the citizenship of a particular state on the compulsory basis on the initiative of the public power authorities), lapse of citizenship. It should be emphasized that in Ukraine the distinction between these concepts has not yet become officially interpreted and described, therefore the author's definition is based on European and world experience in the legal doctrine of citizenship.

Withdrawal of citizenship is often interpreted by researchers as a kind of punishment by the state authority of a person for committing any actions contrary to the interests of the state. Often such a forced termination of citizenship is prohibited at the legislative (constitutional) level. However, it can be applicable only in exceptional cases.

The constitutional principle of "impossibility of depriving a citizen of Ukraine of Ukrainian citizenship" (Article 25 of the Constitution of Ukraine 1996) requires a thorough rethinking since it is often used in the connotation of "preventing cases of statelessness." [Constitution of Ukraine 1996]. Of course, this applies primarily to those who have acquired citizenship from birth by the right of blood (*ius sanguinis*), that is, by origin. But a completely different situation arises in the case of a person becoming a citizen in connection with naturalization (ordinary, exclusive or privileged), option or transfer.

Also, deprivation of citizenship may relate to those who have acquired citizenship in connection with naturalization (in the context of denaturalization). An obvious example of denaturalization is observed in the decision of the Court of Justice of the European Union (the CJEU, at that time European Court of Justice, the ECJ) in Janko Rottmann's case (2010), when the ECJ found that the state could independently determine the grounds for deprivation of citizenship (so-called denaturalization), but the result of such action cannot be the stateless of a *εφκπνε* person [Rottman, Bayern 2010].

In this case the applicant, Mr Janko Rottmann, a citizen of Austria, who received German citizenship in connection with naturalization, and therefore automatically lost Austrian. Subsequently, the German authorities found that during naturalization, Rottmann had provided false information, since he did not indicate that he had been on the wanted list in Austria for the crimes committed. As a result, the German authorities deprived him of German citizenship and nullified naturalization.

The deprivation of German citizenship might have been the reason for Janko Rottmann's stateless status. Thus, in paragraph 57 of the decision the ECJ it is set forth that in this situation the principle of proportion cannot be outraged between the prospect of statelessness of a person whose naturalization has been abolished and denial of citizenship in connection with the false information submitted during naturalization. It is necessary to take into account, firstly, the severity of the offense committed by a person, a naturalized citizen; secondly, the period between the decision of the authorities on the naturalization of a person and the decision to cancel it; and thirdly, the possibility of restoring the previous citizenship of a person [Rottman, Bayern 2010].

In accordance with the United Nations Convention on the Reduction of Statelessness of 1961, each signatory state has a possibility to make an appropriate application and reserve the right to deprive a person of nationality for acts performed by him/her contrary to the interests of the sovereign state, even if such person, as a result, will become a stateless person [UN Convention on the Reduction of Statelessness 1961].

Probably it is all about deprivation of citizenship when it comes to individuals who have acquired it in connection with naturalization - in this context it appears as denaturalization. But here it is necessary to define clear criteria of division between denaturalization and the nullification of acquisition of citizenship. Traditionally, denaturalization involves deprivation of a target person's citizenship acquired due to naturalization for acts contrary to the interests of the state of citizenship from the time of the discovery of these acts (*a priori*). Denaturalization is foreseen in the legislation of many countries of

the world (including Argentina, Brazil, Brunei, Bhutan, Venezuela, Honduras, Costa Rica, Kuwait, Laos, Malaysia, Mexico, Nicaragua, New Zealand, Pakistan, South Africa, Singapore, Thailand, the Philippines, etc.).

Conversely, the nullification of acquisition of citizenship has the retroactive effect, since the act of the competent authority cancels the very fact of the person's acquisition of citizenship (regardless of time, a posteriori) and such a person is considered to have never been a citizen of that sovereign state.

Confirmation of this view is observed, for example, in Article 21 of the Basic Law of Ukraine on Citizenship of 2001, which reads that "the decision on the registration of the acquisition of citizenship of Ukraine is canceled if a person acquired citizenship of Ukraine in accordance with Articles 8 and 10 of this Law by deception, as a result of submission deliberately false information or false documents, concealment of any substantial fact in the presence of which a person cannot acquire Ukrainian citizenship" [Law of Ukraine on Citizenship 2001].

Similar provisions for the nullification of acquisition of citizenship because of falsified / inaccurate documents are present in the legislation of such states as Barbados, Bahrain, Belize, Botswana, Guatemala, Ecuador, Israel, Indonesia, Kazakhstan, Canada, Qatar, Kenya, Colombia (10 years since the acquisition of citizenship), Mauritius, Morocco, Myanmar, Nepal, New Zealand, UAE, Saudi Arabia, the USA and others.

If we synchronize the application of the ECC of 1997, the provisions of the national legislation on denaturalization and the nullification of citizenship as admissible means of termination of citizenship in view of the probability of such a person becoming a stateless person, then we will see that only in 19 European countries (in particular, in Austria, Albania, Belgium, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Denmark, Macedonia, Moldova, Netherlands, Germany, Norway, Portugal, Romania, Slovakia, Hungary, Ukraine, Finland, Czech Republic and Montenegro) denaturalization and nullification of acquisition of citizenship are legitimate and acceptable in the legal field.

Assume that such grounds for loss of citizenship of a person as nullification of acquisition of citizenship and withdrawal of citizenship in the form of denaturalization can be applied, even if as a result of this the person becomes stateless. Lapse of citizenship of a particular state cannot be regarded as the punishment of a person, but rather an action (or rather a reaction) of a sovereign state in response to person's activity. The typical reason for loss of citizenship due to its lapse is the exercise of (public) service in favor of another state. It should be noted here that, in world practice, the main form of loss of citizenship, in this case, is the lapse of citizenship previously obtained on the basis of naturalization.

The loss of citizenship in the form of its lapse, as a rule, appears in two kinds: firstly, on the basis of a decision of the state body and, secondly, automatically. The first type of loss of citizenship can be applied on the basis of a decision of the state authority as a result of 'person who renders services to a foreign country' (performed services abroad that are incompatible with his/her status as citizen of particular state):

- Austria (her/his actions substantially damage the interests and reputation of Austria);
- Azerbaijan (person voluntarily serves in state or municipal bodies of a foreign country);
- Bahrain (person helps or engages in the service of an enemy country);

- Belarus (person enlists in the security or justice services or any other public agency of a foreign country);
- Canada (person is convicted for espionage for sharing vital information with a foreign entity);
- Chile (person has in any way assisted the enemy in a war in which Chile was engaged);
- Denmark (person acquires citizenship of another country by undertaking public service there);
- Egypt (person accepts a post abroad with a foreign government or a foreign or international body);
- Estonia (person enters state public service of another country without permission of Estonia);
- France (person is in public service of another country despite a request to resign from that function from the French government, BUT this provision does not apply if person would thereby become stateless);
- Greece (person has accepted a public service position in another country against the express prohibition by the Greek government);
- Indonesia (person entered the state public service of another country);
- Italy (person serves in the civil service of another country despite a request from the Italian government to resign from this function);
- Kazakhstan (person joins the justice agencies, State government bodies or other administrative bodies of another state with the exception of cases stipulated by international treaties);
- Lebanon (person accepts a public office from a foreign government and maintains such office despite that he has been instructed by the Lebanese government to abandon it);
- Lithuania (person is in the service of another state without authorisation of the Lithuanian state and prejudices the state);
- Qatar (Person is employed by a country with which Qatar is at war);
- Saudi Arabia (person worked for the benefit of a foreign Government during war-time with the Kingdom of Saudi Arabia, however, target person is given a three months warning before citizenship is withdrawn);
- Spain (person acquired citizenship after birth and exercises a political office in another country against the express prohibition of the Spanish government);
- Turkey (person renders services to another country against the interests of Turkey and does not voluntarily terminate these services within three months after receiving a notification issued by the Turkish authorities);
- UAE (person works for the interest of an enemy country);
- USA (person serves in government of a foreign state with the citizenship of such foreign state, with the intention of relinquishing US citizenship, however, loss cannot result in statelessness of target person).

The Ukrainian legislation (Article 17 of the Basic Law on Citizenship) stipulates that the Ukrainian citizenship may be terminated: firstly, as a result of expulsion from the citizenship of Ukraine; secondly, due to the loss of citizenship of Ukraine; thirdly, on the grounds provided by international treaties of Ukraine. Based on official data of the State Migration Service of Ukraine in 2017, by the first method, almost 4,3 thousand people were deprived of citizenship, by the second - 47, the third - 825 people.

The main grounds for loss of citizenship (disloyalty or treason) are deeply connected with state sovereignty. That means that a target person who is disloyal to the country of which he/she is a citizen or whose conduct is seriously prejudicial to the vital interests of that country can lose his/her citizenship.

Conclusions. As conclusions, it should be emphasized that in the modern sense, the sovereignty of the people is inextricably linked with the rights and freedoms of a man and a citizen, because they are the legal expression of the will of the people [Shcherbanyuk 2013]. People's sovereignty as a fundamental principle of constitutionalism implies the possession of socio-economic and political means by the people that ensure their real participation (as citizens) in state activity and public administration (primarily citizens by active and passive electoral law).

People can lose their citizenship voluntarily or involuntarily, automatically or by an act by the public authorities because of disloyalty or treason, rendering services to a foreign country, receive remuneration from a foreign country, etc.

References

- Abraham, D. (2008). Constitutional patriotism, citizenship, and belonging. *International Journal of Constitutional Law*, Volume 6, Number 1, pp. 137-152. (p. 141)
- Bellamy, R. (2015). *Citizenship: Historical Development*. Retrieved from: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/35878/Bellamy_Citizenship_history.pdf
- Constitution of Ukraine* (1996). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
- Derzhava i hromadjans'ke suspil'stvo v Ukrajinі: problemy vzajemodiji* (2007). Monograph [Kresina I., Skrypnyuk O.]; I. Kresina (ed.) – K.: «Logos», P. 64. (in Ukrainian).
- European convention on nationality* (1997). European Treaty Series No. 166 Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/166>
- Flournoy, R. W. (1921). Dual Nationality and Election. *Yale Law Journal*, Volume XXX, Issue 6. P. 546.
- Habermas, Jü. (1994). 'Citizenship and National Identity' in Steenbergen B. van (ed), *The Condition of Citizenship*, SAGE publications
- Isin, E. F. & Turner, Br. S. (2002). *Citizenship studies: An introduction*. In: Isin, Engin F. and Turner, Bryan S. eds. *Handbook of citizenship studies*. - London, UK: Sage, pp. 1-10.
- Jevropejs'ky slovnyk filosofij: leksykon neperekladnostej* (2009). Volume I. / B. Cassin (chair). K.: «Duh i litera», 576 p. (P. 166) (in Ukrainian).
- Law of Ukraine on Citizenship* (2001). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
- Ludvik, V. (2009). *Pryntsyp narodnoho suverenitetu v istoriji polityko-pravovoji dumky, teoriji prava ta politychnij praktytsi* / Kharkiv, 20 p. (in Ukrainian).
- Mergé Case–Decision No. 55 (1955). *Reports of International Arbitral Awards*, Volume 10, June 1955, pp. 236–248.
- Nottebohm Case* (1955). *Liechtenstein v. Guatemala*, ICJ, Reports. – p. 315.
- Pilgram, L. (2011). *International Law and European Nationality Laws* / EUDO Citizenship Observatory. Comparative Report, RSCAS/EUDO-CIT-Comp /1. P. 3.
- Pohorilko, V. & Fedorenko, V. (2006). *Konstytutsijne pravo Ukrajinij*: K.: «Naukova dumka», «Pretsident», pp. 113-114.
- Postnati. Calvin case* (1608). Trin. 6 Jac. 1. – pp. 379-406.

- Price, P. J. (1997). Natural Law and Birthright Citizenship in Calvin's Case (1608). *Yale Journal of Law and the Humanities*, Volume 9, Issue 73. P. 97-132.
- Rottman, J. & Bayern, F. [2010]. Case C-135/08 2 March 2010. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-135/08>
- Six Books of the Commonwealth by Jean Bodin, Abridged and translated by M. J. Tooley* [Published 1955. No copyright asserted. Retrieved from: http://www.constitution.org/bodin/bodin_.htm.
- Shcherbanyuk, O. (2013). *Narodnyj suverenitet i realizatsija vladospromozhnosti demokratychnoji gerzavy: monograph*. Volume II. K.: «Logos», 306 p. (in Ukrainian).
- Sofinska, I. (2018). *Philosophic and Legal Vision of Citizenship Doctrine*. - Lviv, Kamenyar, P. 54. (in Ukrainian)
- 'The Canevaro Case at the Hague Source' (1912). *The American Journal of International Law* 709 6(3)
- Tochij, V. (2016). Mezhi derzhavnoho suverenitetu: teorija ta praktyka. *Prykarpats'ky jurydychny visnyk*. Issue 1. pp. 78-81. (in Ukrainian).
- UN Convention on the Reduction of Statelessness (1961). *United Nations, Treaty Series*, vol. 989, p. 175 Retrieved from: http://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf)
- 'U. S. A. ex rel. Flegenheimer v. Italy' (1959). 53(4) *The American Journal of International Law* 944
- Velyka ukrainska jurydychna entsyklopediia / t 2: Filosofii prava Maksymov S (holova) ta inshi*, (Pravo 2017) pp. 161-166. (in Ukrainian).

Data przesłania artykułu do Redakcji: 16.10.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 18.10.2018

Iaroslav Petrunenko

PhD (Law), Associate Professor,
National University
"Odesa Law Academy",
Associate Professor at Department of
Economic Law and Procedure
Ukraine, Odesa
petrunenko@email.ua
ORCID ID: 0000-0002-1186-730X

GLOBAL TRENDS IN MODERNIZATION OF STATE REGULATORY METHODS AND TOOLS IN ECONOMIC RELATIONS

Abstract. In an inclusive society methods and tools of public administration in various spheres of legal relations, including the branch of economic relations, require modernization, particularly, in the direction of so-called deregulation. This means that the formation of state policy in the field of economic relations management should be conducted taking into account the private law interest of economic entities, as well as social and public interests, and based on the priority application of methods and tools of economic stimulation, other private law methods and models of public administration.

Therefore, the purpose of this study is to identify global trends for modernizing of methods and tools of state regulation in economic relations, to determine the extent of its prevalence in the domestic state regulatory policy and to elaborate proposals for the development of deregulation processes in Ukraine. The following tasks were fulfilled for the realization of the stated goal: the formation features of the state regulatory policy were determined, considering the modern conditions; the priority and efficiency of application of private law methods and tools of stimulation in the state regulation sphere in economic relations were substantiated; the proposals for modernizing of methods and tools of state regulation in economic relations in the domestic legal system were formulated. As a result of the research, the author came to the conclusion, that the main direction in modernizing methods and tools of state regulation in economic relations is the optimal combination of stimulation methods, that is, private legal methods and methods of direct management influence on economic entities.

Keywords: state regulation, state policy, economic relations, methods of regulation, private remedies, deregulation

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 23

JEL Classification: K22, M38

Introduction. The formation of internal and external policies in the field of economic relations and its regulation is one of the state functions. For this purpose, state authorities and institutions use appropriate methods and tools that, in their entirety, determine the type of state regulatory policy. Taking into account the current trends in the development of a socially oriented economy, state regulation in this area is increasingly characterized by a decrease in direct management and an increase in incentive effect on the activities of business entities. Meanwhile, the effectiveness of state regulation in

economic relations is determined by the optimal combination of the above methods and tools.

Literature review and the problem statement. State regulation in economic relations is a broad concept, which includes legal, organizational, institutional and other tools by which state authorities and institutions carry out regulatory influence over economic entities in order to bring it into a condition, which correspond to the state policy. At the same time, the system of the particular methods and tools of state regulation in economic relations needs to be transformed depending on the social requirements and the specific historical, legal and political-legal conditions, in which the regulatory process takes place. In addition, the feature of economic relations sphere is characterized with conditions that such relations: firstly, cannot be developed in isolation from other legal relationships (social, labor, administrative); secondly, global trends have a significant influence on its development, as the components of economic policies of any country are both: internal and external economic policies. Therefore, the purpose of the proposed study is to identify global trends in the modernizing of methods and tools of state regulation in economic relations, to determine the extent of its prevalence in the domestic state regulatory policy and to elaborate proposals for the development of deregulation processes in Ukraine.

The notion of "regulation" is considered in the scientific literature in a broad and narrow sense. In the context of this study, state regulation should be used in a broad sense, since this kind of state activity is inherently complex.

Therefore, on the basis of the scientific analysis of the concept of regulation in the broad sense, Stepanenko distinguishes three its types: 1) market self-regulation as a process of forming the proportions of economic development by market methods. It is believed that such market self-regulation of the economy optimally establishes the proportions of economic development, coordinating the structure of social needs and the structure of the social product; 2) state-administrative regulation of economic activity. This type of regulation of economic legal relations: firstly, is carried out by the state and its special authorities, and, secondly, is realized by purely administrative, administrative-economic or administrative-legal methods; 3) the combination of market and state regulation, which in practice, that is, in real life, is most often combined or complementary [Stepanenko 2016].

It is necessary to support the opinion of the scientist, since the legal nature of state regulation, as the main tool of ensuring legitimacy and legal order in society, foremost, lies in the regulatory influence on a specific sphere of social legal relations by establishing common rules (formation of law) and ensuring compliance with such rules by each subject of legal relationships (enforcement). In this regard, it is impossible to exclude the state from the sphere of regulation in economic relations completely. In particular, even in states, where economic relations are based on the free market principles, the state takes a fairly active part in the process of managing economic activity.

In Ukraine, the state policy is aimed at regulating the following main areas of economic relations: structural and sectoral policies aimed at implementing progressive changes in the structure of the economy by the state; investment policy; depreciation policy; policy of institutional transformation; pricing policy; antitrust-competitive policy; fiscal policy; tax policy; monetary policy; currency policy; foreign economic policy. In the social and economic sphere, the state implements a social policy of consumer

protection, wage and income policy, employment policy, social security and social security policies [Economic Code of Ukraine 2003].

Thus, the state regulatory policy covers a significant number of legal relationships that arise in the socio-economic field. At the same time, the call and demand of today is reducing the direct management influence of the state on the segment of a market economy.

According to some scholars, modernization changes in the country should be aimed at regulating social relations in a way that meets the needs and demands of society, towards the establishment of a stable order, the regulation of political relations, the introduction of mechanisms aimed at sustainable social development, progressive political dynamics, establishment of effective interaction between authorities and civil society institutions [Kovbasyuk & Golub 2013]. Other scholars argue that there is a direct cause-and-effect relationship between economic deregulation and economic growth in the state [Qichun 2011; Justin 2014].

Some foreign scholars raise questions about the interdependence of globalization and deregulation processes and conclude that this dependence is quite significant [Friedrich 2012].

At the same time, we need to accept that state regulation of the economy is its subjective factor. Therefore, its effectiveness resulted to how the state, in the process of fulfilling its regulatory functions, takes into account objective economic laws, and, above all, the laws of the market. In this sense, market laws create an objective boundary for state intervention in the economy. In other words, the market mechanism is a state non-interference sphere [Stepanenko 2016].

Consequently, in the current context of market economic relations development, methods and tools of state regulation need to be modernized by reducing the administrative influence on the participants of economic relations and increasing the importance of mechanisms of self-regulation. The role of the state in the current context should be aimed at creating legal barriers for abuse by economic agents of their position, as well as in protecting socio-economic, labor rights in relations with business entities, increasing economic fair competition, which should ultimately serve the purpose of building a socially oriented economy.

Research results. Principles of Formation of the State Regulatory Policy Owing Modern Conditions. Formation of state policy in the field of regulation of economic relations is based on certain principles, the most important of which are the proportionality and consistency of the state regulatory policy and the optimal combination of private and public interests. Adherence to these principles allows us to build consistent and coherent public policy in the area covered by the study, to take into account not just the private law interests of business entities as major players in the market, but also consumers of goods and services, social and public interests.

Thus, the principle of proportionality is an important element in the concept of the state based on the rule of law. It affects the limitation of the discretionary powers of executive authorities (administrative discretion). To this end, the principle of proportionality: ensures the flexibility of the application of legal tools in the public sphere; establishes the limits of authority interference in the interests of management objects; does not allow voluntarism and arbitrariness in the actions of executive authorities and their officials; promotes openness and transparency of their activities. Adherence to the

principle of proportionality means the conceptually distinct application of methods of state coercion and coordination, which depend on the relations of power and subordination, and its focus on achieving a balance of interests limits the discretionary actions of the executive authorities with the interests and purposes of the common good (public interest), and envisages taking into account interests, which need legal protection [Grin 2015].

At the same time, the private legal principles of economic legal relations are manifested in the formal equality of their participants and the relative freedom of their contractual regulation. In turn, the public-legal basis is present mainly in the operational-economic legal relations, i.e., where one of the participants is a public authority or another entity of power.

According to Bezukh, economic relations have a horizontal private character; their participants are legally equal in terms of the possibility of rights and obligations. At the same time, according to the scientist, the participants in relations in the field of economics are economically unequal. In the view of the scholar, the economic and social inequality of the participants in economic relations creates a distortion of legal equality and freedom of contractual relations in the economic sphere, substantially restricting them [Bezukh 2011].

And in this, some scholars believe that the relations of governance, including relations between economic entities and state authorities in the process of managing economic activities, are subject to the regulation of the Economic Code of Ukraine (hereinafter - EC of Ukraine) [Saniahmetova 2004].

This statement can be considered fair only if the subjects of such management have economic competence and directly carry out organizational and economic authority regarding the subject of economic activity (Article 4 of the EC of Ukraine).

The principle of proportionality in national law is a necessary component of the rule of law principle, without which the last one cannot fully fulfill its most important historical and modern functions - the protection and preservation of human rights and freedom. The principle of proportionality, including the balancing of interests, is the only mechanism with the rule of law in protecting human rights and freedom from the state and ensuring the fairness of legal regulation. This principle is significant for the implementation of other components of the rule of law principle (in particular, the limited discretionary power and legal certainty) [Yevtushenko 2015].

In the view of Lavrenyuk, with the help of the principles of economic law, there must be a combination of essentially opposing in its legal nature private and public interests, the simultaneous presence of which is a consequence of the complex nature of the economic law field. According to the scientist, it is important to correctly determine the presence of private or public interest in real legal relationships and finding the optimal correlation between them [Lavrenyuk 2017].

Khrimli has similar view, noting that the harmonious combination of private and public interests is the main task of legal regulation, since the right must ensure both - public and private interests, its combination in achieving a certain goal, and the contract allows the consideration of additional specific interests of the parties. Ignoring public or private interests in the field of business leads to negative consequences, and to radical changes in public life in the end [Khrimly 2016].

In general, concurring with shown above points of view, it should be noted that the balance of private and public interests should be expressed in practical terms in the form of a definite result. In the process of implementing state regulation in economic relations with the help of direct and indirect economic legal tools, this result is the provision of efficient use (distribution, expenditure) of public funds. The result is to ensure the effective use (distribution, expenditure) of public funds in the process of implementing state regulation in economic relations through direct and indirect economic and legal tools.

In the opinion of some scholars, the balance of interests can be possible in the case of legally equal participants in one or another relationship (for example, the interests of the parties in the economic contract). In all other cases, the state, represented by its authorities, chooses the most optimal, in its opinion, methods (administrative or economic) to influence the economy and the behavior of business entities, depending on the particular interests – private or public – it intends to defend, and what norms of law – private or public – it should achieve these [Shcherbyna 2014].

Consequently, observance of the above system of principles, which includes such a principle as a combination of direct and indirect tools of state regulation of the economy, is a condition for ensuring the effectiveness of such regulation.

Some scholars point out that achieving the principle of optimal balance of private and public interests is possible through the application of the general principle of proportionality [Lavrenyuk 2017].

Although this principle not directly enshrined in the EC of Ukraine, but follows from the content of some code rules. In particular: 1) from Part 1 of Art. 5 (optimal combination of market self-regulation of economic relations of entities and state regulation of macroeconomic processes); 2) P. 7 p. 1 Art. 10 (budget policy aimed at optimization and rationalization of the formation of incomes and use of state financial resources, increase the efficiency of state investments into the economy); 3) Part 5 of Art. 11 (economic entities that do not take into account the public interests, reflected in the program documents of economic and social development, cannot be provided with advantages and benefits, which are set out under the law during economic activity), etc.

The principle of proportionality has been reflected in a series of EU documents. So, according to EU law, the legal principle of proportionality (expediency and conformity) means that, administrative actions must be proportionate to demanding, that is, they cannot require from citizens more than necessary to achieve the goal. The principle of proportionality is similar to the principle of rationality and also means that it is illegal to apply certain legislation in cases, where administrative actions can lead to consequences not provided for by law. Such a situation can be regarded as an abuse of administrative authority [Gonzjzh 2015].

Consequently, it is a question of proportionality (expediency) of state interference in the sphere of regulation in social relations, including economic and other legal relations. Therefore, it is fair to conclude that the principles of proportionality are only one of the elements of the optimality in state regulation through the combination of direct and indirect regulatory tools.

In addition, the principle of an equitable balance in the field of economic relations is the basis of some international acts. In particular, the European Social Charter states that the aim of the policy of the contracting parties, which they will introduce by all

appropriate tools, both national and international, is to achieve the conditions under which such rights and principles can be effectively implemented, in particular: each person can be able to earn for life due the profession she/he freely chooses; all workers have the right to a fair remuneration that will provide a reasonable standard of living for them and their families; each low-income person has the right for social and medical assistance, etc. [European Social Charter 1996].

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights establishes the obligation of States participating in this Covenant to recognize the right of everyone to a sufficient standard of living for him/her and his/her family, including adequate food, clothing and housing, and for the continuous improvement of living conditions. In addition, it is envisaged that the States participating in this Covenant, recognizing the fundamental right of everyone to freedom from hunger, should take the necessary measures individually and in the framework of international cooperation, which would include specific programs in order to:

a) to improve methods of production, storage and distribution of food products through the wide use of technical and scientific knowledge, to achieve the most effective development and use of natural resources;

b) to ensure an equal distribution of world food supplies in accordance with the needs and problems of countries, both importing and exporting products [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966].

Therefore, the obligation on States to ensure the protection of socio-economic human rights is an obstacle to the complete removal of the state from the process of regulating economic legal relations.

In the light of the foregoing information, we can conclude that the principles of proportionality of the state regulatory policy and the optimality of the combination of private legal interests of economic entities and public interests are interrelated and conditioned by the requirements of modern society. That is, the effect of these principles is aimed at building a balance between the socio-economic rights and interests of each individual and the economic needs of entities.

Optimal Combination of Direct and Indirect Methods and Tools of State Regulation in Economic Relations. Characteristic features of organizational and economic authorities that allow to distinguish them from administrative and managerial ones, are their formation in the process of management (organization, regulation, control, management) of economic activity, implementation on the basis of property relations, are economic and managerial in nature and are "Vertical" relations [Lyubchenko & Berezdetsky 2013].

In turn, Bezv explains the distinction of organizational and economic from administrative and managerial authorities as follows: the relations, which appear exclusively in the process of economic activity management, aimed at achieving the goals of a particular entity, belong to organizational and economic relations, forming the sphere of economic relations. Then, when applying state regulation measures (administrative and managerial) of economic activity, the state authorities carry out certain functions of the state. On this basis, the scientist concludes that the management of economic activity, which is mediated by the system of organizational and economic relations, is carried out in relation to a specific subject of economic activity and the activity that is directly carried out by it [Bezv 2015].

Consequently, the application of legal restrictions and prohibitions, the state establishment of certain conditions for implementation of economic activity and the conclusion of economic contracts can be attributed to direct economic and legal tools of state regulation of economic activity. In turn, the introduction of incentives and support systems for economic entities have a clearly defined economic and legal nature, that is, they belong to the indirect tools of state regulation in economic legal relations.

Some scholars rightly point out that legal incentives and restrictions form a single system of interconnected, mutually supportive and mutually complementary elements that, from the standpoint of the theory of law, may be understood as legal instruments for regulating social relations in the field of economic activity, in order to establish a balance of private law and public-law interests in the specified sphere [Khrimli 2016].

The special scientific literature has repeatedly expressed the idea that the achievement of high results in the regulation of economic relations depends on the economic-management system, adopted in a particular country, which is based on the optimal combination of private law and public-law legal principles of regulation.

In particular, Milash notes that the public-legal basis of economic law-and-order is created and supported by the expanded system of state regulation of economic activity of normative (legislative), administrative-executive and controlling character. However, in a market economy, economic law and order should be ensured through an organic combination of public-law and private-law principles of economic-legal regulation that allows an adequate and timely response to the transformation of economic turnover, and to ensure the realization of the whole spectrum of interests that arise and are realized within its boundaries [Milash 2014].

Other scholars point out that the state first faces the problem of finding the optimal combination of all regulatory methods rather than giving preference to obligations or prohibitions. Appointment of methods of administrative and legal regulation is to adequately reflect the content and structure of the market in the state regulatory acts, and thereby create a favorable legal space for the emergence, functioning and development of market relations [Nashinets-Naumova 2012].

Thus, we can agree with scientists' opinion about the necessity to look for the possibility of solving the problem of increasing the state regulation efficiency in the optimal combination of its methods and tools variety. At the same time, the basis for such a combination should be the approach, according to which economic relations, as well as other social relations, are based on the balancing of private and public interests. Owing to this fact, it is necessary to study the correlation of relevant interests issue in economic activity in more detail.

Shcherbyna points out that the term "interest" is used in the Civil Code of Ukraine (hereinafter - the CC of Ukraine) and the EC of Ukraine. The difference lies in the fact that the legislator in the CC of Ukraine uses the term "interest", whereas as in the EC of Ukraine it basically operates the word "legal interest". At the same time, unlike the CC of Ukraine, to which such terminology is not known, the EC of Ukraine widely applies the following terms and legal constructions, such as "harmonization", "optimal agreement", "consideration", "combination" of interests of the above mentioned entities, which, according to the scientist's opinion, is a testimony not to the public, but to the public-private nature of its norms [Shcherbyna 2014].

In economic activity, the combination of private and public interests is manifested mainly in the realization of both – commercial and social functions by economic entities. In particular, an importance of the last one lies in creation of new jobs, satisfying consumer demand, formulation of the infrastructure, carrying out city-planning, etc. The commercial function exists in order to meet the financial and professional interests of the entity.

One of the tasks of state regulation of economic legal relations is to ensure a balance in satisfying private and public interests. This principle is reflected in Art. 6 and other norms of the EC of Ukraine and exists to restrict the state regulation of economic processes in order to ensure the social orientation of the economy, fair competition in entrepreneurship, environmental protection of the population, consumer protection and the safety of society and the state. In addition, according to Art. 9 of the EC of Ukraine in the sphere of economic activity, the state carries out long-term (strategic) and current (tactical) economic and social policy, aimed at realization and optimal coordination of economic entities and consumers, various social groups and the population as a whole [Economic Code of Ukraine 2003]. In fact, this is about combining and reconciling social (public) and private interests.

At the same time, it is possible to agree with the expressed opinion partially, since even if the state, represented by its authorities, independently chooses one or another tool of regulation in economic relations, making such a choice it should be guided by the necessity to protect the rights and freedoms of people and citizens, other individuals and legal entities (private interest) and social interest (public interest), that is, in fact, an optimal combination of relevant interests.

In this, if the effective use of public funds is viewed as the result, on which the regulation of economic relations is directed, so it is ensuring the receipt of such a result in practice that can be considered an equilibrium balance of the combination of public and private interests in the triangle "society - authority - business".

Going into the above arguments, it is important to note that the optimal combination of direct and indirect tools of state regulation in economic relations is determined by the type of public administration adopted in one or another country.

The domestic law system is characterized by a combination of market self-regulation mechanisms and state-administrative methods of economic legal relations. With such a combination and in order to maintain an optimal balance of private interests of economic entities and public interests, it is important to determine the limits of state interference in the regulation of economic legal relations, as well as to establish the role of the state in ensuring the functioning of market self-regulation mechanisms.

In this regard, Khrushch notes that the law-enforcement activity of public administration, which embodies its activities in relation to the implementation of the relevant authorities, plays a special role in the functioning of the mechanism of legal regulation in economic relations. An enforcement becomes necessary, when the rule of law is not sufficient for the emergence of subjective rights and legal obligations and there is a need for the issuance by the relevant state authorities of additional individual acts, which assist the mechanism of legal regulation to come into force [Khrushch 2015].

For example, in the United States, despite the spread of the idea of maximizing the freedom of economic activity, the role of the state in regulating entrepreneurial activity is significant, albeit ambiguous as well. Among the main elements of state regulation of entrepreneurship in the United States, the following are identified as such: 1) the system

of antimonopoly regulation, including the regulation of natural monopolies, is being deployed to protect competition and limit monopolistic tendencies; 2) forecasting and strategic planning, which provides the basis for all management decisions, including forecasting in the system of state regulation; 3) stimulation of advanced technologies, fundamental science and implementation of state innovation policy aimed at combining scientific, technical and investment policy [Bila & Salatiuk 2014].

Thus, one of the main objectives of the optimal combination of direct and indirect methods and tools of state regulation in economic relations is to create conditions for the development of a socially oriented economy, the introduction of innovative technologies in economic processes, and ensuring the competitiveness of the national economy, which, in fact, is the protection of public interests of society and state.

Ways of Optimal Combination of Direct and Indirect Methods in State Regulatory Policy. In order to determine the ways, by which it is possible to achieve the optimal combination of direct and indirect economic and legal tools in the implementation of state regulation in economic activity, it is necessary to answer the question: what does the optimal combination of the appropriate tools mean and what role does it play in the regulation of economic relations.

In this context, the category "effective" is the closest to the concept "optimal". Meanwhile, some scholars argue, that these concepts are significantly different from each other. In particular, according to Stepanenko, the difference lies in the fact, that not every optimal economic structure will be effective in those or other specific conditions. However, in other equal conditions, the optimality of the economic structure is an indispensable sign of the effective system functioning [Stepanenko 2016].

We can agree with this position, because in order to ensure efficiency (in this case, the use of public funds), it is necessary to achieve optimality. However, not always the optimal combination of appropriate tools of regulating economic activity will ensure the effectiveness of such regulation. That is, we are talking about additional conditions of efficiency (along with optimality).

The opinion of Shpakov, who observes that the current specificity of state regulation of market relations depends largely on the requirement to combine the solution of economic and social problems, which causes the need for innovative approaches to the mechanisms and instruments of economic policy of the state, seems to be a practical one. In this case, the scientist believes that the basic principles of state regulation legal mechanism should be: priority and protectionism of domestic production; systematic regulatory state influence on economic activity and the complex use by state direct and indirect tools and instruments; the sequence in relation to the coordination of the regulatory act with the main provisions of the state regulatory policy, other legislative and regulatory acts adopted and the fairness of ensuring the equality of all economic entities; the clarity of normative legal acts in its content and efficiency, which is to analyze the benefits of a regulatory act [Shpakov 2015].

In practice, achieving the optimal combination of direct and indirect methods and tools of regulating economic relations is expressed in achieving specific results of economic, legal and social nature.

Stepanenko believes that the formation of the technological content of the "optimal economic structure" involves the synthesis of its characteristic features: 1) ensuring the formation of elements of the economy in the country, which meet the conditions for

making such a list of goods and services, which is subject to the principle of optimality (providing both – production and distribution efficiency); 2) its result is to ensure long-term economic growth, provided that the rates of utilization of economic resources are coordinated with the speed of their updating; 3) the formation of elements of the optimal economic structure ensures the transition of the economic system to a higher (optimal) quality state, when its parameters are higher than the base (normative, potential) [Stepanenko 2016].

Thus, the main way of optimal combination of direct management methods and incentive methods is to identify those spheres of economic relations that are the most significant for state regulation and the introduction of appropriate regulatory mechanisms in these areas; on the other hand, to minimize public administrative influence by giving preference to self-regulated market mechanisms and indirect tools of state regulation (for example, public assistance and other forms of state support for entities).

Conclusions. Based on the research carried out in this article, it can be concluded, that the tendencies of state regulation in economic relations in the current context is the construction of such state regulation model, which involves reducing the direct administrative influence on the sphere of economic relations that develop in the direction of free fair competition; the introduction of such methods and tools of state regulation, which promote the increase of social responsibility of economic entities, the formation of a socially oriented model of economic relations, etc.

In order to further modernize the methods and tools of state regulation in economic relations, it is necessary: 1) to carry out continuous monitoring, including public, efficiency and optimality of the state regulatory policy, for which it is necessary to develop a Methodology for assessing the effectiveness of the state regulatory policy (efficiency criteria); 2) increasing transparency and openness of procedures and mechanisms for providing state support to economic entities, ensuring availability of information about the applicable state support procedure, functioning of consultative centers providing explanations and consultations on receiving state assistance; 3) identification of the most problematic socio-economic spheres that require the greatest state regulation; providing in such areas the priority of direct methods of public administration, reducing administrative influence in other sectors of economic relations and giving preference to methods of incentives and promoting.

References

- Bevz, S. I. (2015). Spivvidnoshennya ponyat' «organizacijno- gospodars`ki vidnosy`ny`» ta «derzhavne reguluvannya gospodars`koyi diyal`nosti» / Visny`k NTUU «KPI». Politologiya. Sociologiya. Pravo. Vy`p. 3/4 (27/28). S. 126-130.
- Bezux, O. V. (2011). Shhodo predmeta gospodars`kogo prava ta xaraktery`sty`ky` gospodars`ky`x pravovidnosy`n (chasty`na persha) / *Pidpry`yemny`cztvo, gospodarstvo i pravo*. N. 9. Ch. 2. S. 34-37.
- Bila, I. S. & Salatyuk, N. M. (2014). Svitovy`j dosvid derzhavnogo reguluvannya pidpry`yemny`cztva / *Problemy` ekonomiky`*. N 1. S. 26-30.
- Friedrich, H. (2012). The Drivers of Deregulation in the Era of Globalization / *Discussion Paper*. No. 06-012. Retrieved from: <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp06012.pdf>.
- Gonciyazh, Ya. (2015). *Derzhavne upravlinnya v konteksti yevropejs`koyi integraciyi: Laboratoriya zakonodavchy`x iniciaty`v*. K., 28 s.

- Gospodars'kyj kodeks Ukrainy*: Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 # 436-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
- Grin, A. A. (2015). Pry`ncy`p proporciynosti v realizaciyi dy`skrecijny`x povnovazhen` organamy` vy`konavchoyi vlady` / *Chasopy`s Ky`yiv`s kogo universy`tetu prava*. N 3. S. 138-141.
- Justin, D. (2014). Deregulation in Australia / *Economic Roundup* No. 2. P. 53-78.
- Lavrenyuk, T. A. (2017). Pry`ncy`py` gospodars`kogo prava yak zasib pravovogo reguluyuvannya / *Ekonomichna teoriya ta pravo*. N 2 (29). S. 146-156.
- Lyubchenko, P. M. & Berezdecz`kyj, Yu. M. (2013). Organizacijno-gospodars`ki povnovazhenya: problemy` teorii ta prakty`ky` / *Naukovy`j visny`k Mizhnarodnogo humanitarnogo universy`tetu*. Ser.: Yury`sprudenciya. N 6-2. T. 2. S. 28-31.
- Mizhnarodny`j pakt pro ekonomichni, social`ni i kul`turni prava: mizhnarodny`j dokument vid 16.12.1966*. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
- Milash, V. S. (2014). Pry`vatno-pravovi pidvaly`ny` gospodars`kogo pravoporyadku: suchasny`j stan i perspekty`vy` modernizaciyi / *Teoriya i prakty`ka pravoznavstva*. Vy`p. 1 (5). 23 s.
- Modernizaciya derzhavnogo upravlinnya ta decentralizaciya vlady` v konteksti realizaciyi reformy` "Zamozhne suspil`stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efekty`vna derzhava"* (2013). : navch.-metod. materialy` / Yu.V. Kovbasyuk, V.V. Golub` ; uporyad. O.V. Zhur. K. : NADU, 56 s.
- Nashy`necz`-Naumova, A. Yu. (2012). Metody` administraty`vno-pravovogo reguluyuvannya diyal`nosti korporacij v Ukraini / *Yury`dy`chny`j visny`k*. N 2 (23). S. 56-59.
- Qichun He Financial Deregulation and Economic Growth: An Inverted-U Causal Relationship (2011)*. Central University of Finance and Economics, Beijing. Retrieved from: <http://aefweb.net/workingpapers/w454.pdf>.
- Saniaxmetova, N. O. (2004). Predmet reguluyuvannya Gospodars`kogo kodeksu Ukrainy` / *Aktual`ni problemy` derzhavy` i prava*. N 22. S. 640-645.
- Stepanenko, S. V. (2016). Derzhavne reguluyuvannya procesiv ekonomichnogo rozvy`tku v sferi suspil`nogo vidtvorennya: regional`ny`j aspekt: dy`s. ... do-ra nauk z derzh. upravlinnya. Zaporizhzhya, 83 s.
- Shpakov, V. V. (2015). Pravovy`j mexanizm derzhavnogo reguluyuvannya: zasoby`, sklad ta sy`stema / *Ekonomichna teoriya ta pravo*. N 4 (23). S. 188-198.
- Shherby`na, V. S. (2014). Publichni j pry`vatni interesy` v gospodars`ky`x vidnosy`nax / *Pry`vatne pravo i pidpry`yemny`cztvo*. Vy`p. 13. S. 28-31.
- Xrimli, O. G. (2016). *Zaxy`st prav investoriv u sferi gospodaryuvannya: teorety`ko-pravovy`j aspekt* / NAN Ukrainy`, In-t ekonomiko-pravovy`x doslidzhen`. Ky`yiv: Yurinkom Inter, 320 s.
- Xrushh, O. V. (2015). *Pravove reguluyuvannya gospodars`koyi diyal`nosti - teorety`chni osnovy`*: Informacijny`j material. - Volochy`s`k, 12 s.
- Yevropejs`ka social`na Xartiya: mizhnarodny`j dokument vid 03.05.1996*. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
- Yevtushenko, Yu. O. (2015). *Pry`ncy`p proporciynosti yak neobxidna skladova verxovenstva prava: dy`s. ... kand. yury`d. nauk: specz. 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy` i prava; istoriya polity`chny`x i pravovy`x uchen`»*. K., 214 s.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 15.09.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 10.10.2018

Олександр Петрук

д.е.н., професор,
Житомирський державний технологічний університет,
професор кафедри фінансів і кредиту
Україна, м. Житомир
petruk6@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5351-5679

Олена Лаговська

д.е.н., професор,
Житомирський державний технологічний університет,
декан факультету обліку і фінансів
Україна, м. Житомир
lagovskaya1@meta.ua
ORCID ID: 0000-0001-9517-0499

Наталія Виговська

д.е.н., професор,
Житомирський державний технологічний університет,
завідувач кафедри фінансів і кредиту
Україна, м. Житомир
vygng@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7129-6169

Володимир Виговський

к.е.н.,
Житомирський державний технологічний університет,
доцент кафедри економіки
та підприємництва
Україна, м. Житомир
vygovskyy2008@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5642-0774

**РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ
ПОЗИЧАЛЬНИКА ЯК ОСНОВИ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ
БАНКУ**

Анотація. Статтю присвячено розвитку методичних засад оцінки кредитоспроможності позичальника як основи для ідентифікації кредитних ризиків банківської установи та розробці напрямів удосконалення її нормативної регламентації. Доведено необхідність врахування позабалансових зобов'язань при удосконаленні методики оцінки кредитоспроможності позичальника, що підвищує надійність визначення кредитного ризику банку та є основою ефективних управлінських рішень при наданні кредиту. Проведено коефіцієнтний аналіз методичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника, в результаті чого було доведено наявність впливу на інтегральний показник та клас

боржника. Виділено нормативні рівні регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи та сформовано напрями удосконалення регламентації на національному та внутрішньому рівнях.

Ключові слова: кредитоспроможність, позичальник, позабалансовий ризик, аналітичне забезпечення оцінки кредитоспроможності, кредитний ризик

Формул: 3, рис.: 3, табл.: 1, бібл.: 10

JEL Classification: G 3, G 21, G 32

Alexander Petruk

Doctor of Science (Economics), Professor,
Zhytomyr State Technological University,
Professor at Department
of Finance and Credit
Ukraine, Zhytomyr
petruk6@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5351-5679

Olena Lagovska

Doctor of Science (Economics), Professor,
Zhytomyr State Technological University,
The Dean of the Faculty
of Accounting and Finance
Ukraine, Zhytomyr
lagovskaya1@meta.ua
ORCID ID: 0000-0001-9517-0499

Nataliya Vyhovska

Doctor of Science (Economics), Professor,
Zhytomyr State Technological University,
Head of the Department
of Finance and Credit
Ukraine, Zhytomyr
vygng@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7129-6169

Volodymyr Vyhovskyi

PhD (Economics),
Zhytomyr State Technological University,
Associate Professor at Department
of Economics and Entrepreneurship
Ukraine, Zhytomyr
vygovskyy2008@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5642-0774

DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR CREDITWORTHINESS ASSESSMENT AS A BASIS FOR CREDIT RISK IDENTIFICATION OF THE BANK

Abstract. The work deals with the methodological principles for creditworthiness assessment of the borrower, which serves as the basis for determining the bank credit risks and directions for improving the regulation.

The authors took into account the off-balance sheet liabilities in order to improve the methodology of assessing the borrower's creditworthiness, which allowed to increase the accuracy of the bank's credit risk assessment and is the basis for effective management decisions on the credit approval. As a result of the analysis of methodological support for assessing the borrower's creditworthiness, the authors have proven the effect on the integral index and debtor class.

These studies confirmed that their legal regulation is a prerequisite for the effective implementation of a new methodological approach to the creditworthiness assessment in banking institutions. The article defines three regulatory levels of the creditworthiness assessment of the borrower-legal entity (international, national and interbank) and directions for improving regulation at the national level, as well as at the domestic one.

Keywords: solvency, borrower, off-balance sheet liabilities, analytical providing assessment of solvency, credit risk

Formulas: 3, fig.: 3, tabl.: 1, bibl.: 10

JEL Classification: G3, G21, G32

Вступ. В умовах швидкого розвитку фінансового ринку та посилення конкуренції у банківському секторі зростає роль банківського кредитування. При цьому кредитна діяльність банків пов'язана з наявністю кредитних ризиків, які можуть виникати в результаті ускладнення фінансово-економічного стану підприємства, наявності невикористаних гарантій, виникнення непередбачуваних подій на підприємстві, відсутності результативної системи управління ризиками. Дієвим інструментом ідентифікації, оцінки та управління кредитним ризиком є аналіз кредитоспроможності суб'єкта господарювання. Достовірна та об'єктивна оцінка кредитоспроможності позичальника надає можливість ідентифікувати та відповідно знизити ризик неповернення кредитних коштів та визначити ефективність кредитних відносин між позичальником та кредитором.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Питанням аналізу кредитоспроможності суб'єктів господарювання присвячена значна кількість наукових праць економічного та фінансового спрямування. Значний внесок у дослідження питань оцінки кредитоспроможності зробили закордонні науковці: Е. Альтман, Е. Брігхем, К. Бюлер, Д. Гелей, В. Єдрінова, Д. Єндовицький, Ф. Захер, М. Кроухі, О. Лаврушин, А. Макмін, Г. Панова, Г. Притч, П. Рассел, М. Роберт, П.С. Роуз, В. Севрук, Дж. Сінкі, М. Слау, П. Тобін, В. Усокін, С. Хасянова та багато інших.

В Україні наукові дослідження проблемних питань теорії, методики та організації аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності проводили такі науковці: Н. Внукова, В. Галасюк, А. Герасимович, В. Гордополов, І. Гуцал, Н. Дехтяр, І. Д'яконова, О. Дзоблюк, А. Єпіфанов, А. Крутова, Н. Маслак, О. Мороз,

О. Непочатенко, О. Остафіль, М. Савлук, І. Сало, О. Пернарівський, Л. Примостка, О. Терещенко та інші.

Значна кількість наукових праць присвячена визначенню місця кредитоспроможності в системі кредитних відносин банківських установ та розробці напрямів удосконалення існуючих методик оцінки кредитоспроможності. При цьому міжнародний рівень нормативної регламентації аналізу кредитоспроможності представлений Положеннями Базеля I, II та III. Базель II (прийнятий у 2004 році) пропонує застосування трьох варіантів при оцінці кредитного ризику: стандартизованого підходу, що використовує рейтинги зовнішніх кредитних бюро та агентств; базового внутрішнього рейтингу та удосконаленого внутрішнього рейтингу.

Аналіз показує, що в Україні не набула належного поширення система зовнішніх рейтингів, що ускладнює її використання; встановлені поточні зовнішні рейтинги не враховують постійні зміни зовнішнього середовища [Basel Committee on Banking Supervision. Revisions to the Basel II market risk framework. Bank for International Settlements, July 2009 (updated as of 31 December 2010)]. Це обумовлює необхідність зосередження уваги на удосконаленні внутрішніх рейтингів.

На національному рівні методичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника регламентується Положенням «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 р., затверженому постановою НБУ від 30.06.2016 № 351. До прийняття цього нормативного акту діяли Положення від 25.01.2012 р. № 23 та Положення № 279. Метою нової методики є забезпечення повноти, своєчасності аналізу комерційними банками величини кредитного ризику, що сприятиме посиленню фінансової стійкості банківського сектора шляхом зниження величини проблемних кредитів.

Водночас при формуванні та удосконаленні методики внутрішнього рейтингування позиції вчених щодо сукупності аналітичних показників та критеріїв, покладених в основу методичного інструментарію оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання, їх подальшої інтерпретації для прийняття управлінських рішень щодо ефективності кредитного проекту, містять суттєві розбіжності. Крім того, не враховується наявність та вплив позабалансових ризиків при оцінці кредитоспроможності, що суттєво викривляє одержаний результат. Це потребує проведення додаткових наукових досліджень в напрямку розвитку методичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника, що в подальшому надасть можливість запропонувати напрями удосконалення її нормативної регламентації.

Метою статті є розвиток методичних засад оцінки кредитоспроможності позичальника як основи для ідентифікації кредитних ризиків банківської установи та розробка напрямів удосконалення її нормативної регламентації.

Результати дослідження. В результаті дослідження теоретичних основ кредитоспроможності визначено передумови різновекторності цього поняття. З'ясовано, кредитоспроможність є комплексним поняттям, що потребує виділення певних ознак, які розкривають її сутність, а саме: 1) задовільний фінансовий стан позичальника; 2) дотримання принципів кредитування; 3) наявність потенційних джерел повернення кредиту; 4) необхідність трактування

кредитоспроможності в системі кредитних відносин. Враховуючи сформовані вимоги до терміну «кредитоспроможність», запропоновано таке його тлумачення: кредитоспроможність – це оціночна характеристика позичальника, що полягає у наявності у нього об'єктивних і суб'єктивних передумов виконати боргові зобов'язання перед кредитором (банківською установою) на основі дотримання принципів кредитування за рахунок грошових коштів, що акумулюються позичальником.

Виявлено, що складність ідентифікації кредитних ризиків при оцінці кредитоспроможності пов'язана з різноспрямованістю наукових підходів до виділення його класифікаційних ознак. Уточнено класифікацію банківських ризиків та з'ясовано місце у ній позабалансових ризиків (рис. 1), що дозволило уточнити їх сутність: під позабалансовим ризиком слід розуміти потенційну імовірність зростання кредитного ризику банківської установи в результаті недостатнього інформаційного відображення позабалансових операцій (щодо наявності, руху ресурсів та їх джерел, які не належать підприємству, але тимчасово знаходяться в його розпорядженні) у фінансовій звітності підприємства-позичальника. За характером позабалансові ризики є непрогнозованими, неквантифікованими, внутрішніми.

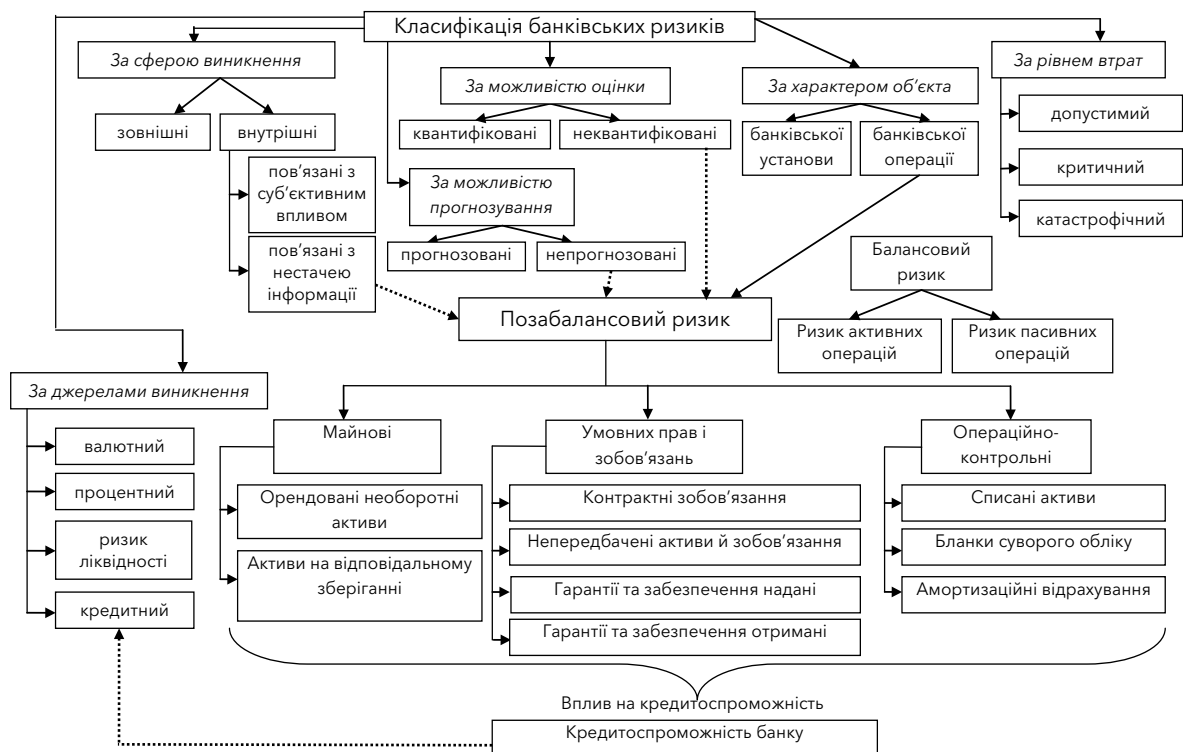

Рисунок 1 - Місце позабалансових ризиків у класифікації банківських ризиків

Джерело: запропоновано авторами

Рисунок 2 - Динаміка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів протягом 2009-2016 рр. в Україні

Джерело: складено автором на основі [Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2017 року]

Кредитна активність банків протягом 2015-2016 року була низькою. Це обумовлено скороченням ресурсів, погіршенням кредитоспроможності та платіжної дисципліни позичальників. Наявність високого рівня кредитних ризиків та проблемної заборгованості у 2016 році (рис. 2) призвели до переорієнтації діяльності банків на збереження кредитних відносин з вже існуючими позичальниками, створення найбільш сприятливих умов для їх взаємодії з банками, активізації дій щодо стягнення проблемної заборгованості та реструктуризації боргів.

Визначено, що неврахування впливу позабалансових ризиків при оцінці кредитоспроможності позичальника з причини відсутності їх бухгалтерського відображення у фінансовій звітності обумовлює викривлення результатів одержаної оцінки. Це вимагає врахування наявних позабалансових ризиків у анкеті позичальника та його кредитній історії.

Дослідження діючої методики аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника дозволило виділити такі її недоліки: відсутність якісних факторів впливу на кредитоспроможність позичальника та переоцінка кількісних факторів; неоднозначність інтерпретації одержаного інтегрального показника визначення класу позичальника; підвищені вимоги до достовірності даних фінансової звітності; необхідність високого рівня кваліфікації працівників кредитного відділу банківської установи для проведення такого аналізу; неврахування позабалансових операцій при оцінці кредитоспроможності позичальника; необхідність додаткового наукового обґрунтування вагових коефіцієнтів при використанні скорингової моделі; недостатня кількість фінансових

Розвинуто методичні засади аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника з врахуванням позабалансових ризиків, в результаті чого доведено наявність впливу таких ризиків на клас боржника. Це пояснюється тим, що позабалансові інструменти (гарантії, акредитиви, ф'ючерси,

опціони) не обліковуються як активи чи пасиви, однак створюють додатковий кредитний ризик банківським установам. На прикладі гарантій, наданих підприємством, обґрунтовано наявність найбільшого впливу на показники ліквідності та фінансової стійкості, в результаті чого запропоновано визначати їх за допомогою таких формул :

$$K_1 = \frac{OA}{ПЗ + ПЗ_n} \quad (1)$$

де K_1 - коефіцієнт покриття; OA - оборотні активи; $ПЗ$ - поточні зобов'язання; $ПЗ_n$ - позабалансові зобов'язання по гарантіям та забезпеченням наданим;

$$K_2 = \frac{MOA}{ПЗ + ПЗ_n} \quad (2)$$

де K_2 - проміжний коефіцієнт покриття; MOA - монетарні оборотні активи, до яких входить векселі одержані, дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги, поточні фінансові інвестиції та гроші та їх еквіваленти;

$$K_3 = \frac{BK}{ВБ + ПЗ_n} \quad (3)$$

де K_3 - коефіцієнт фінансової стійкості; BK - власний капітал; $ВБ$ - валюта балансу.

Ідентифікація класу боржника на прикладі фермерського господарства «Алмаз», що кредитується в «Укргазбанку», згідно з діючою в Україні методикою, регламентованою діючою Постановою №351 (без врахування позабалансових ризиків та з їх врахуванням) представлено в табл. 1.

Визначений клас боржника кредитоспроможності відрізняється на дві дати: на IV квартал 1-го року (погіршення класу з 1 на 2) і на III квартал 2-го року (погіршення класу з 5 на 6). Неврахування позабалансових ризиків при оцінці кредитоспроможності позичальника викривляє об'єктивність фінансового стану та може призвести до зростання сумнівної заборгованості.

Виходячи з цього, пропонуємо позабалансові зобов'язання враховувати в балансі (ф. 1). Зокрема, короткострокові позабалансові зобов'язання - у складі поточних зобов'язань (розділ III пасиву балансу), а відповідно активи, сформовані під такі позабалансові зобов'язання - у складі оборотних активів підприємства-позичальника (розділ II форми 1). Отримання уточнених розрахунків класу позичальника з врахуванням позабалансових зобов'язань сприятиме підвищенню надійності отриманої оцінки та можливості коригування рівня кредитного ризику банку.

Неодмінною умовою ефективного впровадження методичного підходу до оцінки кредитоспроможності з врахуванням позабалансових ризиків у прикладну діяльність банків є їхня правова регламентація.

Уточнено, що регламентація процесу оцінки кредитоспроможності - це сукупність нормативних рівнів та правил організації регулювання кредитних відносин, відображених у нормативно-правових та внутрішньобанківських документах, спрямованих на конкретний об'єкт - оцінку кредитоспроможності.

Таблиця 1 – Визначення класу боржника для підприємства «Алмаз» без врахування позабалансових ризиків та з їх врахуванням

Фінансові коефіцієнти, визначені без врахуванням позабалансових ризиків)									
Дата розрахунку	X11	X3	X10	X4	X7	X5	X2	Z	Клас боржника
за III кв. 1 року	1,185	0,401	0,176	0,677	1,022	1,022	1,951	6,32825	1
за IV кв. 1 року	1,185	0,401	0,176	0,677	1,022	1,022	1,951	6,32825	1
за I кв. 2 року	-0,268	0,401	-0,953	0,540	0,005	1,022	-0,282	1,937539	6
за II кв. 2 року	-0,268	-0,314	-0,953	0,540	0,005	1,022	-0,282	1,575749	6
за III кв. 2 року	-0,046	0,117	-0,953	0,540	1,022	1,022	0,117	2,754114	5
за IV кв. 2 року	0,953	0,117	0,176	0,677	0,005	-0,046	0,117	4,033168	4
за I кв. 2 року	-0,268	-0,314	-0,953	0,540	0,005	-0,046	-0,282	0,926405	7
Фінансові коефіцієнти, визначені з врахуванням позабалансових ризиків									
Дата розрахунку	X11	X3	X10	X4	X7	X5	X2	Z ¹	Клас боржника
за III кв. 1 року	1,185	0,401	0,176	0,416	1,022	1,022	1,951	6,253343	1
за IV кв. 1 року	1,185	0,401	0,176	0,416	0,005	1,022	1,951	5,586191	2
за I кв. 2 року	-0,268	0,401	-0,953	0,416	0,005	1,022	-0,282	1,901951	6
за II кв. 2 року	-0,268	-0,314	-0,953	0,416	0,005	1,022	-0,282	1,540161	6
за III кв. 2 року	-0,046	0,117	-0,953	0,416	0,005	1,022	0,117	2,051374	6
за IV кв. 2 року	0,953	0,117	0,176	0,416	0,004	-0,046	0,117	3,958261	4
за I кв. 2 року	-0,268	-0,314	-0,953	0,416	0,004	-0,046	-0,282	0,890817	7
де X ₁ -...X ₁₁ - показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника - юридичної особи, з урахуванням установлених Національним банком діапазонів для кожного фінансового показника; Z - інтегральний показник кредитоспроможності; Z ¹ - інтегральний показник кредитоспроможності з врахуванням позабалансових ризиків									

Джерело: розраховано авторами

Нами виділено нормативні рівні регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи й сформовано напрями її удосконалення на національному та внутрішньому рівнях (рис. 3).

Запропоновані напрями удосконалення сприятимуть покращенню кредитних відносин банків та позичальників, формуванню ефективного обігу

внутрішньобанківських документів з аналізу кредитних ризиків та підвищенню дієвості нормативно-правового забезпечення в сфері регулювання банківської діяльності.

Рисунок 3 – Напрями удосконалення нормативної регламентації аналізу кредитоспроможності позичальника за виділеними рівнями
Джерело: запропоновано авторами

Висновки. В результаті оцінки наукових підходів до визначення кредитоспроможності з'ясовано, що вона є оціночною характеристикою позичальника, яка полягає у наявності у нього об'єктивних і суб'єктивних передумов виконати боргові зобов'язання перед кредитором (банківською установою) на основі дотримання принципів кредитування за рахунок грошових коштів, що акумулюються позичальником. З'ясовано місце позабалансових ризиків у системі їх класифікації, що дозволило ідентифікувати їх як потенційну імовірність зростання кредитного ризику банківської установи в результаті недостатнього інформаційного відображення позабалансових операцій (щодо наявності та руху ресурсів та їх джерел, які не належать підприємству, але тимчасово знаходяться в його розпорядженні) у фінансовій звітності позичальника. Визначено, що неврахування позабалансових зобов'язань при оцінці кредитоспроможності позичальника може призвести до помилкових управлінських рішень щодо надання кредиту. Проведено коефіцієнтний аналіз методичного забезпечення

оцінки кредитоспроможності позичальника за діючою методикою, в результаті чого було доведено наявність впливу на інтегральний показник та клас боржника.

Обґрунтовано, що неодмінною умовою ефективного впровадження нового методичного підходу до оцінки кредитоспроможності у прикладну діяльність банківських установ є їхня правова регламентація. Виділено три нормативні рівні регламентації оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи (міжнародний, національний та внутрішньобанківський) та сформовано напрями удосконалення регламентації на національному та внутрішньому рівнях.

Література

- Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
- Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2017 року. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3466142
- Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: затверджено постановою Правління НБУ від 30.06.2016 р. № 351. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/para18, n18>
- Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
- Altman, E (2002). *Bankruptcy, Credit Risk and High Yield 'Junk' Bonds: A Compendium of Writings*. Oxford, England and Malden, Massachusetts: Blackwell Publishing.
- Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system*. – Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.
- Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring*. – Bank for International Settlements, December 2010. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>.
- Basel Committee on Banking Supervision. *Revisions to the Basel II market risk framework*. – Bank for International Settlements, July 2009 (updated as of 31 December 2010). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs193.pdf>.
- Tobin, P. & Brown, A. (2004). *Estimation of Liquidity Risk in Banking*. ANZIAM Journal, 45, 519-533.

References

- Altman, E. (2002). *Bankruptcy, Credit Risk and High Yield 'Junk' Bonds: A Compendium of Writings*. Oxford, England and Malden, Massachusetts: Blackwell Publishing
- Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system*. – Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.
- Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring*. – Bank for International Settlements, December 2010. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>.

- Basel Committee on Banking Supervision. Revisions to the Basel II market risk framework.* – Bank for International Settlements, July 2009 (updated as of 31 December 2010). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs193.pdf>.
- Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV.* URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
- Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy na 1 sichnia 2017 roku.* URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3466142
- Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvny my bankivskymy operatsiiamy: zatverdzheno postanovoiu Pravlinnia NBU vid 30.06.2016 r. № 351.* URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/paran18#n18>
- Pro banky i bankivsku diialnist. Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 r. № 2121-III (zi zminamy).* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
- Tobin, P. & Brown, A. (2004). *Estimation of Liquidity Risk in Banking.* ANZIAM Journal, 45, 519-533
- Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV.* URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Data przesłania artykułu do Redakcji: 20.09.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 19.10.2018

Марина Пашкевич

д.е.н., професор,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
завідувач кафедри обліку і аудиту
Україна, м. Дніпро
pms24031982@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3012-1690

Ольга Усатенко

д.е.н., доцент,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
доцент кафедри обліку і аудиту
Україна, м. Дніпро
Usatol1980@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3098-9002

Ольга Дріга

к.е.н., доцент,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
доцент кафедри обліку і аудиту
Україна, м. Дніпро
driha.o.p@ntmu.one
ORCID ID: 0000-0002-1628-3434

**УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ЕКОЛОГІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ
ВИТРАТ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА**

Анотація. Досліджено та обґрунтовано проектно-орієнтований спосіб калькулювання витрат (Project-Based-Costing), який, на відміну від існуючих, об'єктом обліку передбачає економічний, екологічний або соціальний проект, а базою розподілу загально-адміністративно-збутових витрат – час роботи менеджерів проектних команд. Практична цінність цього результату полягає у тому, що у такий спосіб калькулювання витрат формується інформація у грошовому виразі, необхідна для управління сталим розвитком підприємства. В результаті отримання первинних показників витрат запропоновано індикатор оцінки рівня сталого розвитку підприємства (Distance to Sustainable Development), а також управлінські стратегії при його незадовільному значенні.

Ключові слова: управлінський облік, сталий розвиток, калькулювання витрат, оцінка сталого розвитку, стратегії сталого розвитку, управління проектами

Формул: 3, рис.: 4, табл.: 0, бібл.: 31

JEL Classification: M10, M41

Maryna Pashkevych

Doctor of Science (Economics), Professor,
National Technical University
"Dnipro Polytechnic",
Head of Accounting and Auditing Department
Ukraine, Dnipro
pms24031982@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3012-1690

Olga Usatenko

Doctor of Science (Economics),
National Technical University
"Dnipro Polytechnic",
Associate Professor of Accounting and Auditing Department
Ukraine, Dnipro
Usatol1980@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3098-9002

Olha Driha

PhD (Economics),
National Technical University
"Dnipro Polytechnic",
Associate Professor of Accounting and Auditing Department
Ukraine, Dnipro
driha.o.p@nmu.one
ORCID ID: 0000-0002-1628-3434

MANAGERIAL ACCOUNTING OF ECOLOGICAL, SOCIAL, AND ECONOMIC EXPENDITURE AS A COMPLEX OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Abstract. The article deals with the topical issue of forming managerial accounting theoretical bases. Managerial accounting is considered as a part of a company's sustainable development harmonizing its economic, environmental and social activities. Therefore, the research is aimed at offering the informational basis and metrics for assessment and selection of the managerial accounting strategy as a part of a company's sustainable development. The research object is a process of sustainable development management. A cost approach underpins the new theory explaining the essence of a company's sustainable development and providing financial indicators for it. This allowed proving for the first time the Project-Based-Costing that in contrast to other types of costing focuses on economic, environmental and social projects as calculation objects and on working hours of project teams' managers as a basis of overhead cost distribution incurred due to additional administrative and marketing activities. The obtained result is worth using, owing to the fact, that this instrument allows gathering financial information required for a company's sustainable development management. Indicating initial types of costs resulted in the indication of ratio (Distance to Sustain-

able Development) supposing a company's sustainable development assessment and managerial strategies in the case of its being negative. In practice, the ratio assessing a company's sustainable development might serve for current monitoring operations from the perspectives of provision of harmonized economic, environmental and social activities as well as a range of offered strategies – for studying proved management in order to achieve a given level of a company's sustainable development.

Keywords: managerial accounting, sustainable development, costing, sustainable development assessment, sustainable development strategy, project management

Formulas: 3, fig.: 4, tabl.: 0, bibl.: 31

JEL Classification: M10, M41

Вступ. Існує проблема слабкої вертикалі сталого розвитку, як гармонійної взаємодії економіки, навколишнього середовища та соціуму, від рівня окремого підприємства до регіонального, національного та глобального рівнів [Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку 1987]. Не зважаючи на модель оцінки сталого розвитку країн, яка характеризує передумови для сталого розвитку підприємств [Veselovská 2017], попри запропонований вченими національний титульний документ щодо формування бізнес-середовища країни для сталого розвитку підприємств [Ishchenko 2017], дотепер не зрозуміло, яким чином кількісно визначити, чи функціонує підприємство згідно принципів сталого розвитку [Pashkevych, Papizh 2014]. Приклади сталого розвитку промислових підприємств у гірничодобувній галузі, електроенергетиці та інших галузях матеріального виробництва, які активно впроваджують «зелені» технології та реалізують соціальні проекти у регіонах присутності, є дискусійними в контексті поставленого питання. З одного боку такі підприємства активно вичерпують природні ресурси для досягнення економічних цілей, а з іншого – намагаються слідувати принципам сталого розвитку. Звіти таких підприємств містять показники кількості проектів та суму коштів, витрачених на їх реалізацію, але інтегральний показник рівня сталого розвитку у звітах відсутній, оскільки відсутня обліково-аналітична база для його визначення. Звідси, внутрішня система управління підприємством позбавлена інформаційного забезпечення для оцінки рівня сталого розвитку та прийняття регулюючих рішень.

Для кого зазначена проблема відсутності інструментарію управління сталим розвитком підприємства є актуальною? Парадоксально, але для підприємства ідеї сталого розвитку вступають у протиріччя з його економічною природою. Сталий розвиток декларує збереження природних ресурсів. Підприємства у своїй діяльності їх активно використовують. Деякі виробничі операції за своєю природою є антагоністичними з точки зору економіки та екології [Lamberton 2000] (видобуток корисних копалин, генерація енергії тощо). Навіть компанії нематеріальної сфери залежать від електроенергії, яка генерується переважною більшістю за рахунок традиційних джерел (вугілля, газ) [Pivniak 2012]. Сталий розвиток декларує соціальну та екологічну лояльність підприємства, однак його основною метою у ринковій економіці є отримання прибутку. Не всі соціальні та екологічні проекти є економічно вигідними, і, за правилом, реалізуються ті, які приносять вигоди у вигляді економії витрат або прямого прибутку.

Таким чином, управлінський облік як складова сталого розвитку підприємства актуально для суспільства в цілому. Для підприємства це може бути актуальним з точки зору його позитивного суспільного іміджу [Rondinelli, Berry 2000].

Аналіз досліджень та постановка завдання. В контексті проблематики дослідження інтерес представляв науковий доробок українських та зарубіжних вчених таких як: О. О.Кандрашина, Г. С.Зотова, М. И.Стегней, А. Азапагіч, І. Маркіна, Д. Дячков, О. Адедежі, Г. Ламбертон, І. Макаренко, О. Пластун, Й. Беббінгтон, Унерман Й., Сухонос В., Адамс С., Ларрінага-Гонзалез С., Буррітт Р., Счалтеггер С., Легенчук С. у двох напрямках: інтерпретація сталого розвитку, як гармонійної взаємодії економіки, соціуму та навколишнього середовища, на рівні підприємства; інформаційне забезпечення управління сталим розвитком підприємства та оцінка його рівня. Віддаючи належне науковому доробку у напрямі інформаційного забезпечення управлінського обліку як складової сталого розвитку підприємства, відмітимо відсутність пропозицій щодо формування інформації про рівень сталого розвитку, яка б містила показники у грошовому вираженні. Тому доцільно доповнити теоретичні основи управлінського обліку обґрунтуванням підходу, який би дозволив сформувати інформаційну базу у грошовому виразі для оцінки та прийняття рішень щодо сталого розвитку підприємства.

Метою дослідження є запропонувати інформаційну основу, метрику для оцінки та стратегії управлінського обліку як складової сталого розвитку підприємства.

Результати дослідження. В основу дослідження покладено концепцію сталого розвитку, запропоновану у 1979 р. Пассетом Р. Згідно цієї концепції сталий розвиток визначається, як гармонійна взаємодія трьох складових – економічної, екологічної та соціальної. Кожна з цих складових представляється вченим у вигляді кола, а їх гармонійна взаємодія – у вигляді зони, де ці кола перетинаються. Однак, що саме виступає у якості точок кіл, у якій площині ці кола слід розташовувати та як інтерпретується їх збіг у концепції сталого розвитку Пассета не зазначено, що складає труднощі для її проєкції на рівень підприємства для управління його сталим розвитком. У зв'язку з цим, у дослідженні прийнята раніше висунута і доведена гіпотеза про те, що менеджери підприємств не розуміють, у чому полягає гармонія економічної, екологічної та соціальної діяльності підприємства і асоціюють сталий розвиток з додатковими витратами та невизначеними вигодами від них [Пашкевич, Паламарчук 2014].

На основі трактування проєкту, як одиниці діяльності підприємства [Kotnour 1999], було прийнято рішення розглядати у якості кіл економічної, екологічної та соціальної діяльності підприємства пули проєктів, а у якості окремої точки окремого кола – проєкт.

Розглядати проєкт для цілей управління сталим розвитком підприємства доцільно з точки зору концепції [Pivniak 2012], яка передбачає, що сталий розвиток підприємства не може здійснюватися тільки у межах підприємства. Якщо принципи сталого розвитку реалізуються тільки у межах підприємства, то це відповідає принципам корпоративної соціальної відповідальності перед працівниками підприємства. Принципи сталого розвитку підприємства можуть бути реалізовані виключно поза його межами, коли результати соціальних та екологічних проєктів є відкритими для мешканців території доступності підприємства.

Таким чином, у даному дослідженні прийнято, що проекти сталого розвитку підприємства – це проекти, які реалізуються у межах та поза його межами – на регіональному (національному, глобальному) рівні, що може свідчити про внесок підприємства у сталий розвиток вищого рівня.

Для того, щоб можна було визначити сталий розвиток підприємства у категоріях фінансового обліку, які мають грошове вираження, пули економічних, соціальних та екологічних проектів (кола Пассета Р.) було розміщено у системі координат «доходи-витрати» таким чином, що кожна точка площини символізує проект, який характеризується понесеними витратами та отриманими доходами від його реалізації (рис. 1).

Представлені концепції та гіпотези у сукупності склали базис даного теоретичного дослідження та відображають авторську комбінацію теорій, використану для досягнення поставлених задач. Окреслений авторський погляд на шляхи вирішення проблеми формування теоретичних основ управління сталим розвитком підприємства дав підставу надалі викласти теоретичні результати та рекомендації щодо інформаційного забезпечення, метрики та стратегій управління сталим розвитком підприємства.

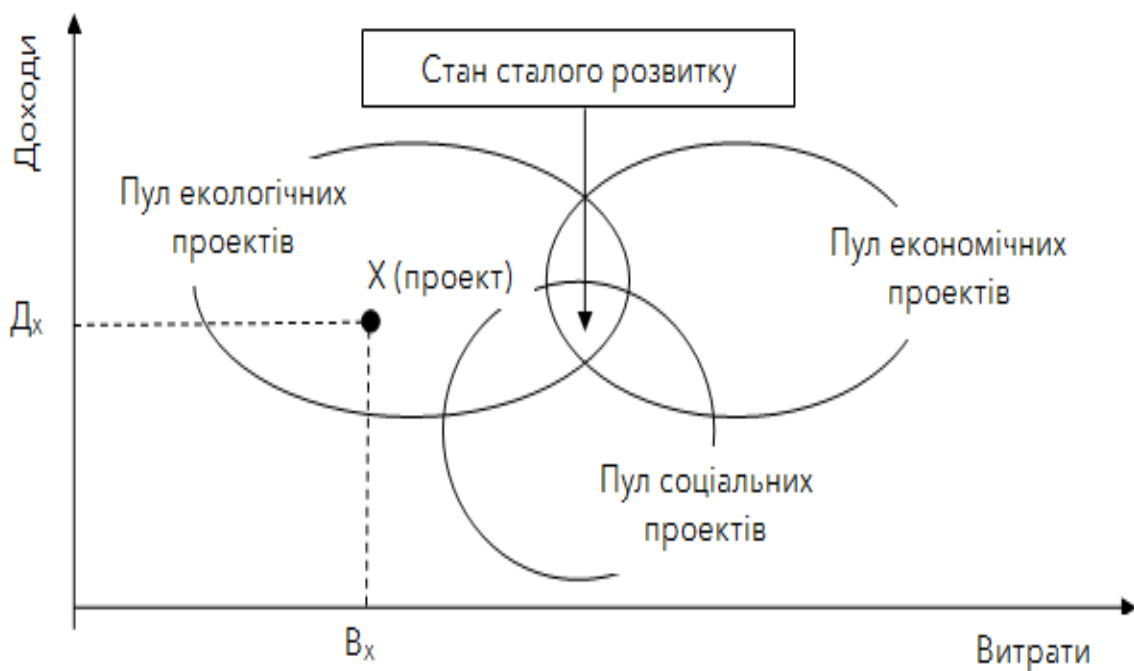

Рисунок 1 – Візуальне представлення авторської концепції сталого розвитку підприємства, як пулів економічних, соціальних та екологічних проектів у системі координат «доходи-витрати»

Джерело: розроблено авторами

Обрана концептуальна платформа вирішення поставлених задач та інтерпретація сталого розвитку підприємства у площині фінансових категорій «доходи-витрати» (див. рис. 1) дозволила запропонувати для інформаційного забезпечення управління сталим розвитком підприємства підхід проектно-

орієнтованого калькулювання витрат - Project-Based-Costing (POB-costing). Таким чином, інформаційне забезпечення управління сталим розвитком підприємства згідно POB-costing зводиться до калькулювання певних доходів та витрат. У цій статті викладатимуться аспекти калькулювання витрат у POB-costing. Постає питання, яким чином калькулювати витрати, агреговані значення яких слугували б показниками для управління сталим розвитком підприємства.

Об'єктами калькулювання витрат у POB-costing обрано економічні, екологічні та соціальні проекти. Це пов'язано з тим, що основна економічна діяльність підприємства є безперервною та необмеженою часом, а екологічна та соціальна діяльність, за правилом, має фрагментарний характер виконання певного завдання, проведення акції тощо, для яких агрегуються ресурси [Artto 2008]. Проекти є обмеженими у часі та мають чітку мету, результат і власні процеси. У такий спосіб в основу інформаційного забезпечення управління сталим розвитком підприємства покладено POB-costing, який ґрунтується на трьох пулах проектів: економічному, екологічному та соціальному. Саме для кожного окремого проекту здійснюється калькулювання понесених витрат та отриманих доходів від його реалізації, що графічно інтерпретується як координати точки $X(BX; DX)$ на рис. 1. Сукупність витрат та доходів на проекти одного пулу формують пул економічних або екологічних, або соціальних витрат, на основі яких у подальшому здійснюватиметься управління сталим розвитком підприємства. Таким чином, раніше приведені елементи концепції сталого розвитку Пассета Р. набули грошового вираження.

На практиці витрати на соціально-екологічні проекти відносяться до витрат періоду та розподіляються на економічні проекти основного виробництва. Метод POB-costing передбачає виділення прямих витрат на пули соціальних та екологічних проектів з обсягу витрат періоду, а також розподіл загальних витрат на адміністрування та збут (у випадку соціальних та екологічних проектів - на промоцію) між пулами економічних, соціальних та екологічних проектів (рис. 2).

З витрат періоду до прямих витрат на проекти економічного, соціального та екологічного пулів у POB-costing віднесено оплату праці менеджерів з управління та промоції, які безпосередньо включені у проектні команди.

Важливим питанням POB-costing є розподіл між пулами проектів тієї частини адміністративно-збутових витрат (витрат періоду), які неможливо прямо віднести до жодного з проектів і які залишаться після віднесення прямих витрат на екологічні та соціальні проекти. Це витрати на утримання служб та підрозділів, фахівці яких не входять у проектні команди, а здійснюють консультативну допомогу під час реалізації проектів (юридичний, IT, HR департаменти тощо).

Перерозподіл витрат між пулами проектів може суттєво змінити обсяг економічних, екологічних та соціальних витрат, на основі яких прийматимуться рішення щодо управління сталим розвитком підприємства. Наприклад, збільшення середнього рівня витрат у пулі екологічних проектів за рахунок їх перерозподілу з пулу економічних проектів дозволить скоротити різницю між загальними витратами на проекти цих пулів та констатувати, що підприємство наближається до такого стану, коли на екологічні та економічні проекти витрачається однакова сума коштів.

База розподілу нерозподілених адміністративно-збутових витрат між пулами проектів у POB-costing - кількість годин праці управлінських команд

для адміністрування та промоції (збуту) проектів економічного, екологічного та соціального пулів. Цей вибір ґрунтується на авторській гіпотезі, що більший обсяг командних управлінських годин витрачається на більш масштабні проекти або більшу кількість проектів, які з високим рівнем вірогідності потребуватимуть більше годин консультацій, погоджень та дискусій з представниками адміністративно-збутових департаментів загального призначення. Таким чином, години роботи менеджерів проектів є драйвером зростання загальних адміністративно-збутових (адміністративно-промоційних) витрат та можуть слугувати базою їх розподілу між пулами проектів.

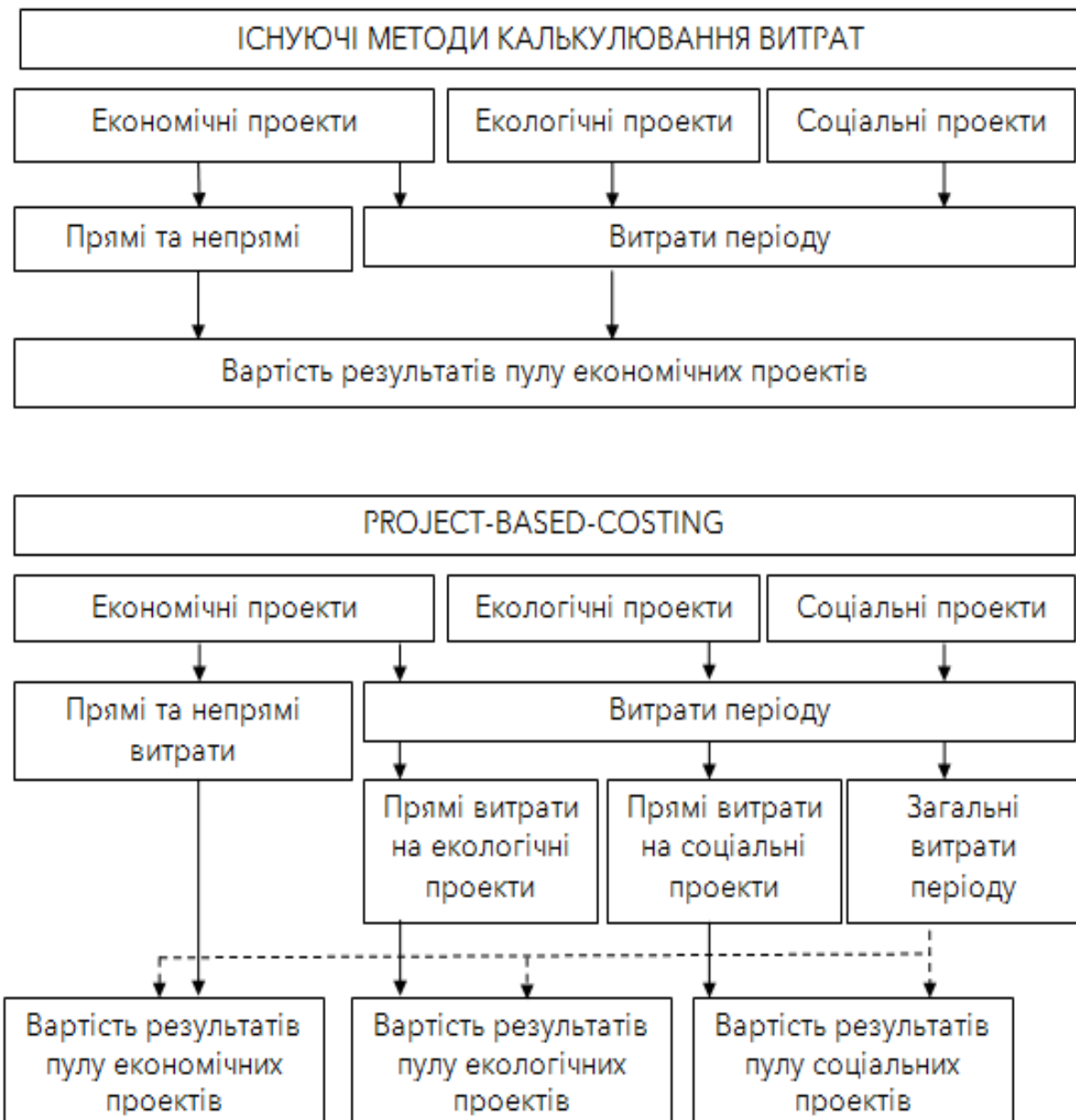

Рисунок 2 - Розподіл витрат періоду при традиційному калькулюванні витрат та при POB-costing для цілей управління сталим розвитком підприємства

Джерело: розроблено авторами

В основу калькуляції економічних, екологічних та соціальних витрат з урахуванням нерозподілених загальних витрат покладено ідею розмежування фонду робочого часу обладнання залежно від обсягів різної виготовленої продукції при розрахунку амортизації виробничого обладнання [Pashkevych, Makurin 2016].

Таким чином, модель калькулювання витрат пулу проектів підприємства за методом POB-costing для цілей управління його сталим розвитком має вигляд:

$$\begin{aligned} \tilde{N}_i &= \sum_{j=1}^N D_j + O_i; \\ O_i &= \frac{O}{TMH} \cdot TMH_i \end{aligned} \quad (1)$$

де i - номер пулу проектів (економічного, екологічного, соціального); j - номер проекту; N - кількість проектів у пулі; \tilde{N}_i - витрати пулу проектів; D_j - прямі витрати j -го проекту i -го пулу; O_i - частина нерозподілених адміністративно-збутових витрат департаментів загального призначення, віднесена до i -го пулу; O - загальні нерозподілені адміністративно-збутові витрати департаментів загального призначення; TMH - загальна кількість годин роботи команд проектів, витрачених на їх адміністрування та промоцію; TMH_i - кількість годин роботи команд проектів i -го пулу, витрачених на їх адміністрування та промоцію.

Витрати пулів проектів, \tilde{N}_i , є первинною інформацією - основними показниками у вартісному вираженні - для управління сталим розвитком підприємства.

Однак, калькулювання економічних, екологічних та соціальних витрат на основі POB-costing не дає уявлення менеджменту підприємства щодо того, які управлінські дії необхідно вчинити, оскільки не дозволяє оцінити рівень сталого розвитку підприємства. Наявність показників економічних, екологічних та соціальних витрат пулів відповідних проектів все ще не дає чіткого тлумачення, що є сталим розвитком підприємства і як трактувати гармонійну взаємодію його економічної, соціальної та екологічної діяльності.

Для вирішення задачі знайдення метрики для оцінки рівня сталого розвитку підприємства будемо використовувати той самий вартісний підхід до вираження концепції сталого розвитку, приведений вище на рис. 1.

З метою визначення сутності сталого розвитку підприємства інтерпретуємо проекцію кіл сталого розвитку Пассета Р. (див. рис. 1) у координатній площині «доходи-витрати» наступним чином. Умовою сталого розвитку підприємства, як гармонійної взаємодії економічної, соціальної та екологічної діяльності, є наявність однакових обсягів витрат та доходів від реалізації пулів економічних, екологічних та соціальних проектів. Сталий розвиток підприємства - це процес реалізації економічних, соціальних та екологічних проектів, які характеризуються однаковим рівнем доходів та витрат. Графічно стан сталого розвитку підприємства відображається на рис. 1 зоною накладення та збігу площин кіл пулів проектів. Але більш зручною для управління є алгебраїчна інтерпретація сталого розвитку підприємства, яка дозволяє отримати показник оцінки та аналізу його рівня.

На основі визначених витрат економічних, екологічних та соціальних проектів вище описаним методом POB-costing у якості показника оцінки рівня сталого

розвитку підприємства запропоновано використовувати інтегральний індикатор добутку математичних відстаней між трьома точками площини, де у якості точок слугуватимуть економічний, соціальний та екологічний проект, кожен з яких характеризується середнім значенням витрат та доходів проектів економічного, соціального та екологічного пулів, розрахованим методом середнього арифметичного

$$DSD = I_B \cdot I_{EEN} \cdot I_{SEN} \quad (2)$$

де DSD - інтегральний індикатор оцінки рівня сталого розвитку підприємства (Distance to Sustainable Development), I_B - математична відстань між пулами економічних та соціальних проектів; I_{EEN} - математична відстань між пулами економічних та екологічних проектів; I_{SEN} - математична відстань між пулами соціальних та екологічних проектів.

$$I_m = \sqrt{\left(\frac{\sum_{k=1}^N C_k}{N} - \frac{\sum_{z=1}^Z C_z}{Z}\right)^2 + \left(\frac{\sum_{k=1}^N P_k}{N} - \frac{\sum_{z=1}^Z P_z}{Z}\right)^2} \quad (3)$$

де I_m - математична відстань між пулами проектів m та n ; N, Z - кількість проектів пулів m та n ; C_k, C_z - витрати k -го та z -го проектів; P_k, P_z - доходи k -го та z -го проектів.

Управлінська сутність інтегрального індикатора оцінки рівня сталого розвитку, DSD , зводиться до того, що він показує в умовних одиницях відстань підприємства до стану сталого розвитку, як гармонійного поєднання його економічної, екологічної та соціальної діяльності, вираженого у несенні однакових витрат та генерації однакових доходів від реалізації відповідних пулів проектів.

Чим менше діяльність підприємства відповідає принципам сталого розвитку, тобто чим більшою є різниця між середніми витратами та доходами пулів економічних, соціальних та екологічних проектів, тим більшим є значення інтегрального індикатора оцінки сталого розвитку підприємства - більшою є його відстань до стану сталого розвитку. Навпаки, цей показник прагне нулю, якщо підприємство наближається до стану сталого розвитку, коли пули економічних, соціальних та екологічних проектів характеризуються однаковими середніми доходами та витратами. Візуально низький та високий рівень сталого розвитку підприємства, який може бути визначений на основі індикатора DSD представлений на рис. 3.

Очевидно, що в ситуації високого рівня сталого розвитку підприємства стратегією управління буде підтримка основних показників доходів та витрат пулів економічних, екологічних та соціальних проектів на існуючому рівні та постійний моніторинг інтегрального індикатора відстані до стану сталого розвитку.

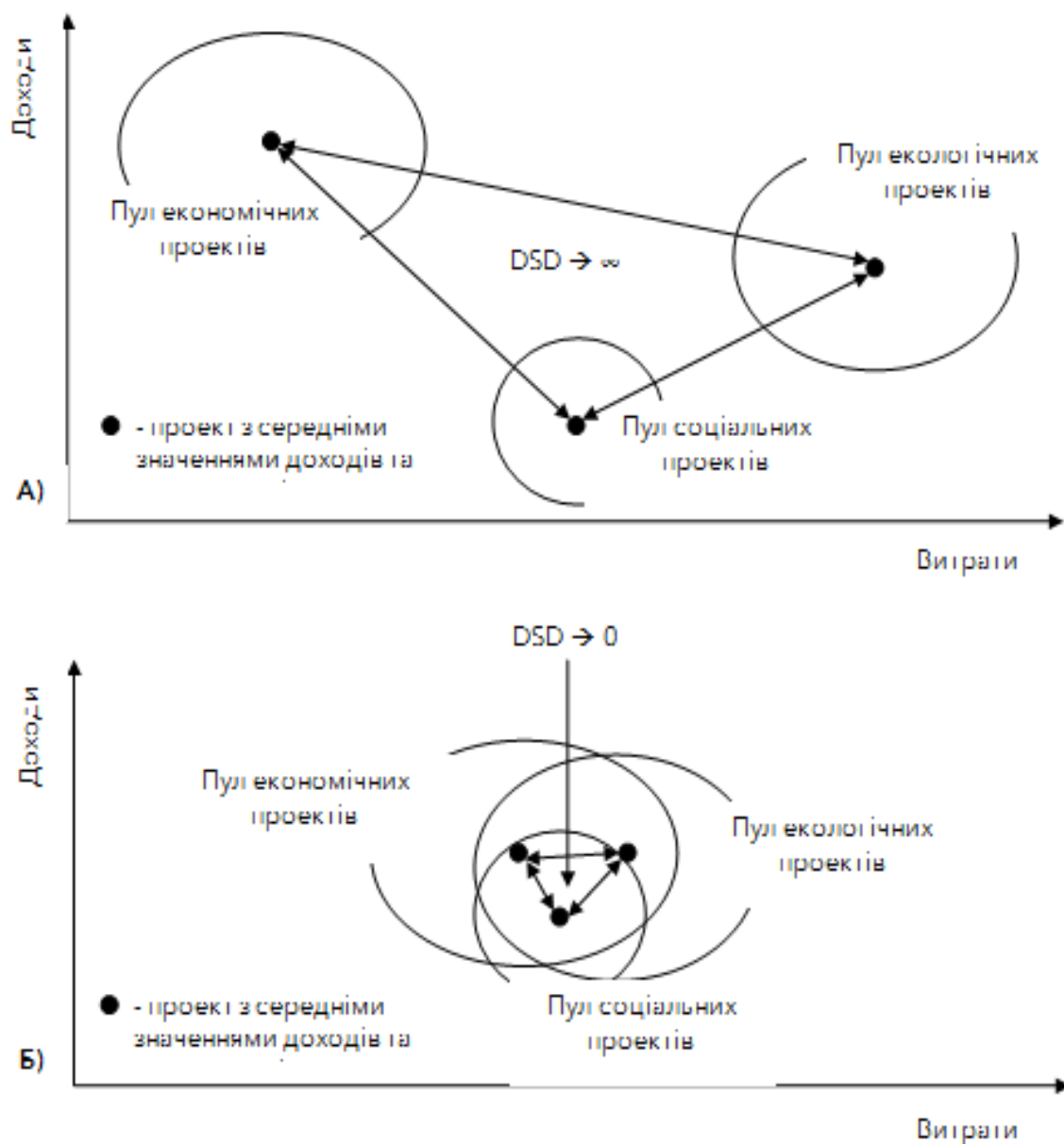

Рисунок 3 – Візуальне представлення А) низького та Б) високого рівня сталого розвитку підприємства на основі інтегрального індикатора оцінки рівня сталого розвитку підприємства DSD

Джерело: розроблено авторами

Якщо рівень сталого розвитку підприємства виявиться низьким, то збільшити його можна за рахунок або збільшення / зменшення витрат, або збільшення / зменшення доходів різних пулів проектів. У зв'язку з цим, пропонуємо наступні загальні стратегії управлінського впливу залежно від того, який показник підлягає управлінню – доходи або витрати – та у якому напрямі – збільшення або зменшення і незалежно від того, до якого пулу проектів чиняться управлінські дії (рис. 4).

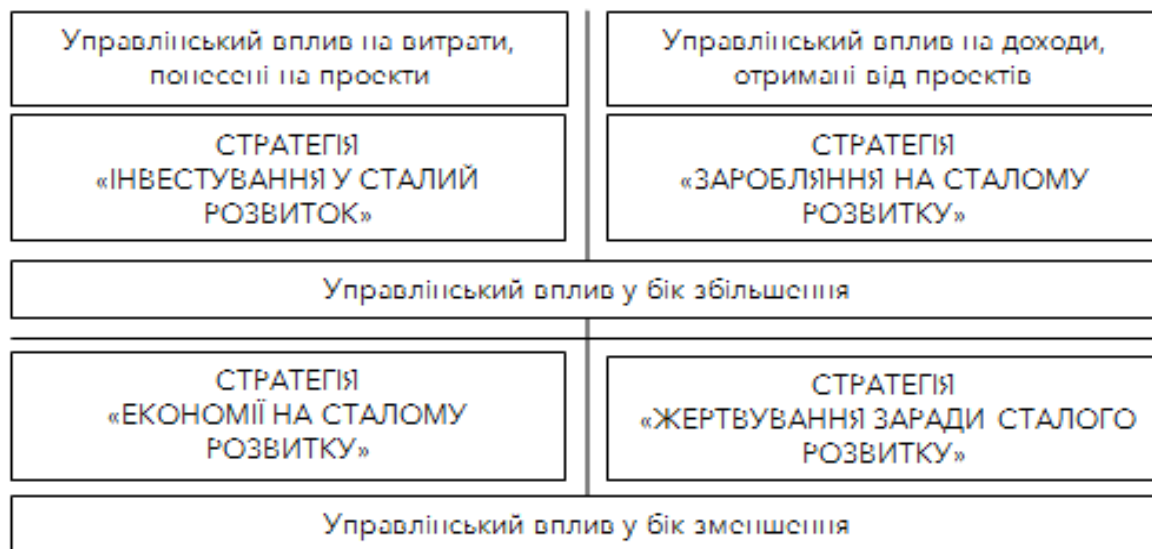

Рисунок 4 – Управлінські стратегії для забезпечення сталого розвитку підприємства при його фактичному низькому рівні

Джерело: розроблено авторами

Досягнення високого рівня сталого розвитку підприємства за рахунок понесення більшого обсягу витрат, зваженого на чинник інфляції, у межах стратегії інвестування у сталий розвиток свідчить про те, що підприємство, вичерпуючи ресурси, водночас збільшує їх повернення у суспільство у вигляді масштабніших або чисельніших соціальних, екологічних та економічних проектів. Навіть не зважаючи на те, що при однакових обсягах витрат доходи від пулів проектів можуть бути різними, це означає, що підприємство віддає однакову перевагу та присвоює однакову цінність проектам усіх трьох напрямів, чого вимагають принципи сталого розвитку. Однак ця стратегія характеризується ризиком бути зміненою при скороченні ресурсів на стратегію переваги економічного пулу проектів над іншими для виживання підприємства.

Агресивною бізнесовою стратегією управління сталим розвитком підприємства є заробляння на сталому розвитку, коли цілями менеджменту є виведення всіх трьох пулів проектів на однаковий рівень доходів. Таку стратегію, на відміну від попередньої, неможна назвати прихильницькою до ідей сталого розвитку, оскільки при однакових доходах витрати пулів проектів можуть біти різними внаслідок різного розподілу ресурсів підприємства на екологію, соціум та власний бізнес. Однак, ця стратегія може виявитися більш довгостроковою у порівнянні з попередньою через те, що відображає фактичну диверсифікацію діяльності підприємства, при якій не доцільно відмовлятися або скорочувати жоден пул проектів при їх рівних обсягах доходів.

Стратегія економії на сталому розвитку характеризується скороченням витрат на реалізацію проектів за рахунок внутрішньої економії та пошуку внутрішніх операційних резервів або перерозподілом ресурсів між пулами проектів таким чином, щоб в його результаті на різні пули проектів витрачався однаковий обсяг ресурсів, що наближається до ознак стратегії інвестування у сталий розвиток.

Стратегія жертвування заради сталого розвитку передбачає навмисне скорочення доходів від пулів проектів для досягнення високого рівня сталого розвитку за рахунок приведення проектів до стану генерації однакового рівня доходів, що відповідає в результаті ознакам стратегії заробляння на сталому розвитку. Однак, на наш погляд, така управлінська стратегія не є реалістичною.

Висновки. Основною ідеєю дослідження є формування теоретичних засад управлінського обліку як складової сталого розвитку підприємства на основі вартісного підходу, тобто озброєння менеджменту підприємства такими показниками, які б, маючи грошове вираження, дозволяли б оцінити рівень сталого розвитку підприємства та прийняти необхідні управлінські рішення.

Для інформаційного забезпечення управлінського обліку вперше обґрунтовано теоретичні засади калькулювання екологічних, економічних та соціальних витрат на основі проектно-орієнтованого підходу POB-costing: визначено проект економічної, соціальної та екологічної спрямованості, як об'єкт обліку доходів та витрат; запропоновано виокремлювати з витрат періоду прямі витрати на економічні, соціальні та екологічні проекти, а також нерозподілені витрати адміністративно-збутових (промоційних) підрозділів підприємства загального призначення. Для розподілу останніх між пулами проектів у POB-costing вперше запропоновано показник фонду робочого часу команд менеджерів, які управляють проектами. Перевагою POB-costing є те, що він дозволяє зв'язати витрати та доходи підприємства безпосередньо з економічною, екологічною та соціальною діяльністю підприємства згідно принципів сталого розвитку через розмежування проектів та віднесення їх до відповідних пулів.

Удосконалено методику оцінки рівня сталого розвитку підприємства шляхом обґрунтування інтегрального індикатора, який показує відстань від поточного стану підприємства до його стану сталого розвитку, тобто інтегральну різницю між середніми значеннями доходів та витрат пулів економічних, екологічних та соціальних проектів підприємства.

Дістали подальшого розвитку теоретичні засади управління підприємством завдяки запропонованим типам стратегії управління сталим розвитком підприємства на основі збільшення або зменшення доходів або витрат пулів економічних, екологічних та соціальних проектів: стратегії інвестування у сталий розвиток, заробляння на сталому розвитку, економії на сталому розвитку, жертвування заради сталого розвитку.

Література

- Пашкевич, М. С. & Паламарчук, Т. О. (2014). *Екологізація виробництва підприємств України*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php>.
- Adams, C. A. & Larrinaga-González, C. (2007). Engaging with organisations in pursuit of improved sustainability accounting and performance. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 20(3), 333-355. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/09513570710748535>
- Azapagic, A. (2004). Developing a framework for sustainable development indicators for the mining and minerals industry. *Journal of cleaner production*, 12(6), 639-662. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652603000751>

- Artto, K., Kujala, J., Dietrich, P. & Martinsuo, M. (2008). What is project strategy? *International Journal of Project Management*, 26(1), 4-12. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/f650/432357a9cb49c05f284f0720b283736f1935.pdf>
- Bebbington J., et al., *Accounting and sustainable development: Reflections and propositions*, Crit Perspect Account (2017) http://vahabonline.com/wp-content/uploads/2017/10/Accounting-and-sustainable-development__Sfds.pdf
- Bebbington, J. & Unerman, J. (2018) "Achieving the United Nations Sustainable Development Goals: An enabling role for accounting research", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 31 Issue: 1, pp.2-24. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/AAAJ-05-2017-2929?journalCode=aaaj>
- Bebbington, J. & Larrinaga, C. (2014). Accounting and sustainable development: *An exploration*. *Accounting, Organizations and Society*, 39(6), 395-413. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S036136821400004X>
- Bebbington, J. & Thomson, I. (2013). Sustainable development, management and accounting: *Boundary crossing*. *Management Accounting Research*, 4(24), 277-283. URL: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.elsevier-2713be50-7a3c-3bad-822d-bbe7dbb95f28>
- Bebbington, J. (2000). Sustainable Development: A Review of the International Development, Business and Accounting Literature (December 22, 2000). *Univ of Aberdeen Acct, Finance & Mgmt Working Paper* No. 00-17. URL: <https://ssrn.com/abstract=257434> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.257434>
- Burritt, R. L. & Schaltegger, S. (2010). Sustainability accounting and reporting: fad or trend?. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 23(7), 829-846. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/09513571011080144>
- Burritt, R. L., Hahn, T. & Schaltegger, S. (2002). *Towards a comprehensive framework for environmental management accounting—Links between business actors and environmental management accounting tools*. *Australian Accounting Review*, 12(27), 39-50. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1835-2561.2002.tb00202.x>
- Ishchenko, A. (2017). Stimulation of effective ecological and economic interactions in the process of business environment creation. *Environmental Economics*, 8(2), 57-66. <https://businessperspectives.org/journals/environmental-economics/issue-248/stimulation-of-effective-ecological-and-economic-interactions-in-the-process-of-business-environment-creation>
- Kandrashina, E. & Zotova, A. (2018). Changes effectiveness assessment on the basis of sustainable development factor. *Problems and Perspectives in Management*, 16(1), 437-444. URL: https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/10193/PPM_2018_01_Kandrashina.pdf
- Kotnour, T. G. (1999, June). *A learning framework for project management*. *Project Management Institute*. URL: <https://www.pmi.org/learning/library/learning-framework-pm-2018>
- Kee, P. & De Haan, M. (2004). *Accounting for sustainable development*. *Statistics Netherlands, Division of Macro-economic Statistics and Dissemination Development and support Department*. *Centraal Bureau voor de Statistiek*. URL: <https://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/7E93AFCB-B0C3-497F-BE70-661A59D168BC/0/accountingforsustainabledevelopment.pdf>

- Lamberton, G. (2000). Accounting for sustainable development—A case study of city farm. *Critical Perspectives on Accounting*, 11(5), 583-605. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S104523549904756>
- Legenchuk, S. & Usatenko, O. (2014). Directions and problems of accounting and analytical support for venture activity. *Економічний часопис-XXI*, (11-12), 131-134. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Directions+and+problems+of+accounting+and+analytical+support+for+venture+activity++&btnG=
- Makarenko, I. (2017). Public companies non-financial reporting and audit in Ukraine: challenges and prospects. *Accounting and Financial Control*, 1(1), 32-38. <https://businessperspectives.org/journals/j-accounting-and-financial-control/issue-264/public-companies-non-financial-reporting-and-audit-in-ukraine-challenges-and-prospects>
- Makarenko, I. & Plastun, A. (2017). The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*, 1(2), 4-12. URL: <https://businessperspectives.org/journals/j-accounting-and-financial-control/issue-265/the-role-of-accounting-in-sustainable-development>
- Markina, I., Diachkov, D. & Adedeji, O. (2017). Monitoring the level of sustainable development of the enterprise. *Problems and Perspectives in Management*, 15(1-1), 210-219. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-1-cont-13/monitoring-the-level-of-sustainable-development-of-the-enterprise>
- Pashkevych, M. & Makurin, A. (2016). Improvement of accounting depreciation of non-current assets computed by the units of production method in mining. *Економічний часопис-XXI*, (161), 95-100. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Improvement+of+accounting+depreciation+of+non-current+assets+computed+by+the+units+of+production+method+in+mining++&btnG=
- Pashkevych, M., & Papizh, Y. (2014). Regional convergence and innovative management. *Економічний часопис-XXI*, (3-4 (1)), 74-77. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Regional+convergence+and+innovative+management++&btnG=
- Pivniak, H. H., Pilov, P. I., Pashkevych, M. S. & Shashenko, D. O. (2012). Synchro-mining: civilized solution of problems of mining regions' sustainable operation. *Scientific Bulletin of National Mining University*, (3). URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=SYNCHRO-MINING%3A+CIVILIZED+SOLUTION+OF+PROBLEMS+OF+MINING+REGIONS%27SUSTAINABLE+OPERATION.&btnG=
- Report of the World Commission on Environment and Development - Our Common Future* URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced>
- Rondinelli, D. A. & Berry, M. A. (2000). Environmental citizenship in multinational corporations: social responsibility and sustainable development. *European Management Journal*, 18(1), 70-84. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0263237399000705>
- Stehnei, M., Irtysheva, I., Khaustova, K. & Boiko, Y. (2017). Modeling of strategic control system in the context of sustainable development of enterprise. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), 212-223. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-258/modeling-of-strategic-control-system-in-the-context-of-sustainable-development-of-enterprise>

- Sukhonos, V. & Makarenko, I. (2017). Sustainability reporting in the light of corporate social responsibility development: economic and legal issues. *Problems and Perspectives in Management*, 15(1-1), 166-174. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-1-cont-13/sustainability-reporting-in-the-light-of-corporate-social-responsibility-development-economic-and-legal-issues>
- Springett, D. (2003). Business conceptions of sustainable development: A perspective from critical theory. *Business Strategy and the Environment*, 12(2), 71-86. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/bse.353>
- Sustainable development goals*. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- Veselovská, L. (2017). Factors influencing countries on their path to sustainable development: implications for organizations. *Problems and Perspectives in Management*, 15(2-3), 474-485. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-257/factors-influencing-countries-on-their-path-to-sustainable-development-implications-for-organizations>

References

- Adams, C. A. & Larrinaga-González, C. (2007). Engaging with organisations in pursuit of improved sustainability accounting and performance. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 20(3), 333-355. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/09513570710748535>
- Azapagic, A. (2004). Developing a framework for sustainable development indicators for the mining and minerals industry. *Journal of cleaner production*, 12(6), 639-662. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652603000751>
- Arto, K., Kujala, J., Dietrich, P. & Martinsuo, M. (2008). What is project strategy? *International Journal of Project Management*, 26(1), 4-12. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/f650/432357a9cb49c05f284f0720b283736f1935.pdf>
- Bebbington J., et al., *Accounting and sustainable development: Reflections and propositions*, Crit Perspect Account (2017) http://vahabonline.com/wp-content/uploads/2017/10/Accounting-and-sustainable-development__Sfds.pdf
- Bebbington, J. & Unerman, J. (2018) "Achieving the United Nations Sustainable Development Goals: An enabling role for accounting research", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 31 Issue: 1, pp.2-24. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/AAAJ-05-2017-2929?journalCode=aaaj>
- Bebbington, J. & Larrinaga, C. (2014). Accounting and sustainable development: An exploration. *Accounting, Organizations and Society*, 39(6), 395-413. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S036136821400004X>
- Bebbington, J. & Thomson, I. (2013). Sustainable development, management and accounting: *Boundary crossing*. *Management Accounting Research*, 4(24), 277-283. URL: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.elsevier-2713be50-7a3c-3bad-822d-bbe7dbb95f28>
- Bebbington, J. (2000). Sustainable Development: A Review of the International Development, Business and Accounting Literature (December 22, 2000). *Univ of Aberdeen Acct, Finance & Mgmt Working Paper* No. 00-17. URL: <https://ssrn.com/abstract=257434> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.257434>

- Burritt, R. L. & Schaltegger, S. (2010). Sustainability accounting and reporting: fad or trend?. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 23(7), 829-846. URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/09513571011080144>
- Burritt, R. L., Hahn, T. & Schaltegger, S. (2002). *Towards a comprehensive framework for environmental management accounting—Links between business actors and environmental management accounting tools*. *Australian Accounting Review*, 12(27), 39-50. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1835-2561.2002.tb00202.x>
- Ishchenko, A. (2017). Stimulation of effective ecological and economic interactions in the process of business environment creation. *Environmental Economics*, 8(2), 57-66. <https://businessperspectives.org/journals/environmental-economics/issue-248/stimulation-of-effective-ecological-and-economic-interactions-in-the-process-of-business-environment-creation>
- Kandrashina, E. & Zotova, A. (2018). Changes effectiveness assessment on the basis of sustainable development factor. *Problems and Perspectives in Management*, 16(1), 437-444. URL: https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/10193/PPM_2018_01_Kandrashina.pdf
- Kotnour, T. G. (1999, June). *A learning framework for project management*. *Project Management Institute*. URL: <https://www.pmi.org/learning/library/learning-framework-pm-2018>
- Kee, P. & De Haan, M. (2004). *Accounting for sustainable development*. *Statistics Netherlands, Division of Macro-economic Statistics and Dissemination Development and support Department. Centraal Bureau voor de Statistiek*. URL: <https://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/7E93AFCB-B0C3-497F-BE70-661A59D168BC/0/accountingforsustainabledevelopment.pdf>
- Lamberton, G. (2000). Accounting for sustainable development—A case study of city farm. *Critical Perspectives on Accounting*, 11(5), 583-605. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1045235499904756>
- Legenchuk, S. & Usatenko, O. (2014). Directions and problems of accounting and analytical support for venture activity. *Ekonomichnyj chasopy's-XXI(11-12)*, 131-134. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Directions+and+problems+of+accounting+and+analytical+support+for+venture+activity++&btnG=
- Makarenko, I. (2017). Public companies non-financial reporting and audit in Ukraine: challenges and prospects. *Accounting and Financial Control*, 1(1), 32-38. <https://businessperspectives.org/journals/j-accounting-and-financial-control/issue-264/public-companies-non-financial-reporting-and-audit-in-ukraine-challenges-and-prospects>
- Makarenko, I. & Plastun, A. (2017). The role of accounting in sustainable development. *Accounting and Financial Control*, 1(2), 4-12. URL: <https://businessperspectives.org/journals/j-accounting-and-financial-control/issue-265/the-role-of-accounting-in-sustainable-development>
- Markina, I., Diachkov, D. & Adedeji, O. (2017). Monitoring the level of sustainable development of the enterprise. *Problems and Perspectives in Management*, 15(1-1), 210-219. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-1-cont-13/monitoring-the-level-of-sustainable-development-of-the-enterprise>
- Pashkevych, M. & Makurin, A. (2016). Improvement of accounting depreciation of non-current assets computed by the units of production method in mining. *Ekonomichnyj*

- chasopy`s-XXI*, (161), 95-100. URL: [https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Improvement+of+accounting+depreciation+of+non-current+assets+computed+by+the+units+of+production+method+in+mining++&btnG=Pashkevych,+M.+S.+&btnG=Palamarchuk,+T.+O.+\(2014\).+Ekologizaciya+vy`robny`cztva+pidpry`yemstv+Ukrayiny`.+URL:+http://www.economy.nayka.com.ua/index.php](https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Improvement+of+accounting+depreciation+of+non-current+assets+computed+by+the+units+of+production+method+in+mining++&btnG=Pashkevych,+M.+S.+&btnG=Palamarchuk,+T.+O.+(2014).+Ekologizaciya+vy`robny`cztva+pidpry`yemstv+Ukrayiny`.+URL:+http://www.economy.nayka.com.ua/index.php)
- Pashkevych, M. S. & Palamarchuk, T. O. (2014). *Ekologizaciya vy`robny`cztva pidpry`yemstv Ukrayiny`*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php>
- Pashkevych, M., & Papizh, Y. (2014). Regional convergence and innovative management. *Ekonomichnyj chasopy`s-XXI*, (3-4 (1)), 74-77. URL: [https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Regional+convergence+and+innovative+management++&btnG=Pivniak,+H.+H.+Pilov,+P.+I.+Pashkevych,+M.+S.+&btnG=Shashenko,+D.+O.+\(2012\).+Synchro-mining:+civilized+solution+of+problems+of+mining+regions'+sustainable+operation.+Scientific+Bulletin+of+National+Mining+University,++\(3\).+URL:+https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=SYNCHRO-MINING%3A+CIVILIZED+SOLUTION+OF+PROBLEMS+OF+MINING+REGIONS%27SUSTAINABLE+OPERATION.&btnG=Report+of+the+World+Commission+on+Environment+and+Development+-+Our+Common+Future+URL:+https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced](https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Regional+convergence+and+innovative+management++&btnG=Pivniak,+H.+H.+Pilov,+P.+I.+Pashkevych,+M.+S.+&btnG=Shashenko,+D.+O.+(2012).+Synchro-mining:+civilized+solution+of+problems+of+mining+regions'+sustainable+operation.+Scientific+Bulletin+of+National+Mining+University,++(3).+URL:+https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=SYNCHRO-MINING%3A+CIVILIZED+SOLUTION+OF+PROBLEMS+OF+MINING+REGIONS%27SUSTAINABLE+OPERATION.&btnG=Report+of+the+World+Commission+on+Environment+and+Development+-+Our+Common+Future+URL:+https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced)
- Report of the World Commission on Environment and Development - Our Common Future URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced>
- Rondinelli, D. A. & Berry, M. A. (2000). Environmental citizenship in multinational corporations: social responsibility and sustainable development. *European Management Journal*, 18(1), 70-84. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0263237399000705>
- Stehnei, M., Irtysheva, I., Khaustova, K. & Boiko, Y. (2017). Modeling of strategic control system in the context of sustainable development of enterprise. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), 212-223. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-258/modeling-of-strategic-control-system-in-the-context-of-sustainable-development-of-enterprise>
- Sukhonos, V. & Makarenko, I. (2017). Sustainability reporting in the light of corporate social responsibility development: economic and legal issues. *Problems and Perspectives in Management*, 15(1-1), 166-174. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-1-cont-13/sustainability-reporting-in-the-light-of-corporate-social-responsibility-development-economic-and-legal-issues>
- Springett, D. (2003). Business conceptions of sustainable development: A perspective from critical theory. *Business Strategy and the Environment*, 12(2), 71-86. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/bse.353>
- Sustainable development goals*. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- Veselovská, L. (2017). Factors influencing countries on their path to sustainable development: implications for organizations. *Problems and Perspectives in Management*, 15(2-3), 474-485. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-257/factors-influencing-countries-on-their-path-to-sustainable-development-implications-for-organizations>

Data przesłania artykułu do Redakcji: 14.08.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 18.08.2018

Олена Прутська

д.е.н, професор,
Вінницький національний аграрний університет,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Україна, м. Вінниця
prutska@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6272-3330

Олександр Зарічук

Вінницький національний аграрний університет,
аспірант
Україна, м. Вінниця
zsasha111@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6661-8028

**УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ
ІПОТЕЧНОГО РИНКУ ЖИТЛА В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті проаналізовано реалізовані державою програми стимулювання іпотечного житлового кредитування. З'ясовано позитивний вплив вказаних програм на активізацію житлового будівництва та задоволення житлових потреб домогосподарств. Виявлено недоліки в реалізації відповідних державних програм, обґрунтовано пропозиції щодо їх усунення. Визначено державну підтримку функціонування будівельно-ощадних товариств у якості пріоритетного механізму стимулювання розвитку ринку житлової іпотеки. Обґрунтовано доцільність розвитку державних установ, діючих у ринковому середовищі та здатних реалізовувати відповідні соціальні та економічні завдання, направлені на зниження вартості житлової іпотеки для кінцевих споживачів.

Ключові слова: іпотечне житлове кредитування, державні програми, рефінансування, будівельно-ощадні товариства

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 4, бібл.: 25

JEL Classification: G21, G23, R31

Olena Prutska

Doctor of Science (Economics), Professor,
Vinnytsia National Agrarian University,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Ukraine, Vinnytsia
prutska@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6272-3330

Oleksandr Zarichuk

Vinnytsia National Agrarian University,
postgraduate
Ukraine, Vinnytsia
zsasha111@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6661-8028

IMPROVEMENT OF STATE MORTGAGE HOUSING DEVELOPMENT PROGRAMS IN UKRAINE

Abstract. The article clarifies that the evolution of the mortgage housing market in Ukraine is complicated by the lack of relevant market mechanisms. Therefore, the formation of a residential mortgage exclusively under the conditions of a free market is related to the risks of uneven development of both the mortgage housing market and its related elements. In order to avoid deformations in the formation of the relevant markets, ensuring their comprehensive accelerated development, a number of incentive measures should be applied by the government. The government-sponsored mortgage lending programs have been analyzed. The positive influence of these programs on the activation of housing construction, stimulation of economic development and satisfaction of households' needs have been established, as well as deficiencies in their implementation. It was found out that the excessive number of government-sponsored housing promotion programs diffuses a limited financial resource of the government and causes their chronic underfunding. It is proposed to abandon the implementation of a large number of government-sponsored programs, assigned between the various departments, which are aimed at stimulating the development of the national mortgage housing market, in favor of one or two, but fully funded. This article defines the government support for the functioning of construction and savings companies as a priority mechanism for stimulating the development of the residential mortgage market in order to develop the most effective ways to stimulate the development of the mortgage housing market in Ukraine. We have paid much attention to the necessity of government support for the construction of social housing by means of public-private partnership activation. In addition, we have substantiated the reasonability of the development of state institutions operating in the market environment and capable of implementing the relevant social and economic tasks aimed at reducing the cost of residential mortgages for the end users.

Keywords: mortgage lending, state programs, refinancing, building sluices State Mortgage Institution

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 4, bibl.: 25

JEL Classification: G21, G23, R31

Вступ. Становлення ефективного іпотечного ринку житла є процесом складним і тривалим, оскільки включає в себе формування та розвиток багатьох супутніх ринків та економічних механізмів. В той же час, еволюція відповідних складових іпотечного житлового ринку виключно в умовах конкурентного ринкового середовища пов'язана з ризиками їх нерівномірного розвитку, деградації окремих елементів, мутацією видів та форм. На неефективних ринках дія вказаних негативних факторів зростає. Тому, з метою уникнення деформацій при формуванні іпотечного ринку та забезпечення його прискореного розвитку, органи державної влади беруть участь у відповідних економічних процесах шляхом його регулювання, в якості суб'єкта ринкових відносин, або ж застосовують практику прямих фінансових вливань у пріоритетні його складові. Наразі, класична суть державного регулювання полягає у застосуванні заходів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку

та постійного вдосконалення відповідних ринків, а також обов'язковою наявністю механізму протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам [Аганбеян 2012].

На думку А. Грищенко, В. Роєнка та І. Боярко, "... держава, захищаючи інтереси суспільства в цілому та враховуючи національні пріоритети економічного розвитку, має свідомо та постійно інвестувати створення нових галузей економіки" [Грищенко, Роєнка & Боярко 2018]. В той же час, дослідження Р. Бачо, Н. Внукової та Н. Пойда-Носик свідчать, що при розбудові іпотечного ринку житла, "... існуюча розгалужена система державного регулювання не змогла нівелювати появі системних ризиків ні на регіональному ні на національному рівнях" [Бачо, Внукова & Пойда-Носик 2017]. Відтак, наразі стимулювання розвитку національного іпотечного ринку житла, в основному, здійснюється шляхом реалізації відповідних державних програм. Як правило, вказані державні програми застосовуються протягом певного періоду часу. Вважається, по досягненню поставлених цілей, їх фінансування скорочуватиметься, а відповідні функції переберуть на себе ринкові інституції.

За свідченнями академіка А. Аганбеяна та професора В.Кравченка "... програми розвитку ринку житлової іпотеки та підвищення його доступності реалізуються у багатьох країнах світу і є важливим інструментом активізації економіки в цілому. Це стосується країн Європейського Союзу, США, Китаю, Японії, Росії та інших держав" [Аганбеян 2012; Кравченко 2013]. Тому, виходячи з необхідності розвитку національного іпотечного ринку житла як невід'ємної складової процесу розвитку житлового будівництва, беручи до уваги позитивний закордонний досвід, органам державної влади слід активізувати зусилля з реалізації ефективних державних програм стимулювання розвитку житлової іпотеки.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Питання здійснення ефективного державного стимулювання є невід'ємною складовою комплексного дослідження ринку іпотечного житлового будівництва. Загальним питанням розвитку іпотечного ринку житла присвячено низку робіт К. Паливоди [Паливода 2018], Є. Бублика [Бублик 2011] та ряду інших науковців та практиків. Зокрема, академік А. Аганбеян [Аганбеян 2012] у своїх працях висвітлює зарубіжний досвід державної підтримки житлової іпотеки. Професор В. Кравченко [Кравченко 2013] досліджує результати діючих в Україні державних програм стимулювання розвитку житлового та іпотечних ринків, дає рекомендації щодо їх удосконалення. В працях О. Більовського [Більовський 2013; Більовський 2012] аналізуються актуальні питання збільшення доступності реалізованих державою програм іпотечного житлового кредитування для домогосподарств з низьким рівнем доходу. Актуальність проблеми розвитку іпотечного ринку житла, необхідність його доступності для якомога більшого кола учасників, визначення ролі держави у реалізації відповідних процесів, а також потреба аналізу та переосмислення відповідних теоретичних та практичних напрацювань обумовлюють необхідність здійснення подальших досліджень реалізації державних програм стимулювання іпотечного житлового кредитування в Україні, частиною яких є дана робота.

Метою статті є аналіз реалізації діючих державних програм стимулювання розвитку національного іпотечного ринку житла та пошук шляхів підвищення їх ефективності на основі застосування ринкових механізмів.

Результати дослідження. В Україні існує суттєвий попит на нове житло. Втім, внаслідок низької купівельної спроможності приватних домогосподарств, вказаний попит є незадоволеним. Світовий досвід засвідчує, що механізмом, здатним збільшити доступність придбання житла є іпотечне кредитування. Іпотечний кредит, як форма інвестиційної діяльності банку, є основою ринкової економіки [Іванець 2018]. Проте, існуюча в Україні вартість житлової іпотеки робить її недоступною для використання в якості інструменту вирішення власних житлових потреб більшістю населення. Таким чином, для реалізації потреб громадян у власному житлі, слід вжити заходів, направлених на задоволення існуючого неплатоспроможного попиту пропозицією доступних за вартістю програм іпотечного кредитування. Вказаний спосіб вирішення житлових потреб населення є ринковим, проте за існуючого стану розвитку фінансово-кредитної системи України, він потребує державного втручання, у тому числі, шляхом реалізації відповідних програм.

Наразі, в Україні напрацьовано досвід реалізації низки державних програм стимулювання розвитку житлової іпотеки. Їх виконання окрім безпосередньо активізації ринку іпотечного житлового кредитування також має на меті стимулювання житлового будівництва, зниження вартості та підвищення доступності житлової іпотеки для позичальників, забезпечення доступним житлом окремих верств населення. Для досягнення вказаних цілей реалізація відповідних державних програм покладена на окремі відомства (табл. 1).

Слід констатувати, що перелічені в табл. 1 реалізовані державні програми не досягнули у повній мірі поставлених цілей і не стали інструментом, формування ефективного та доступного ринку житлової іпотеки в Україні. А. Кузнецов та Е. Гетьман з'ясували, що "... до основних проблемних питань фінансування та виконання відповідних державних програм в Україні відносяться їх незабезпечення реальними джерелами фінансування: прогнозні обсяги фінансових ресурсів програм, у тому числі коштів державного бюджету, не узгоджуються з реальними можливостями їх фінансування" [Кузнецова 2018]. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень зазначають, що відповідні державні програми "... не приносять очікуваного соціального та економічного ефекту, суттєво не впливають на ситуацію в житловій сфері, залишаються на рівні "пілотних проектів" [Більовський 2013]. Їх вплив на розвиток іпотеки виявився обмеженим. Основними причинами того є недостатнє фінансування та неефективна робота відповідних розпорядників коштів.

Внаслідок недостатнього фінансування, посередніми можна вважати результати реалізації програм "Власний дім" та пільгового кредитування педагогічних та науково-педагогічних працівників. Так, протягом 2008-2017 років, на реалізацію програми "Власний дім" було виділено 1191,3 млн. грн. Найбільшу кількість кредитів (12,8 тисяч), було видано у 2008 році, при цьому з них лише 27,3% (3,5 тисяч) було спрямовано на пільгове іпотечне кредитування будівництва житла [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік]. Програму пільгового кредитування педагогічних та науково педагогічних працівників протягом 2007-2017 років профінансовано в розмірі 50 млн. грн.

[Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік].

Наочним прикладом неефективної реалізації відповідних програм, стала робота Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами, яке в рамках реалізації програми “Доступне житло”, не змогло знайти інвесторів, згодних профінансувати реалізацію вказаної програми, внаслідок чого вона була закрита так і не почавшись [Квартири довгою в життя. Програма Доступне жильє заглохла, так і не розвернувшись].

Таблиця 1 – Запроваджені в Україні державні програми активізації житлового будівництва та стимулювання розвитку іпотечного ринку житла

Державна програма	Установа, відповідальна за реалізацію	Початок реалізації
Надання пільгових довготермінових державних кредитів молодим сім'ям на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла	Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву	1998 рік
Часткова компенсація відсоткової ставки кредитів комерційних банків		2003 рік
Доступне житло		2010 рік
Здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов		2012 рік
Пільгове кредитування педагогічних та науково-педагогічних працівників	Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, Міністерство освіти і науки України	2008 рік
Програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі та покращення житлово-побутових умов сільського населення “Власний дім”	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	2008 рік
Програма рефінансування іпотечних житлових кредитів	Державна іпотечна установа	2006 рік
Надання банкам фінансових кредитів на формування іпотечного портфелю		2012 рік
Доступне житло	Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України	Скасована

Джерело: складено авторами на основі [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік; Недоступне “Доступне житло”; Офіційний сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву]

Реалізація державних програм стимулювання розвитку національного ринку житла досягається як за допомогою прямого бюджетного фінансування відповідних видатків, так і шляхом створення належного інституціонального середовища формування та розвитку повноцінного, самодостатнього іпотечного ринку житла.

Першою з державних програм, реалізованих бюджетним коштом, стала програма надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям на будівництво (реконструкцію) та придбання житла. Протягом 1998-2017 років було видано 12 335 таких іпотечних кредитів на загальну суму понад 2 млрд. грн. [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік]. Пік реалізації вказаної програми припав на 2003-2004 роки, протягом яких було видано відповідно 1,12 та 1,60 тис. пільгових іпотечних кредитів. Згодом, об'єм асигнувань на реалізацію програми різко знизився. Починаючи з 2015 року вказана програма не отримує кошти з державного бюджету, фінансуючись окремими місцевими бюджетами та статутними коштами Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву (табл. 2).

Таблиця 2 – Показники реалізації програми надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям на будівництво (реконструкцію) та придбання житла

Рік	Державний бюджет, тис. грн.	Місцеві бюджети, тис. грн.	Власні кошти (статутний капітал), тис. грн.	Надано кредитів	Проінвестовано житла, тис. кв.м.
1998	6 199,00	6 975,00	0	305	21,9
1999	5 640,00	11 016,00	0	331	26,9
2000	60 709,00	15 032,00	0	1421	93,2
2001	54 338,00	8 253,00	0	1075	69,9
2002	48 309,00	8 831,00	0	838	56,7
2003	69 359,00	17 718,00	0	1123	78,7
2004	122 700,00	19 680,00	0	1601	113,4
2005	110 571,00	20 823,00	0	1089	79,8
2006	91 002,00	34 289,00	0	646	45,7
2007	94 273,00	51 450,00	0	632	45
2008	76 799,00	56 538,00	0	486	35,2
2009	0	34 191,00	25 752,00	224	16
2010	36 119,00	31 102,00	16 784,00	297	20,8
2011	59 999,00	40 253,00	31 376,00	444	29,3
2012	24 891,00	37 735,00	56 901,00	359	23,3
2013	70 629,70	33 532,30	35 613,90	407	28,8
2014	24 267,50	36 624,40	23 121,80	253	16,1
2015	0	64 694,20	58 956,10	231	14,5
2016	0	94 336,70	34 301,60	254	16,3
2017	0	115 693,10	63 559,30	319	19,7
Всього	955 805,20	738 766,70	346 365,60	12 335	851,2

Джерело: аналіз авторів на основі [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік; Недоступне "Доступне житло"; Офіційний сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву]

Починаючи з 2003 було зміщено акценти державної підтримки доступного іпотечного кредитування, на користь реалізації програми надання часткової компенсації відсоткової ставки молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла. Зміна пріоритетів у фінансуванні державних програм дозволила у стислі строки суттєво наростити коло учасників, уникнувши пропорційного зростання бюджетних видатків. Пік видачі іпотечних кредитів із застосуванням механізмів компенсації сплати відсотків за іпотечними кредитами в розмірі облікової ставки Національного банку України, припав на 2005 рік, протягом якого було видано 15,8 тис. таких іпотечних кредитів, що становило 13,9% всіх виданих у 2005 році іпотечних кредитів. З 2008 року внаслідок обмеженого фінансування надання відповідних компенсацій за новими іпотечними кредитами припинилось (табл. 3).

Таблиця 3 – Показники реалізації програми надання часткової компенсації ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла

Рік	Кількість укладених угод, шт.	Обсяг банківських ресурсів, тис. грн.	Виплачено компенсації, тис. грн.
2003	62	7 167,70	250
2004	1 143	96 811,60	1 500,00
2005	15 800	1 736 113,30	25 000,00
2006	0	0	99 250,00
2007	205	47 280,90	114 243,00
2008	675	153 052,50	103 729,00
2009	0	0	70 000,00
2010	0	0	117 800,00
2011	0	0	103 340,00
2012	0	0	91 297,00
2013	0	0	44 988,33
2014	0	0	44 074,47
2015	0	0	59 816,78
2016	0	0	53 376,98
2017	0	0	41 537,18
Всього	17 885	2 040 426,00	970 202,74

Джерело: аналіз авторів на основі [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік; Недоступне "Доступне житло"; Офіційний сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву]

З травня 2012 року започатковано реалізацію програми здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов. Проте її учасниками протягом 2012-2014 років змогло стати лише 3 557 осіб [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному

житловому будівництву» за 2017 рік; Офіційний сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву]. У 2014 році реалізація вказаної програми була припинена.

На нашу думку, реалізація державних програм стимулювання житлового будівництва через інструменти іпотечного кредитування, фінансованих за рахунок коштів державного бюджету, має як позитивний, так і негативний характер.

Позитивний вплив реалізації відповідних державних програм досягається за рахунок:

1. Підвищення платоспроможного попиту на житло. В результаті реалізації відповідних державних програм, знижується поріг для участі в інвестуванні будівництва житла окремим категоріям громадян, що дозволяє їм задовольнити власні житлові потреби.
2. Стимулювання розвитку іпотечного ринку житла в Україні. В окремі роки питома вага іпотечних кредитів, видача яких або сплата частки відсотків за якими була профінансована за рахунок державного бюджету, становила до 14,9% загальної кількості іпотечних кредитів [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік]. Таким чином, було простимульовано конкуренцію на іпотечному ринку житла, сформовано орієнтири щодо вартості іпотечного кредитування, розмірів відповідних комісій та власного внеску позичальника.
3. Забезпечення додаткових надходжень у сферу житлового будівництва та супутніх галузей економіки. Протягом проаналізованого періоду - з 1998 по 2017 роки пікових значень державні програми стимулювання іпотечного житлового кредитування досягли у 2013 році. Так, у рамках реалізації відповідних державних програм, профінансованих бюджетним коштом, протягом 2013 року в будівельну галузь залучено понад 1,3 млрд. грн. З них лише 18% (234,6 млн. грн.) склали кошти державного та місцевих бюджетів, решта 82% - внески громадян (583,3 млн. грн.) та іпотечні кредити комерційних банків (501,2 млн. грн.) [Офіційний сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву]. Таким чином, на 1 гривню державних коштів, спрямованих на реалізацію соціальних житлових програм, припадає понад 4 гривні інвестиційних коштів населення та іпотечних кредитів комерційних банків. Враховуючи 100% спрямування вказаних коштів у сферу житлового будівництва, стає очевидною їх позитивний вплив на будівельну галузь та активізацію мультиплікаційних процесів в економіці (завдяки росту замовлень в суміжних галузях, зайнятості населення, податкових та соціальних відрахувань, тощо).

В той же час, державні програми, фінансовані за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, мають суттєві недоліки, які значно обмежують їх потенціал. Найбільшою вадою вказаних програм є форма їх фінансування та механізм реалізації. Прямі бюджетні вливання, за допомогою яких здійснюється реалізація відповідних державних програм ігнорують ринкові процеси. Це веде до деформацій діючих моделей іпотечного житлового кредитування, порушує ринкову рівновагу та веде до змін, при яких економічній системі з ринковим механізмом штучно нав'язуються програми, більш характерні для економічних моделей з планово-адміністративним

укладом. У процесі реалізації вказаних програм різко зростають бюджетні видатки, в той же час, відповідні ринкові механізми залишаються незадіяними, внаслідок чого маємо ріст бюджетного навантаження, не компенсований відповідним зростанням податкових надходжень. Крім того, державним житловим програмам у сфері іпотечного кредитування притаманні ряд наступних недоліків:

Недостатні обсяги фінансування. За твердженнями фахівців [Кузнецова, Гетьман 2018; Квартиры длиною в жизнь. Программа Доступное жилье заглохла, так и не развернувшись; Недоступное "Доступное жилье"], бюджетне фінансування відповідних державних програм у сфері іпотечного житлового кредитування, здійснювалось за залишковим принципом. Наслідком маємо значне їх недофінансування. Так, при реалізації програми надання пільгових довгострокових кредитів молодим сім'ям на будівництво (реконструкцію) та придбання житла, виконання планових показників фінансування зафіксовано лише у 2011 та 2012 роках. В інші роки вказана програма була суттєво недофінансована. Протягом 2009 та 2013 років фактичне фінансування склало лише 13% від плану [Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік]. Крім того, періодично лунають заклики щодо створення централізованого державного фонду розвитку житлової іпотеки. В цьому питанні погоджуємось з думкою Насібової О., що "... збільшення обсягів видатків з державних соціальних фондів не призводить до якісних змін в соціальній сфері, не сприяє зменшенню показників бідності, але посилює роль основних соціальних інститутів у складі державних фінансів України" [Насібова 2017]. Проблема дефіциту фінансування актуальна й для інших державних програм збільшення доступності житлової іпотеки. Вважаємо, що подальша реалізація подібних державних програм стикатиметься з аналогічними ризиками визнання неефективності в майбутньому, обумовленими неритмічним та обмеженим фінансуванням, властивим усім державним програмам, реалізованим за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

4. Низький рівень довіри потенційних учасників. При невиконанні державою взятих зобов'язань внаслідок неритмічного або неповного фінансування, учасники вказаних програм змушені власним коштом сплачувати своєчасно не профінансовані з бюджету видатки, в результаті чого вони отримують збільшене кредитне навантаження, або ж взагалі не отримують обіцяний пільговий іпотечний кредит. Це призводить до ефекту протилежного закладеному до відповідних державних програм, дестимулюючи зацікавленість у них та піддаючи сумніву соціальну та економічну доцільність їх реалізації.
5. Соціальна несправедливість при розподілі пільгових іпотечних кредитних ресурсів та формуванні джерел їх надходжень. Вітчизняний науковець Більовський О. у своїх працях вказує на те, що більшість середньостатистичних українських сімей не має можливості взяти участь у державній Програмі будівництва (придбання) доступного житла внаслідок відсутності належних підтверджених доходів, а механізм здешевлення вартості іпотечних кредитів економічно та соціально неефективний та не відповідає європейським критеріям соціальної справедливості [Більовський 2013; Більовський 2012]. Такої ж думки дотримується професор Кравченко В., стверджуючи, що "... серйозним стримуючим чинником реалізації цієї програми є низький платоспроможний

попит громадян, а також відсутність можливостей у банків кредитувати громадян під покупку доступного житла в умовах бідності та надзвичайно низького купівельного попиту основної частини людей” [Кравченко 2013]. З огляду на вимоги наявності достатнього підтвердженого доходу, при іпотечному кредитуванні є очевидним, що в умовах низької платоспроможності основної маси населення, можливість взяти участь у відповідних державних програмах є у обмеженій кількості домогосподарств, які мають офіційно підтверджений дохід вище середнього. Виходячи з вищевказаного, виникають сумніви у економічній ефективності та соціальній справедливості фінансування зазначених державних програм, оскільки використовуючи механізм бюджетного перерозподілу, кошти платників податків спрямовуються на пільгове кредитування сімей з достатком вище середнього. В той же час, платниками податків виступають всі громадяни, включаючи найменш забезпечених. Таким чином, сім’ї з доходом близько- та нижче середнього, фактично дотують видачу пільгових іпотечних кредитів чи компенсацію сплати відсотків за ними обмеженій кількості домогосподарств з більш високим доходом, порушуючи тим самим принцип соціальної справедливості.

6. Зростання бюджетного навантаження. Успішна реалізація та розширення відповідних державних програм потребує зростання бюджетних видатків, обмежуючи фінансування інших статей. У результаті, органи державної влади постають перед дилемою: збільшувати видатки на реалізацію державних програм стимулювання житлової іпотеки шляхом скорочення інших статей бюджету, або ж обмежувати їх фінансування. Вказані процеси є об’єктивними та закономірними. Наслідком їх впливу є постійне недофінансування програм державної підтримки пільгового іпотечного кредитування та їх ротація у зв’язку з невиконанням закладених показників.
7. Надмірна кількість державних програм. Реалізація чисельних програм стимулювання житлового будівництва та фінансування житлової іпотеки, втім, обмежена дефіцитом відповідного бюджетного фінансування охоплює незначну частку населення, що призводить до незадоволення існуючого попиту на, та, як наслідок, недосягнення ними закладених цілей, низької економічної та соціальної ефективності. Тому, в умовах хронічного недофінансування вважаємо за доцільне відмовитись від реалізації завідомо нездійснених чисельних програм стимулювання житлового будівництва, зосередившись на реалізації однієї-двох, проте профінансованих у повному об’ємі, скористатись якими зможуть усі без винятку бажаючі.

Таким чином, аналіз державних програм стимулювання розвитку іпотечного ринку житла засвідчив наявність дисбалансу на користь програм, що передбачають надання бюджетної підтримки позичальникам. У той же час, державне стимулювання розвитку ефективних ринкових інститутів житлової іпотеки, направлених на збільшення конкуренції та формування довгострокових іпотечних ресурсів, є недостатнім.

Світовий досвід свідчить, що успішність розвитку іпотечного ринку житла залежить саме від наявності державної підтримки не конкретних позичальників, а окремих ринкових інституцій. Так, серед країн з розвинутим ринком житлової іпотеки практику надання прямої допомоги позичальникам на сплату процентів та видачі пільгових іпотечних кредитів широко застосовували тільки Великобританія та Іспанія.

Враховуючи високе бюджетне навантаження та низький потенціал охопту населення, вказані програми цими країнами реалізовувались лише протягом обмеженого періоду. В основному ж, закордонна практика державного стимулювання формування та розвитку іпотечного ринку житла базується на підтримці функціонування критично важливих інституційних конструкцій, таких як будівельно-ощадні каси та спеціалізовані іпотечні агентства (табл. 4).

Таблиця 4 – Застосування різних видів державної допомоги в деяких країнах на етапі становлення та розвитку національних іпотечних ринків житла

Вид державної допомоги	Країна											
	США	Велико-британія	Данія	Німеччина	Франція	Іспанія	Чехія	Словаччина	Угорщина	Польща	Казахстан	Росія
Пряма допомога (субсидії) на сплату процентів за іпотечним кредитом домогосподарствам з обмеженим доходом	+	+++*	-	-	-	+	-	-	++	-	+	+
Урядова підтримка доходу домогосподарств – позичальників за іпотечним кредитом	-	++*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Фінансування спеціалізованих іпотечних агентств	+++	+	-	+	+	++	+	+	-	+	+++	+++
Зменшення оподаткованого доходу на суму сплачених процентів за іпотечним кредитом чи на погашення основного боргу	+	++	++	++	++	++	+	++	++	++	++	++
Пільгові кредити для домогосподарств з низьким рівнем доходів	+	+++*	+	+	+	++ +*	+	+	+	-	+	++
Страхове покриття та надання гарантій за кредитами малозабезп. сім'ями	+++	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Нарахування премій учасникам накопичув. частини будівельно-ощадних систем	+++*	+	-	++ +*	+++	-	+++	+++	++	-	-	-
Компенсація різниці між фактичною та рекомендованою урядом % ставками	-	-	-	-	-	-	++	-	-	+*	-	+
Податкові пільги (субсидії) емітентам іпотечних облігацій	-	-	-	-	-	-	++	-	++	-	-	-
Податкові пільги держателям іпотечних облігацій	-	-	-	-	-	-	++	-	-	-	-	-

Джерело: визначено авторами на основі [Недоступне “Доступне житло”; Паливода 2018; Fabozzi 2007; Hypostat 2017 a review of Europe’s mortgage and housing markets; “Flow of Funds Accounts of the United States: Coded Tables for the Z.1 release 2018; Бублик 2011]

Таким чином, враховуючи існуючі слабкі місця діючих в Україні державних програм стимулювання іпотечного ринку житла, пропонуємо переглянути підхід до їх реалізації шляхом скасування надмірної кількості, відмови від орієнтації на окремі категорії населення на користь однієї програми, профінансованої у повному обсязі здатної охопити широке коло споживачів та ефективно діючої в умовах ринкового середовища.

Враховуючи існуючий стан розвитку іпотечного ринку, наявність незадоволеного попиту на нове житло та обмеженість бюджетного фінансування, вважаємо, що найбільш ефективним механізмом стимулювання розвитку житлової іпотеки є державна підтримка функціонування механізму будівельних накопичень у вигляді будівельно-ощадних товариств. В. Полтерович та О. Старков визначають будівельно-ощадні товариства як організації, що реалізують контракти зі своїми учасниками на надання кредиту для придбання чи реконструкції житла після попереднього виконання плану з накопичення заощаджень [Полтерович, Старков 2006]. За свідченням С. Ірхіної, "...аналіз світової практики виникнення іпотечних інститутів у 54 країнах за останні 200 років підтверджує висновок, що жодній країні не вдалося створити сучасну масову іпотеку, обминувши стадію будівельно-ощадних товариств" [Ірхіна 2011]. Відповідно, уряду слід докласти зусиль для підтримки будівельно-ощадних товариств в якості першої ланки та інституційної основи розвитку ефективного іпотечного ринку житла.

З проаналізованих у табл. 4 країн, усі, крім Польщі та Росії в тій чи іншій мірі вдавались до державної підтримки інституту будівельних накопичень. На думку Полтеровича В., державна підтримка будівельно-ощадних інститутів на стартовому етапі розвитку інституційного середовища є достатньо ефективною, оскільки вказані інститути створюють умови для успішного функціонування масової іпотеки, сприяють економічному розвитку відповідних територій [Полтерович 2017].

Реалізація державної підтримки механізму будівельних заощаджень створює позитивний мультиплікативний ефект, який виникає у результаті активізації житлового будівництва через збільшення платоспроможного попиту з боку учасників будоощадкас та супроводжується економічним зростанням, ростом податкових платежів. Відтак, кошти державного бюджету, витрачені на фінансування виплати премій вкладникам будоощадкас згодом повертаються у казну у вигляді приросту податкових відрахувань, що являється додатковим аргументом на користь державної підтримки функціонування механізму будівельних накопичень.

Невід'ємною складовою успішної реалізації вказаної програми має стати своєчасне фінансування нарахування у повному об'ємі премій її учасникам. З метою забезпечення належної реалізації вказаної програми пропонуємо почати її реалізацію у сільській місцевості – як більш депресивній та такої, що потребує державної підтримки. В подальшому, за успішної реалізації та наявності відповідних ресурсів, її дію можливо буде поширити і на стимулювання міського житлового будівництва.

Важливим елементом стимулювання розвитку житлової іпотеки в Україні є створення державного фонду соціального житла, користувачами якого можуть стати, з-поміж інших, відселені боржники за іпотечними кредитами. Таким чином, неспроможність окремо взятого позичальника обслуговувати власну заборгованість дозволить іпотекодержателю звернути стягнення на предмет іпотеки не позбавляючи іпотекодавця права на проживання. Це, в свою чергу,

зменшити кредитні ризики, притаманні житловій іпотеці та сприятиме зменшенню її вартості, а відтак і доступності для кінцевих споживачів. Водночас, погоджуємося з думкою Г. Запші та П. Сахацького, про те, що "... при будівництві соціального житла варто передбачити його комплексність через доповнення можливою забудовою спеціалізованими спорудами, в яких здійснюються послуги медичного, побутового, рекреаційного й іншого характеру, що потребують наведені вище соціальні групи населення" [Запша, Сахацький 2017]. При цьому, з метою мінімізації супутніх видатків на зведення та оптимізації управління соціальним житлом і відповідною інфраструктурою, доцільно застосувати механізм державно-приватного партнерства. Це дасть можливість, з одного боку, сприяти подоланню ускладнень щодо виконання державою соціально значимих функцій, з іншого – забезпечить бізнес новими об'єктами для інвестування [Горшкова, Волков, Карбівничий, Карбівничий 2018].

Також, на нашу думку, в Україні великий потенціал реалізації мають державні програми, які не передбачають прямого бюджетного фінансування. Перш за все, мова йдеться про ініціювання створення державою спеціальних організацій, діючих в ринковому конкурентному середовищі, проте здатних реалізовувати відповідні соціальні та економічні цілі та задачі з використанням позабюджетного фінансування.

Успішним прикладом реалізації відповідних програм є функціонування Державної іпотечної установи (ДІУ). Рефінансуючи іпотечну заборгованість комерційних банків, ДІУ виступає в ролі важливого ринкового інституту, який, з однієї сторони є емітентом низькорозикових та високоліквідних забезпечених іпотечних деривативів, а з іншої являється постачальником доступного іпотечного кредитного ресурсу. Таким чином, через механізм рефінансування ДІУ, держава бере безпосередню участь у формуванні ефективного інституційного середовища становлення та розвитку іпотечного ринку житла. Відповідно, актуальним є питання збільшення обсягів рефінансування ДІУ іпотечної кредитної заборгованості комерційних банків, насичення їх довгостроковим іпотечним кредитним ресурсом, досягнення таким чином здешевлення вартості житлової іпотеки та збільшення її доступності для кінцевих споживачів.

Висновки. Аналіз чисельних реалізованих та діючих державних програм стимулювання іпотечного ринку житла, фінансованих бюджетним коштом засвідчив низьку ефективність вказаних програм. З метою підвищення продуктивності пропонується суттєво скоротити їх кількість та зосередитись на реалізації однієї-двох, проте профінансованих у повній мірі. Обґрунтовано пріоритетність державної підтримки реалізації програми розвитку будівельно-ощадних товариств в Україні в якості інституційної бази розвитку національного іпотечного ринку житла. Визначено доцільність створення державною інституційних елементів, стимулюючих розвиток іпотечного ринку житла, за допомогою ринкових механізмів без використання бюджетного фінансування.

Література

Аганбегян, А. (2012). Строительство жилья – локомотив социально-экономического развития страны // *Вопросы экономики* №5. – С. 59-69

- Бачо, Р. Й., Внукова, Н. М. & Пойда-Носик, Н. Н. (2017). Оцінка впливу моделей регулювання на розвиток ринків небанківських фінансових послуг країн Європейського союзу та України // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том 1, №22. – С. 235 – 245.
- Більовський, О. А. (2012). *Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доп.* – К.: НІСД, 2012. – 136с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Derg_polituka.indd_new-e797c.pdf
- Більовський, О. А. (2013). *Напрямки реформування державної житлової політики України: аналіт. доп.* – К.: НІСД, 55с.
- Бублик, Є. О. (2011). *Іпотечний ринок в Україні: проблеми та перспективи посткризового розвитку: монографія / НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 220 с.*
- Горошкова, Л., Волков, В., Карбівничий, Р. & Карбівничий, І. (2018). Вплив державно-приватного партнерства на управління громадами та житлово-комунальним господарством // *Європейське співробітництво*, №7(38). – С. 9 – 25.
- Гриценко, Л. Л., Роєнко, В. В. & Боярко, І. М. (2018). Інституційне обґрунтування ролі держави в активізації інвестиційних процесів // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, Том 1, №24. – С. 338 – 344.
- Запша, Г. М. & Сахацький, П. М. (2017). Розвиток житлового будівництва в системі інфраструктурного забезпечення сільської місцевості // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, Том 1, №22. – С. 127 – 134.
- Звіт про результати роботи Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» за 2017 рік.* URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/pro-fond/zvitnist/2017-rik-2?f=1>
- Іванець, І. В. & Жолнерчик, Г. Ю. (2018). Банківське інвестиційне кредитування як ключове джерело фінансування розвитку реального сектору економіки // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том 1, №24. – С. 37 – 44.
- Ірхіна, С. В. (2011). Оцінка світового досвіду будівництва доступного для населення житла: можливості застосування в Україні // *Державне управління: удосконалення та розвиток*, №12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_12_11
- Квартиры длиною в жизнь. Программа Доступное жилье заглохла, так и не развернувшись* (2012). Кореспондент №43. – С.44-48
- Кузнецова, А. Я. & Гетьман, Є. М. (2018). Джерела фінансування державних цільових програм // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. – Том 1, №24. – С. 37 – 44.
- Кравченко, В. (2013). Фінансові та економічні проблеми реалізації в Україні державної програми “Доступне житло” // *Інвестиції: практика та досвід* №9. – С. 4-7.
- Насібова, О. В. (2017). Фінансування видатків на соціальний захист громадян з державних цільових фондів // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. – Том 2, №23. – С. 198 – 204.
- Недоступне “Доступне житло”*. Інтернет-видання “Реальна економіка” – 29 жовтня 2012 р. URL: <http://real-economy.com.ua/publication/22/28879.html>
- Офіційний сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву* URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/>

- Паливода, К. В. (2018). Механізми та інструменти фінансування житлового будівництва за умов соціально-економічної нестабільності в Україні // *Інвестиції: практика та досвід* – №1 – С. 5-10
- Полтерович, В. М. (2017). Разработка стратегий социально-экономического развития: наука vs идеология // *Журнал новой экономической ассоциации*. – №3 (35). – С. 198 – 206.
- Полтерович, В. М. & Старков, О. Ю. (2006). *Проблема трансплантации ипотечных институтов в переходных экономиках: роль стройсберкасс* / Препринт # WP/2006/210/ - М.:ЦЭРМИ РАН, 92с. (Рус).
- Baranovskyi, O., Girchenko, T. & Serdiukova, O. (2017). Economic safety: significance and essential dimension // *European cooperation Vol. 2(21)*. – P. 20 – 33.
- Fabozzi, F. J. (2007). *Mortgage-backed securities: products, structuring and analytical techniques*. – Hoboken, NJ: Wiley, 318 P.
- Flow of Funds Accounts of the United States: Coded Tables for the Z.1 release*. – Board of Governors of the Federal Reserve System. – Washington, 2018. – February. – P.86 Retrieved from: <https://www.federalreserve.gov/releases/z1/current/>
- Hypostat 2017 a review of Europe's mortgage and housing markets* Retrieved from: <https://hypo.org/emf/publications/hypostat/#>
- Rischke, C. (1998). *German Bausparkassen: instrument for creating homeownership in the Transformation countries. Housing Finance International. Vol.XIII / №2*.

References

- Aganbeyan, A. (2012) "Stroitel'stvo zhil'ja – lokomotiv social'no-jekonomicheskogo razvitija strany", *Voprosy jekonomiki*, vol. 5 pp. 59-69
- Bacho, R. J., Vnukova, N. M. & Pojda-Nosy`k, N. N. (2017). Ocinka vply`vu modelej reguljuvannya na rozvy`tok ry`nkiv nebankivs`ky`x finansovy`x poslug krayin Yevropejs`kogo soyuzu ta Ukrayiny` // *Finansovo-kredy`tna diyal`nist` : problemy` teorii i ta prakty`ky`*. Tom 1, №22. – S. 235 – 245.
- Baranovskyi, O., Girchenko, T. & Serdiukova, O. (2017). Economic safety: significance and essential dimension // *European cooperation Vol. 2(21)*. – P. 20 – 33.
- Bil`ovs`ky`j, O. A. (2012). *Derzhavna zhy`tlova polity`ka Ukrayiny` : problema social'no-ekonomichnoyi efekty`vnosti: analit. dop.* – K.: NISD, 136s. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Derg_polituka.indd_new-e797c.pdf
- Bil`ovs`ky`j, O. A. (2013). *Napryamky` reformuvannya derzhavnoyi zhy`tlovoi polity`ky` Ukrayiny` : analit. dop.* – K.: NISD, 55s.
- Bubly`k, Ye. O. (2011). *Ipotechny`j ry`nok v Ukrayini: problemy` ta perspekty`vy` postkry`zovogo rozvy`tku: monografiya / NAN Ukrayiny` ; In-t ekon. ta prognozuv.* – K., 220 s.
- Fabozzi, F. J. (2007). *Mortgage-backed securities: products, structuring and analytical techniques*. – Hoboken, NJ: Wiley, 318 P.
- Flow of Funds Accounts of the United States: Coded Tables for the Z.1 release*. – Board of Governors of the Federal Reserve System. – Washington, 2018. – February. – P.86 Retrieved from: <https://www.federalreserve.gov/releases/z1/current/>
- Goroshkova, L., Volkov, V., Karbivny`chy`j, R. & Karbivny`chy`j, I. (2018). Vply`v derzhavno-pry`vatnogo partnerstva na upravlinnya gromadamy` ta zhy`tlovo-komunal`ny`m gospodarstvom // *Yevropejs`ke spivrobotny`cztvo*, №7(38). – S. 9 – 25.

- Gry`cenko, L. L., Royenko, V. V. & Boyarko, I. M. (2018). Insty`tucyjne obg`runtuvannya roli derzhavy` v akty`vizaciyi investy`cijny`x procesiv // *Finansovo-kredy`tna diyal`nist` : problemy` teorii ta prakty`ky`*, Tom 1, N°24. – S. 338 – 344.
- Hypostat 2017 a review of Europe's mortgage and housing markets. Retrieved from: <https://hypo.org/emf/publications/hypostat/#>
- Irxina, S. V. (2011). Ocinka svitovogo dosvidu budivny`cztva dostupnogo dlya naselennya zhy`tla: mozhly`vosti zastosuvannya v Ukrayini // *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvy`tok*, N°12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_12_11
- Ivanecz`, I. V. & Zholnerchy`k, G. Yu. (2018). Bankivs`ke investy`cijne kredy`tuvannya yak klyuchove dzherelo finansuvannya rozvy`tku real`nogo sektoru ekonomiky` // *Finansovo-kredy`tna diyal`nist` : problemy` teorii ta prakty`ky`*. Tom 1, N°24. – S. 37 – 44.
- Kravchenko, V. (2013). Finansovi ta ekonomichni problemy` realizaciyi v Ukrayini derzhavnoyi programy` "Dostupne zhy`tlo" // *Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid* - N°9. – S. 4-7.
- Kuzneczova, A. Ya. & Get`man, Ye. M. (2018). Dzherela finansuvannya derzhavny`x cil`ovy`x program // *Finansovo-kredy`tna diyal`nist` : problemy` teorii ta prakty`ky`*. – Tom 1, N°24. – S. 37 – 44.
- Kvartiry dlinnoju v zhizn'. Programma Dostupnoe zhil'e zaglohla, tak i ne razvernushis'* (2012). Korespondent, vol. 43 pp. 44-48
- Nasibova, O. V. (2017). Finansuvannya vy`datkiv na social`ny`j zaxy`st gromadyan z derzhavny`x cil`ovy`x fondiv // *Finansovo-kredy`tna diyal`nist` : problemy` teorii ta prakty`ky`*. – Tom 2, N°23. – S. 198 – 204.
- Nedostupne "Dostupne zhy`tlo"*. Internet-vy`dannya "Real`na ekonomika" – 29 zhovtnya 2012 r. URL: <http://real-economy.com.ua/publication/22/28879.html>
- Oficijny`j sajt Derzhavnogo fondu spry`yannya molodizhnomu zhy`tlovomu budivny`cztvu*. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/>
- Paly`voda, K. V. (2018). Mexanizmy` ta instrumenty` finansuvannya zhy`tlovogo budivny`cztva za umov social`no-ekonomichnoyi nestabil`nosti v Ukrayini // *Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid* – N°1 – S. 5-10
- Polterovich, V. M. (2017). "Razrabotka strategij social'no-ekonomicheskogo razvitija: nauka vs ideologija", *Zhurnal novej jekonomicheskoy asociacii*, vol.3 (35), pp.198-206.
- Polterovich, V. M. & Starkov, O. Ju. (2006). "Problema transplantacii ipotechnyh institutov v perehodnyh jekonomikah: rol' strojsberkass", Preprint # WP/2006/210/ - M.:CJeRMIRAN, pp. 92 (Rus).
- Rischke, C. (1998). *German Bausparkassen: instrument for creating homeownership in the Transformation countries. Housing Finance International*. Vol.XIII / N°2
- Zapsha, G. M. & Saxacz`ky`j, P. M. (2017). Rozvy`tok zhy`tlovogo budivny`cztva v sy`stemi infrastruktornogo zabezpechennya sil`s`koyi miscevosti // *Finansovo-kredy`tna diyal`nist` : problemy` teorii ta prakty`ky`*, Tom 1, N°22. – S. 127 – 134.
- Zvit pro rezul`taty` roboty` Derzhavnoyi specializovanoyi finansovoyi ustanovy` «Derzhavny`j fond spry`yannya molodizhnomu zhy`tlovomu budivny`cztvu» za 2017 rik*. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/pro-fond/zvitnist/2017-rik-2?f=1>

Data przesłania artykułu do Redakcji: 20.09.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 01.10.2018

Sergii Bardash

Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law,
Professor at Department of Finance
Ukraine, Kyiv
serg.bardash@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5711-5229

Tetiana Osadcha

Doctor of Science (Economics), Associated Professor,
Kherson State University,
Professor at Department of Economics,
Finance and Entrepreneurship
Ukraine, Kherson
tatiana@osadcha.com
ORCID ID: 0000-0003-4258-0907

IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT IN TERMS OF RENT THEORY DEVELOPMENT

Abstract. Research relevance lies in the irreversibility of course choice for embodiment of the sustainable development concept. However, a pluralism of opinions, concerning the implementation of model definition of this concept, as well as the priority tasks for realization of its constituents significantly decelerates the socio-economic development of Ukraine. An inadequate scientific research of the sustainable development problems on a microeconomic level generates the reduction of expected management results and the degree of progressive changes at the level of individual business units. The role and transformation of accounting science, necessary for the implementation of the sustainable development concept, are not fully disclosed.

The research purpose and tasks are to determine the accounting component of sustainable development concept on the basis of the rent theory, to outline the directions of rent accounting development under the following factors influence: globalization and transformation of the ownership institution and scientific research activation on this basis, aimed at forming the theoretical and methodological baseline of rent accounting 'as an additional income.

The methodology of the research includes general scientific methods of cognition the necessity and invariant implementation of the sustainable development concept, its constituents allocation and specification; dialectical method for cognition the economic content of rent; a comparative analysis of the definition differences, formed at different stages and forms of realization of economic relations; modeling method for determining the direction and logic of the rent accounting development under the influence of such factors, as globalization and ownership institution transformation.

It has been established that realization of sustainable development concept should take place with understanding of the interaction mechanisms of economic, social and environmental components. These generate new ideas about the basic socialization mechanisms and social development of human, external influences on the environment

and cost estimation. The interconnection of the constituent of sustainable development concepts and the economic, social and ecological system as a whole is the basis for the theory and practice development of accounting. The accounting information creates preconditions for assessing the achievement and forecasting of further sustainable development of the economy as a separate economic entity, region, country, and the world as a whole. It has been established that the existence of discussion aspects in the treatment of rent and failure to recognize the last object of accounting should be considered as one of the essential factors in accelerating the implementation of the sustainable development concept. Bearing the results of research in mind, the development of a conceptual approach to rent accounting, as an additional entity income, should be based on the recognition the rent as a management object, that requires adequate information support for users' requests from the accounting system side, based on the systematic development of the theoretical, methodological and organizational-practical regulations of rent accounting.

The practical value of research is to formulate a methodological provision of rent accounting, which will further improve an active and passive income distribution of relation participants in the economic sphere.

The obtained scientific results will form the prospects for further research, which will lay in proving the need for the transformation of the property institute in the post-Soviet countries, to determine the models of rent relations between different parties in the field of economic relations, as well as to determine the rent-forming factors of production for the development of the rent assessing methodology.

Keywords: sustainable development, institution of property, rent, rent theory, rent accounting

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 0, bibl.: 33

JEL Classification: M41, P4, Q2

Introduction. In current conditions of economic system development on micro and macro levels, scholars, public organizations and government structures are increasingly focusing on both social and environmental issues. For developing countries, including the countries of the post-Soviet space, the ecological crisis approach, associated with the inappropriate use of exhaustive natural resources, non-implementation of environmental protection measures, as well as the decline of the social standard of living conditions cannot remain ignored by economic science. One of the few options for solving a particular situation, which is preferred by most of the world's scholars, is the implementation of sustainable development concept. At the same time, the ways of its realization, including role and accounting science transformation, which is necessary for this, remain unexplained.

The components of sustainable development (components of safety and life quality) and individual components of life quality (indicators of socio-institutional, economic and environmental dimensions) become important for determination of the prospects for socio-economic development of Ukraine. However, only four regions (Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi and Ternopil), as well as Kyiv in 2013 year, had a sustainable development index of 1.00-1.05. Nevertheless, such positive indicators were provided due to the life safety component (from 1.49 to 1.62 inclusive). All other regions have a sustainable development index of less than 1.00. Such an overall unsatisfactory level of

sustainable development index is due to the fact that the quality of life component is within the range of 0.65-0.82, with the exception of Kyiv (1.14) [Indeks stalogho rozvytku Ukrainy]. These statistics testify to the urgent need to find measures for increasing the effectiveness of using the socio-economic potential of Ukraine, aimed at the irreversible implementation of the sustainable development concept.

One of the most effective tools of this concept is the improvement of rent relations between economic agents, including the volume increase of rent payments to budgets of different levels, since their volume is mainly less than the amount of value-added tax refund for entities, exporting minerals and other rent-generating resources. The need to expand the accounting objects by including them in rent as additional income, which in a short-term interval can form a competitive advantage, or be an additional source of financing for the modernization of production means, is an urgent one as well.

Literature review and the problem statement. Such foreign and domestic scholars as R. Blink [Blink, Zidan'sek & Slaus 2007], V. Ghejec [Ghejec 2011], B. Danylyshyn [Danylyshyn 2009], V. Jegatheesan [Jegatheesan, Liow, Shu, Kim, & Visvanathan 2009], Jovane F. [Jovane, & Yoshikawa 2008], V. Zhuk [Zhuk 2009], E. Goncz [Goncz, Skirke, Kleizen & Barber 2007], G. Clark [Clark 2007], M. Kotabe [Kotabe & Murray 2004], Efremov A. [Efremov 2008], Korniiichuk L., V. Shevchuk [Korniychuk & Shevchuk 2009], Trofymova V. [Trofymova 2010], A. Filippenko [Filipenko 2007] and others have devoted their scientific works to the study of sustainable development processes including an economic point of view.

In particular, B. Danylyshyn, in the publication [Danylyshyn 2009], notes that the balance problem of social and economic components is relevant, considering the fact, that expenditures, accompanying the introduction of noneconomic values, often involve some loss of production efficiency, and the deployment of economic transformations can have not only positive, but also negative social consequences, as well as the solution of such a problem as consideration and combination. At the same time, in defining different economic and social development priorities, the author of the publication [Danylyshyn 2009] emphasizes the social capital development and believes that the implementation mechanism of the sustainable development priorities can be economic, social, environmental, regulatory and administrative one. In fact, scientist leaves out the question of lawful income distribution, including rent from the extraction and use of natural resources in the economic activity, as one of the most powerful sources of budget filling, overall economic and welfare growth.

The results of the study, outlined by V. Trofymova in the publication [Trofymova 2010], are more focused on solving the problems of the sustainable development. After all, on the basis of certain objective and subjective factors, which make it impossible to implement the sustainable development concept in the conditions of the industrial mode of production, as well as the proposed essential criteria and prerequisites for implementation of the sustainable development model, the author updated the need to increase the uniform distribution of property and income, increase the share of renewable resources and reduce the consumption of non-renewable resources. However, the author of the publication [Trofymova 2010], pointing out the advantages of global thinking, defining the urgency of solving problems and the global security system development, leaves out the need to interconnect the accounting indicators of the functioning results of economic subjects, including incomes that serve as the basis for the macroeconomic

system indicators, which makes it impossible to solve the problems of the global security system development on the way of implementing the sustainable development concept.

More systematic solution to the restructuring problems of Ukrainian economy on the basis of the sustainable development concept is presented in a collective monograph [Ghejecj 2011]. In particular, we should agree with the authors' position reasoned in the paper [Ghejecj 2011], that the domestic research problems of the economic structure and the directions of its progressive changes still dominate, on the one hand, the sectoral aspects, and on the other hand, the macroeconomic spectrum of problems that does not consider the important realities of the Ukrainian economy. Findings, developed on the basis of this kind of research, and recommendations in the field of both macroeconomic and sectoral regulation cannot serve as a reliable basis for making long-term decisions that affect the future needs and interests of structural development of the economy. According to the authors' opinion of the monograph [Ghejecj 2011], the recovery of losses in economic potential and competitiveness of the Ukrainian economy can be achieved due to the outlined priorities in the development of sectors and national economy spheres, and the determined for this purpose mechanisms of state structural policy. In particular, it is appropriate to abandon the a priori given apology of export-oriented development and actualize domestic demand, first of all in the areas of high technology and diversification of the export structure itself for a significant increase in the share of high-tech logical goods and services and expansion of participation in international production cooperation. However, in addition to the high evaluation of the research results, the publication [Ghejecj 2011] left out one of the main sources of funding for the development of sectors and the national economy sectors – this is the necessity to resolve issues of formation and distribution of income from the use of national wealth and create an adequate accounting system.

A collective monograph [Staly`j rozvy`tok – XXI stolittya: upravlinnya, texnologiyi, modeli: kolekty`vna monografiya 2014] deserves attention among the recent publications. This monograph describes the results of research on problems and the improvement of the theory and sustainable development management methodology, describes the macroeconomic basis of sustainable development, formulates the content and tools for the implementation of regional sustainable development policies, identifies sustainable development resources and the practice of implementing the sustainable development principles. However, the question about the formation, distribution and redistribution of income from the use or operation of renting resources, the predominant part of which is made up of natural resources, as well as the establishment of an effective accounting system for further control at the regional and state levels, in addition to issues of environmental control at the microeconomic level [Staly`j rozvy`tok – XXI stolittya: upravlinnya, texnologiyi, modeli: kolekty`vna monografiya 2014] remained unexplored.

The search for a response to the significance of the rent phenomenon in the realization of market relations, as well as its influence on the behavior of economic subjects, has intensified significantly because of the scientific research results of G. Tulloch [Tulloch 1967], J. M. Buchanan [Buchanan 1980], E. Krueger [Krueger 1974]. The writings of these researchers substantially expanded the list of rent types. However, nowadays, their proposals have not been brought closer the scientific community to solving the

scientific problem of the possibility of rent accounting by participants in the field of economic relations.

In recent years, the issue of accounting as an information source for managing a certain type of rent was raised. Thus, the theoretical questions about the certain types of rent were studied by such authors as V. Zhuk [Zhuk 2009], I. Zamula [Zamula 2010], S. Zdan (Melnik) [Zdan (Mel'ny`k) 2011], T. Ostapchuk [Ostapchuk 2012]. Highly appreciating the benefits of these and other scholars, who identify and mainly solve current accounting problems, it must be recognized that rent as an economic category, with the exception of rent payments, remains outside the conceptual framework of accounting.

An overview of information sources allows us to assume that the sustainable development concept can only occur, when each economic entity will realize its necessity and know the algorithm of its implementation. Otherwise, the sustainable development concept can only remain a declaration, an inaccessible benchmark. In some way, creating the necessary information support for the implementation of the sustainable development concept can be achieved through the disclosure of new accounting opportunities, including rent accounting.

The research purpose and tasks are to determine the accounting component of sustainable development concept on the basis of the rent theory, to outline the directions of rent accounting development under the following factors influence: globalization and transformation of the ownership institution and scientific research activation on this basis, aimed at forming the theoretical and methodological baseline of rent accounting as an additional income.

Research results. The state development on the basis of harmonization of its institutional, social, economic, and environmental components is the goal of the III millennium society. The application of a systematic approach and information technology will form a multivariate economic development of countries. The overwhelming majority of the world's scientists are convinced that the future of the existing civilization depends directly on the speed and completeness of implementation of the sustainable development concept, because "...Steady (sustainable) development expresses a rather simple idea: achieving harmony between people, between societies and nature, solving contradictions that exist nowadays (contradictions between nature and society, between ecology and economy, between developed countries and developing countries, between the rich and the poor, between the already formed needs of people and reasonable needs, between the present and future generations etc.)" [Trofymova 2010].

Sustainable development involves for establishing a balance between satisfying the modern needs of humankind and protecting the interests of future generations taking into account the need for a safe and healthy environment. However, as V. Trofymova aptly notes, "The lack of theoretical knowledge about economy of the future is due to objective and subjective factors: the inability to determine the material needs of future generations from the point of view of the present; ...; the inconsistency of the existing level of economic thinking with the new mode of production; the lack of necessary economic knowledge about a new mode of production, the laws of the functioning of the global economy and the emerging scientific schools" [Trofymova 2010].

The content analysis of the sustainable development concept made it possible to identify the essential characteristics of its components, as well as to determine the information potential of the accounting sphere (Fig. 1).

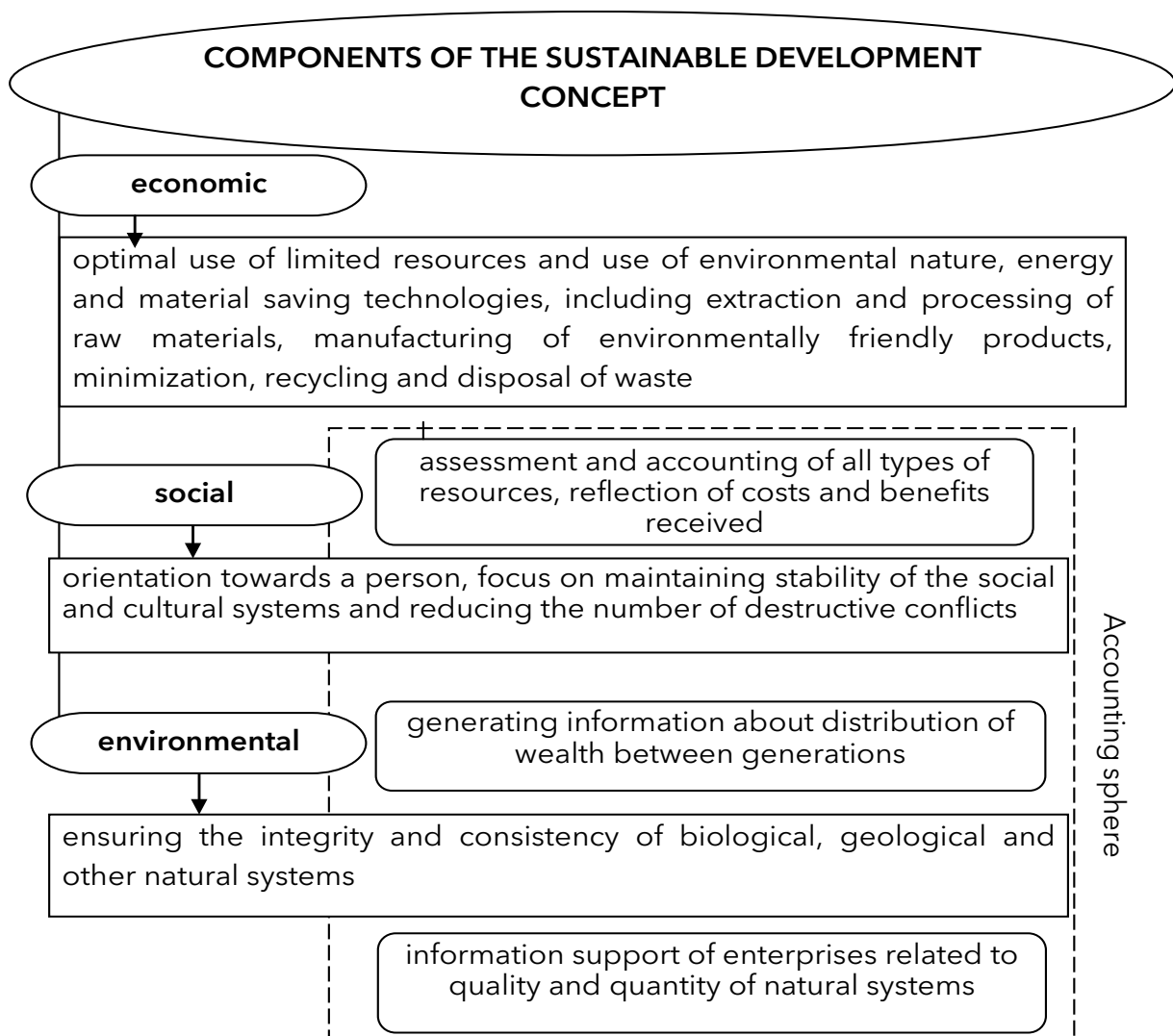

Figure 1 – Components of the sustainable development concept and the sphere of accounting manifestation in its implementation in the management practice

Source: development by authors

Implementation of the sustainable development concept should take place under the understanding of the interaction mechanisms, which includes three components (Fig. 1). The interaction of economic and environmental components generates new ideas about the main mechanisms of socialization and social development of human, external influences on the environment and cost estimation.

Achieving equity among the members of one generation and providing targeted assistance to the poor is a new task that economic and social components generate.

Connection between social and environmental elements has raised interest in such issues as intergenerational equity, including respect for the rights of future generations, and participation of population in the decision-making process.

An important issue in implementation of the sustainable development concept was discovery of its practical and measurable indicators. Today, the United Nations, other international organizations and scientific community work in this direction.

Proceeding from the purpose of this research, a thesis that one of the prerequisites for implementation of the sustainable development concept should be the increase in

the even distribution of property and income, is of certain interest. Achievement of the stated, namely, the fair distribution of the available resources between the existing and future generations is possible owing to proper theoretical substantiation of the identification and distribution of rent as an additional income from the use of resources – the rent-forming factors of production.

We believe that the transition to a rent-oriented definition of the income of business entities will make the main its sources transparent. In addition, it will allow society to increase social protection of citizens through fiscal mechanisms.

The interconnection of the components of the sustainable development concept and the economic-social-environmental system, as a whole, is the basis for the theory and practice development of accounting. After all, an accounting information creates prerequisites for assessing the achieved and predicting the further sustainable development of the economy as a separate business entity, a region, a country and the world as a whole.

Studies in accounting sphere and their relevance are defined as practical issues related both – to the peculiarities of social and economic relations and to the changes in the theoretical concepts of economic studies.

Importance of accounting information in human cognitive activities is constantly increasing, taking into account the fact, that accounting is constantly evolving and gaining experience, which, in turn, helps it to discover and explain the laws and principles of economic management. As a result, a dynamic knowledge system, which is, at the same time, the basis of accounting both – a practical activity and a science, is created.

Significant deepening of accounting information for satisfaction of cognitive activity can be implemented through the rent theory.

The rent theory can be considered as the theoretical basis for implementation of the set tasks in the context of the formulated hypotheses.

Rent is one of the most widespread economic categories, which was researched throughout the history of economic science development, nevertheless, it has not received a single interpretation.

Researchers have continuously expanded the scope of rent theory application, in particular, the list of factors (resources) that generate the rent, as well as the areas of economic activity that were studied through the prism of rent theory. This led to emergence of a huge list of rent types and forms [Osadcha 2016], which causes the need to identify and analyze the reasons for such a popularity of the rent category among scientists by identifying objective and subjective factors-causes.

Cantillon R., Petty V., Smith A., Anderson J., Bush I. G., Malthus T., Ricardo D., Thünen J. H., Launhardt W., Mill J. S., Marshall A., Clark J. B., Marx K., Schumpeter J., Blaug M., Henderson H. D., Worcester D. A., Tullock G., Takata Y., as well as modern scientists Danylyshyn B., Dementiev V., Veklych O., Malyshev B., Shostak L., Yakovets Y. and others investigated the problems of rent theory, the nature of rent and its types in their works.

To follow the development of rent theory is possible only from the classical stage of economic science development, when specialized publications on economic subjects, the first scientific schools and centers of economic research began to appear. In the pre-classical period, rent had a specific nature and form, reflecting the relationship between landowners (owners of production factors) and dependent people, who took part in the economic circulation. Its analysis was complicated by the widespread reli-

gious dogmatic, which made it impossible to distinguish economic interests from ideological settings of a person, country or any other community.

The classical school of political economy was one of the first scientific schools, but the authorship of rent theory belongs just to its representatives. Despite the fact, that rent theory was applied, first of all, to land (natural) rent, which was quite understandable, because agriculture and material production were the main areas in the focus of classics' research, they laid their fundamental provisions. Some of them (fundamental provisions), such as connection with a particular stage of social and economic development, have become a kind of methodological rules for researching the issue of rent in the future.

The authorship of this approach belongs to R. Cantillon. However, the researchers constantly expanded the content of rent and highlighted new types and forms of rent due to the further research in new spheres of economic management, identification and studying various forms and types of capital, the significance and relevance of which were determined by objective changes in social and economic relations. This resulted in extension and consolidation of the thesis that any factor of production is capable of bringing rent. Owing to this fact, the offer nature of these factors should be taken into consideration.

Such interpretation of rent is studied at the academic level both in Ukraine and abroad. In particular, Nobel Prize Winner P. Samuelson states in his manual, "Rent is economic (or net economic rent). In the nineteenth century British economists understood this notion, as the income that derives from the use of land. The general offer of land is fixed (with some corrections), and the return on land paid to the landowner is rent. Nowadays, this notion extends to the income that is paid on any factor, the offer of which is fixed, that is, on any production resource with a completely inelastic or vertical offer curve" [Malyishev 2012]. A. A. Alchian begins the article "Rent" in the most world famous encyclopedic economy edition *The New Palgrave* from a similar interpretation: "A fee for the use of resources - land, labor, equipment, ideas and even money, is called rent. Rent for the use of labor is usually called "wages", fees for the use of land and equipment - "rent", payment for the use of an idea - "royalty", payment for the use of money "interest" [Economic Theory 2004]. S. Fischer, R. Dornbusch and R. Schmalenzi try to formulate the same idea of rent in academic community, noting that "since the land is considered traditionally as a quantitatively fixed asset, the word "rent" is often used to denote income from any factor, which is obtained due to its limited offer. The factor brings rent, if it is paid at a level that is larger than necessary one to ensure the offer of this factor service flow" [Fisher 1993].

Hence, today, rent is used as a universal category that can include (to help in explanation) the peculiarities and specifics of different production factors.

Rent theory found its development in researches of A. Marshall, in particular, he believed that "Economists can, without prejudice to themselves, apply this term (rent) in cases, where income is considered from the standpoint of an individual entrepreneur. However, as further discussed, as soon as consideration of economic activity is transferred from the standpoint of the individual to society as a whole, the advantage is given to the application of the term "rent" in relation to the income derived from the gifts of nature. That is why the term quasi-rent will be used in this paper in relation to the income, derived from the machines, created by people and other means of production.

In other words, any machine can generate income that has the characteristics of rent and such, which sometimes is called "rent", although in general, it seems more correct to call it "quasi-rent" [Marshall 2007]. The published paper by A. Marshall played the role of a certain catalyst in this direction. Such economists as W. Jevons, F. Wickstead and H. J. Devonport criticized some of his ideas.

Thus, the classical stage representatives of development of economic thought were convinced of the rent universality, in particular, with regard to its application to various factors. J. B. Clark, founder of the American School of Marginalism, described the universality of rent in his paper best of all. "One of the most striking facts is that the income of the whole labor, on the one hand, and the income of the whole capital, on the other hand, are quite similar to land rent. These are two types of rent ... The principle of rent can be applied, as we have seen, to all artificial capital goods and even to products of labor" [Malyishev 2012].

All these studies and ideas are the historical basis for the existence of types and forms variety of rent and the extension of the scope of rent theory application, which is peculiar to the current stage of economic thought development. However, it is necessary to evaluate critically the research of the 17th and 19th centuries economists, devoted to the problems of rent in order to avoid the risk of baseless conclusion about its universality.

In order to clear up this fact, it is necessary to analyze the results of theoretical knowledge dissemination, as well as the purposes, to which they were subordinated. First of all, with respect to their efficiency in solving practical problems of economic management. It is necessary to start with the search for the answer, what induced economists, who often dealt with completely different problems, to turn constantly to rent theory in the researches.

In this aspect, the research of J. B. Clark, who managed successfully to combine rent and the marginal productivity theory, is relevant. Although the effect of the law of diminishing marginal returns, described in one or another interpretation Anderson and Ricardo in their researches, it was Clark, who managed to raise the issue of rental relations at a qualitatively higher level. "Science about rent is a science of economic causation, which allows us to trace products to their sources", argued J. B. Clark in his paper [Malyishev 2012]. Otherwise speaking, solution of the problem of rent identification is important for solving the issue of distribution. K. Marx, who stated in the 3rd volume of Capital that rent had its qualitative and quantitative definition, supported the stated idea. "The qualitative definition of rent is that it is an economic form of disposal of land (subsoil assets) ownership, and its quantitative definition is that it is an additional profit" [Rikardo 1955].

It should be mentioned that D. Ricardo also pointed to the connection of rent with property relations. "It remains to consider whether transformation of land into ownership and the related creation of rent does not cause any change in the relative price of goods regardless of the amount of labor required for their production" [Rikardo 1955]. J. Mill pointed to this connection as well: "Rent is a consequence of a monopoly; it is a natural monopoly; it can be regulated, it can be seen as a foundation for the social order, but its existence cannot be averted. Landowners can claim rent for their land, because land is a commodity that is needed by many people, but which nobody can obtain by another person except the landowner. If the land belonged to one person, one

could set rent at his discretion" [Malyishev 2012]. We can conclude that the application of rent theory by researchers is caused by its efficiency in solving distribution problems, as well as the problems of regulation of property relations.

These problems are among the most urgent for Ukraine, taking into consideration the fact that Ukraine belongs to the category of countries with extremely low level of property protection (20% of the world's countries, mostly the poorest) in the issues of property rights protection. First of all, it relates to the proprietary rights of citizens and potential investors, residents and non-residents in the country. It means that the state of property rights protection in the country even is not close to the world average, in particular, the Property Rights Index in the Index of Economic Freedom (according to The Heritage Foundation and The Wall Street Journal) had almost throughout the period of independence the value that was almost two times lower than average values in 183 countries [Index of Economic Freedom 2014]. One of the reasons for such a situation, which ultimately affects the efficiency of economic management, is the lack of experience in accounting and analytical characteristics of rent relations, namely, the stages of creation and appropriation of rent at the level of the business entity.

Analysis of the view evolution on the essence of the category "rent" allows us to make a conclusion about justification of the proposals for the existence of various rent types and forms. Rent refers to all factors of production, what causes the need to revise the existing methodological approaches to the accounting and analytical characteristics of their use.

It is worth noting that the socialist past of Ukraine had the most negative effect on the understanding of rent, since during the planned economy, there was a considered opinion that rent was "income from capital, land or property that its owners receive on a regular basis without engaging in entrepreneurial activity. ... The growth of the number of capitalists, who receive rent in the era of imperialism, is one of the parasitism manifestations and the decay of capitalism at its monopolistic stage" [Economic dictionary 1973].

During the time of independent Ukraine, the concept of rent has not changed significantly, since the last one has been considered as:

- a special kind of stable unearned income, derived from capital, land, property, securities, etc., not related to entrepreneurial activity [Encyclopedia of Economics 2006];
- any income received on a regular basis from real estate, land, bonds, which does not require from its recipients to be engaged in business [Modern encyclopedia of law 2009];
- a fee, established for use of land and other resources that are the property of other economic entities, provided that their offer is limited.

Thus, today the researches of rent relations have not lost relevance, because their results can help to solve actual problems, in particular, of social nature. First of all, they relate to the problem of efficient distribution both at the level of the business entity and at the level of the economic system as a whole. Consequently, the practical efficiency of applying the rent theory is an objective proof of its universality.

In our opinion, rent should be considered as a universal category, which can express the peculiarities and specifics of the use of various production factors, including those related to the conditions of their involvement during activity in conditions of imperfect competition. Taking into consideration above facts, development of a conceptual approach to rent accounting as an additional income of a business entity, should be

based on the recognition of rent as an economic management object that requires information support from the accounting system, which is adequate to users' requests, based on the systematic development of theoretical, methodological, organizational and practical provisions of rent accounting (Figure 2).

As a result, it is necessary to develop theoretical and methodological as well as organizational and practical provisions of rent accounting, which will allow forming comprehensive and reliable information for management of an enterprise.

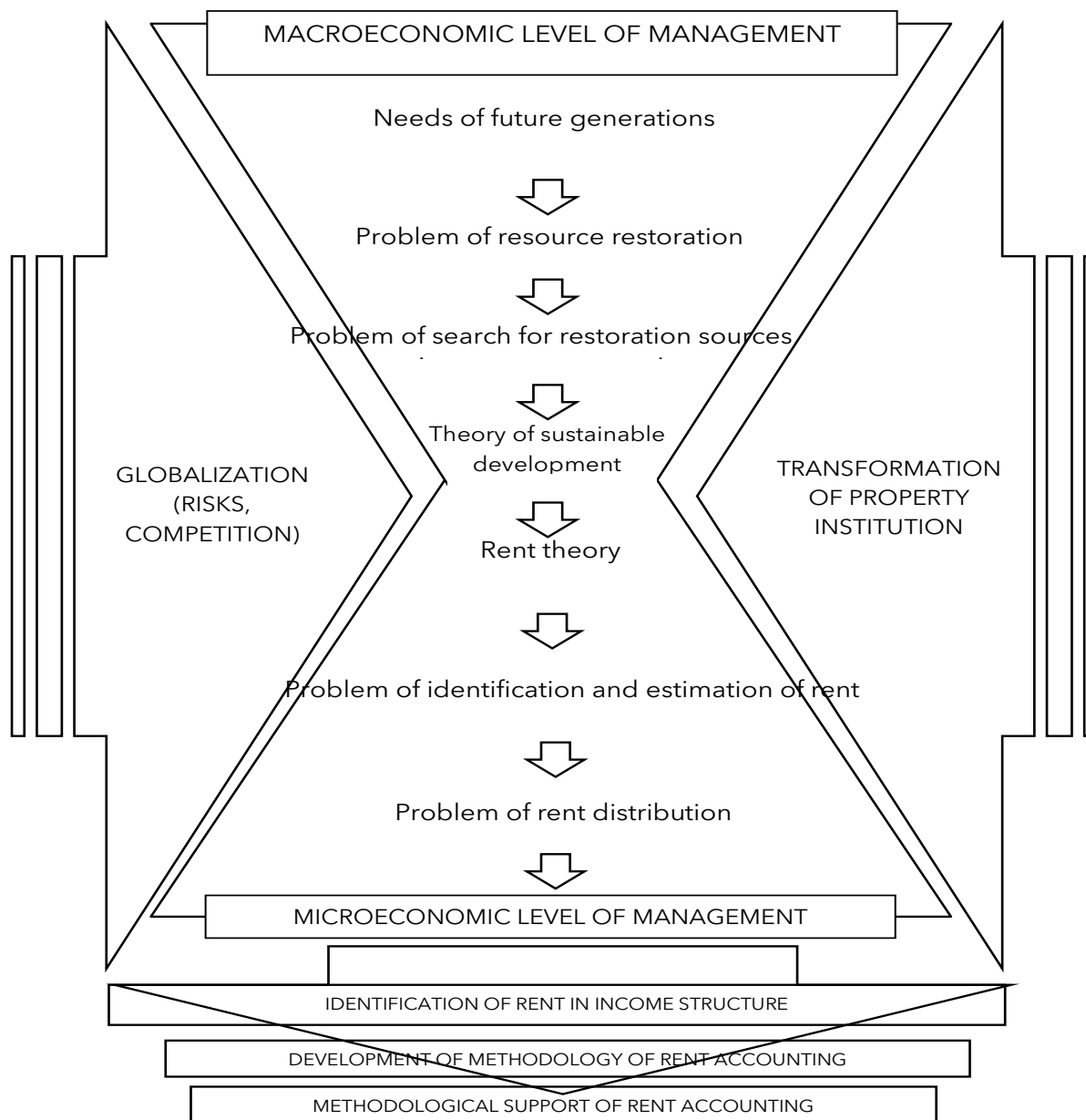

Figure 2 - Development trends of rent accounting under the impact of such factors, as globalization and the property institution transformation

Source: development by authors

The research of accounting and analytical problems of rental relations is also important in view of solving a number of strategic tasks that business entities are facing today.

Integration processes, which Ukraine actively joins, create for business new opportunities connected with the expansion of markets.

Such perspectives induce to refusal of the cost management methods insufficiently effective under the current conditions of competition and to transfer of emphasis on income management. It is possible to solve these issues effectively based on the rent theory only.

Conclusions. Implementation of the sustainable development concept in terms of optimal use of limited natural resources, human orientation, fair income distribution from the use of natural resources, ensuring the integrity and consistency of biological, geological and other natural systems is possible through the creation of information provision on the quality and quantity of natural systems, and as well as the distribution of wealth between generations. The basis of this information provision should be an accounting system, the structure of which objects should include rent.

Issues, which slow down the implementation of the sustainable development concept of Ukraine, and which should be solved in the immediate future, include problems of the macroeconomic level, such as identification, estimation and distribution of rent; as well as problems of the microeconomic level, in particular, identification of rent in the structure of economic activity income and the methodology development and methodical provision of rent accounting.

Prospects for further research are to determine the transformation mechanism of the property institute in the post-Soviet countries, the construction of models of rent relations between different parties in the field of economic relations to determine the organization characteristics and record their results.

References

- Bazy`levy`ch, V. D., Bazy`levy`ch, K. S. & Balastry`k, L. O. (2008). *Makroekonomika: Pidruchny`k / Za red.. V.D. Bazy`levy`cha.* – 4-te vy`d., pererob. i dop. – K.: Znannya, 743 s.
- Blinic, R., Zidan'sek, A. & Slaus, I. (2007). *Sustainable development and global security // Energy.* Volume 32, Issue 6. – P. 883-890.
- Buchanan, J. M. (1980). *Rent seeking and profit seeking // Toward a theory of the rent seeking society / Eds. By J.M. Buchanan, R.D. Tollison, G. Tullock.* – College Station: Texas A&M University Press, Series 4, 1980. – P. 3-15.
- Clark, G. (2007). Evolution of the global sustainable consumption and production policy and the United Nations Environment Programme's (UNEP) supporting activities // *Journal of Cleaner Production.* Volume 15, Issue 6. – pp. 492-498.
- Danylyshyn, B. (2009). Socialjni priorytety ekonomichnoho rozvytku. *Ekonomika. Upravlinnja. Innovaciji.* №1, 218 c.
- Efremov, A. (2008). Ustoychivoe ili garmonichnoe (s eko-sistemoy) razvitie – chemu ot dat predpochtenie? // *Ekonomika Ukrainyi.* №2. – cc. 85-90.
- Ekonomicheskaya teoriya* (2004). / Pod red. Dzh. Ituella, M. Migleyta, P. Nyumena: Pers ang l. / Nauch. Red. chl.-korr RAN V.S. Avtonomov. – M.: INFRA-M, 931 s.
- Ekonomichnyj encyklopedychnyj slovnyk* (2006). U 2 t. T. 2 / za red. S.V. Mochernogho. – Ljviv: Svit, – 568 s.
- Ekonomichnyj slovnyk.* (1973) Za redakcijeju P.I. Baghrija, S.I. Doroghuncova. Gholovna redakcija Ukrajinsjkoji radjansjkoji encyklopediji Akademiji nauk Radjansjkoji RSR. Kyjiv. 622s.

- Filipenko, A. (2007). *Ghlobaljni formy ekonomichnogo rozvytku istorija i suchasnistj*. - K.: Znannja. - 670 s.
- Fisher, S. (1993). *Ekonomika*: per. s angl. ; pod red. G.G. Sapova.
- Ghejecj, V. (2011). *Strukturni zminy ta ekonomichnyj rozvytok Ukrainy*: monohrafija za red. d-ra ekon. nauk L.V. Shynkaruk; NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prognozuv. - K.: 696 s.
- Goncz, E., Skirke, U., Kleizen, H. & Barber, M. (2007). Increasing the rate of sustainable change: a call for a redefinition of the concept and the model for its implementation // *Journal of Cleaner Production*. Volume 15, Issue 6. - pp. 525-537.
- Indeks stalogo rozvytku Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=ce05d547e7324ecfb283de929845ff41>
- Index of Economic Freedom. Promoting Economic Opportunity & Prosperity (2012). *The Heritage Foundation & The Wall Street Journal*. Retrieved from: <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>
- Jegatheesan, V., Liow, J. L., Shu, L., Kim, S. H. & Visvanathan, C. (2009). The need for global coordination in sustainable development // *Journal of Cleaner Production*. - Volume 17, Issue 7. pp. 637-643.
- Jovane, F. & Yoshikawa, H. (2008). The incoming global technological and industrial revolution towards competitive sustainable manufacturing // *CIRP Annals - Manufacturing Technology*. Volume 57, Issue 2. - pp. 641-659.
- Korniychuk, L. & Shevchuk, V. (2009). Ustoychivoe razvitie i globalnaya missiya Ukrainy // *Ekonomika Ukrainy*. №5. - cc. 4-14.
- Kotabe, M. & Murray, J. (2004). Global sourcing strategy and sustainable competitive advantage // *Industrial Marketing Management*. Volume 33, Issue 1. - P. 7-14.
- Krueger, A. O. (1974). *The Political Economy of the rent-Seeking Society* // *American Economic Review*. Vol. 64, N 3. - P. 291-303.
- Malyishev, B. (2012). *Obschaya teoriya renty* / Tomsk: FZhTGU, 196 s.
- Marshall, A. (2007). *Osnovy ekonomicheskoy nauki* / A. Marshall; [predisl. Dzh.M. Keyns; per. s angl. V.I. Bomkina, V.T. Rysinina, R.I. Stolpera.] - M. : Eksimo, 832 s. - (Antologiya ekonomicheskoy myisli)
- Osadcha, T. (2016). *Metodologhija bukhghalters'kogho obliku ta analizu renty* [Tekst]: monohrafija / - Zhytomyr: PP «Ruta», - 292 s.
- Ostapchuk, T. P. (2012). Zemel'na renta v sy'stemi buxgalters'kogo obliku // *Visnyk Donecz'kogo nacional'nogo universytetu ekonomiky i torgivli im. M. Tugan-Baranovskogo*. N 3 (55), 376-382.
- Rikardo, D. (1955). *Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya*. Per. pod red. M. Smit. - M.: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury, T1. - 360 s.
- Suchasna pravova encyklopedija* (2009). O. V. Zajchuk, O. L. Kopylenko, N. M. Onishhenko [ta in.]; za zagh. Red. O. V. Zajchuka; In-t zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy. - K.: Jurinkom Inter, - 384 s.
- Stalyj rozvytok - XXI stolittya: upravlinnya, texnologiyi, modeli: kolektyvna monografiya* (2014). [Averky`na M.F., Andryeyeva N. M., Baldzhy` M. D., Vekly`ch O. O. ta in.] / NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky pry`rodokory`stuvannya ta stalogo rozvytku NAN Ukrainy»; NTTU «Kyivskiy politexnichnyj instytut»; Vy`shha ekonomiko-gumanitarna shkola; Mizhnarodna asociaciya stalogo rozvytku / za nauk.red. prof. Xlobystova Ye.V. - Cherkasy: vydavetz` Chabanenko Yu. A, 540 s

- Trofymova, V. (2010). Koncepcija stalogo rozvytku jak osnova postindustrialnykh modelej rozvytku. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, №8 – S. 33-37.
- Tullock, G. (1967). The Welfare Cost of Tariffs, Monopolies, and Theft // *Western Economic Journal*. Vol. 5. – P. 224-232.
- Zamula, I. V. (2010). *Buxgalters'kyj oblik ekologichnoyi diyal'nosti u zabezpechenni stijkogo rozvytku ekonomiky*: [monografiya] – Zhytomyr: ZhDTU, 440 s.
- Zdan (Mel'nyk), S. I. (2011). Problemy vidobrazhennya rentnogo doxodu promy'slovyx pidpry'emstv v buxgalters'komu obliku // *Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prac*. Vy'pusk 1(19). S. 178-183.
- Zhuk, V. (2009). *Naukove oznachennja instytucionalnoji teoriji bukhgalters'kogho obliku (na zasadakh ideji stalogo rozvytku)*. Zbirnyk naukovykh pracj Podiljs'kogho derzhavnogho aghrarno-tekhnichnogho universytetu.–Kam'janecj-Podiljs'kyj: PDATU. Vyp. 17. c. – 139-146.
- Zhuk, V. M. (2012). *Buxgalters'kyj oblik: shlyaxy vy'rishennya problem praktyky i nauky*: [monografiya] K.: NNCz "Instytut agrarnoyi ekonomiky", 454 s.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 22.10.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 30.10.2018

Світлана Кучер

к.е.н., доцент,
Житомирський державний
технологічний університет,
доцент кафедри обліку і аудиту
Україна, м. Житомир
kuchersvetlana@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2733-5981

**РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВИКОНАННЯ
АДАПТОВАНИХ ДЛЯ УКРАЇНИ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Анотація. Розглянуто основні завдання щодо виконання цілей сталого розвитку в умовах збройного конфлікту на східній території України. Визначено суб'єктів, які зобов'язані розкривати для зацікавлених користувачів інформацію про досягнення цілей сталого розвитку. Проаналізовано нефінансові звіти українських суб'єктів господарювання щодо розкриття інформації про соціальну відповідальність у розрізі виділених завдань щодо виконання цілей сталого розвитку в умовах збройного конфлікту на території України.

Ключові слова: соціальна відповідальність, цілі сталого розвитку, нефінансова звітність, джерела інформації, прозорість інформації

Формул: 0, рис.: 2, табл.: 2, бібл.: 26

JEL Classification: M14, M40

Svitlana Kucher

PhD (Economics), Assistant Professor,
Zhytomyr State Technological University,
Associate Professor at
Department of Accounting and Audit
Ukraine, Zhytomyr
kuchersvetlana@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2733-5981

**INFORMATION DISCLOSURE BY ECONOMIC SUBJECTS ABOUT THE SUSTAIN-
ABLE DEVELOPMENT ADAPTED FOR UKRAINE IN TERMS OF HYBRID WAR**

Abstract. The article identifies the main objectives for achieving the sustainable development goals in the context of armed conflict in the eastern territory of Ukraine in accordance with the established strategic directions of the national development for the period up to 2030 according to the principle "Nobody should stand aside". The organizations, which are obliged to provide the interested users with information on the achievement of the sustainable development goals and the tasks, specified for their achievement, have been identified. This study analyzes the non-financial reports of Ukrainian business entities, which are among dozens of enterprises with the highest level of transparency of information on corporate social responsibility. The analysis

of non-financial reports allowed us to establish the specifics of disclosing information about social responsibility in the context of the tasks set to achieve sustainable development goals in the context of armed conflict in Ukraine. In particular, it was proved, that information on socially responsible measures taken is disinterest, which, in turn, indicates the concern of business entities in achieving sustainable development goals, adapted to Ukraine in the face of the consequences of the hybrid war.

Keywords: social responsibility, sustainable development goals, non-financial reporting, sources of information, transparency of information

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 2, bibl.: 26

JEL Classification: M14, M40

Вступ. У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань [Transforming our world 2015]. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних напрямів національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації цілей сталого розвитку. Концепція соціальної відповідальності в Україні набула ще більш гострого характеру з початком збройного конфлікту в східних регіонах держави, який став загрозою для економіки та національної безпеки країни. Відповідно до Стандарту соціальної відповідальності 8000 (SA 8000) суб'єкт господарювання повинен визначати і підтримувати процедури для регулярного інформування всіх зацікавлених сторін про виконання вимог даного документа, включаючи результати аналізу управління і контролюючих заходів [Social Accountability 2014]. У зв'язку з цим українські підприємства все більше розпочинають впроваджувати концепцію соціальної відповідальності в якості складової корпоративного управління, що підтверджується поданням нефінансової річної звітності додатково до обов'язкової фінансової. Функціонування вітчизняних підприємств в умовах гібридної війни вимагає формування та розкриття у нефінансовій звітності інформації щодо соціально відповідальних заходів, пов'язаних з підтримання миру та справедливості в країні.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Питання розкриття суб'єктами господарювання інформації про соціально відповідальні заходи досліджені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Bachmann S. та Gunneriusson H. [Bachmann 2015] в своїй праці визначають нову форму війни – «гібридна війна» з включенням аспектів «кібертероризму» та «кібер-війни» на тлі «української весни» Росії та триваючої загрози радикальних ісламістських груп в Африці і на Близькому Сході. Balch O. [Balch 2014] піднімає питання бездіяльності бізнесу в сфері соціальної відповідальності, недостатності лише захисту своїх працівників та наголошує на необхідності демонстрації того, що бізнес не є однією з причин виникнення різних видів соціальних конфліктів. Feil M. [Feil 2008] у своїх дослідженнях наголошує про невідповідність розкриття інформації про соціально відповідальні заходи на практиці існуючим теоретичним знанням. Зокрема, автор висвітлює питання щодо

того, як корпорації сприяють миру та безпеці в зонах насильницьких конфліктів і робить загальні висновки щодо потенціалу корпоративного внеску у справу миру та безпеки шляхом досліджень компаній. У своїй книзі Prandi M. та Lozano J. [Prandi 2010] здійснили оцінку ролі приватних компаній у відношенні до трьох фундаментальних положень Організації Об'єднаних Націй: прав людини, розвитку та побудові миру. Подібні дослідження здійснив Rieper S. [Rieper 2013], який проаналізував умови, за яких умов транснаціональні корпорації сприяють миру та безпеці в зоні конфліктів, а також стверджував, що транснаціональна активність громадянського суспільства та роль держави є найважливішими чинниками, що визначають корпоративну відповідальність до миру та безпеки.

Українські науковці В. В. Євдокимов та Д. О. Грицишен [Євдокимов, Грицишен 2013] досліджували особливості впливу принципів GRI (Глобальної ініціативи звітності) на систему бухгалтерського обліку в цілому. О. М. Баришнікова [Баришнікова 2016] здійснила удосконалення методичного підходу до облікового забезпечення економічної складової звітності зі сталого розвитку в розрізі елементів методу бухгалтерського обліку, а С. Я. Король [Король 2017] здійснено аналіз нормативної бази з визначенням методологічних засад формування фінансової звітності соціально відповідального підприємства. Праці окремим заходам соціальної відповідальності у сфері електронних грошей присвятили І. В. Жиглей та В. А. Кулик [Жиглей 2018], зокрема, авторами визначено нові об'єкти бухгалтерського обліку, що виникають в електронному середовищі, а також способи їх використання у ході здійснення дигітальної благодійності. Досить цікаві дослідження представлені В. М. Шульгою [Шульга 2014], яка дослідила поняття професійної етики підприємця в умовах сталого розвитку та виокремила роль та вплив професійної етики як окремої, ефективної складової соціальної відповідальності бізнесу в умовах сталого розвитку суспільства.

Як бачимо, авторами піднімаються питання закономірностей функціонування соціальної відповідальності, призначення та особливостей складання нефінансової або інтегрованої звітності, особливостей бухгалтерського обліку та відображення в інтегрованій звітності операцій, пов'язаних з досягненням цілей сталого розвитку. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання відображення у нефінансовій звітності суб'єктами господарювання особливих операцій, пов'язаних зі здійсненням соціально відповідальних заходів в умовах гібридної війни.

Метою дослідження є встановлення можливих напрямів розкриття інформації у нефінансовій звітності про особливі операції, пов'язані зі здійсненням соціально відповідальних заходів в умовах гібридної війни та аналіз стану розкриття інформації про такі заходи вітчизняними суб'єктами господарювання.

Результати дослідження. Адаптація України до цілей сталого розвитку запроваджених Генеральною асамблеєю ООН, а також встановлення стратегічних напрямів її національного розвитку узагальнені у 2017 році в Національній доповіді Міністерства економічного розвитку і торгівлі України під назвою «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [Цілі сталого розвитку: Україна 2017]. Особливістю адаптованих цілей стало уточнення завдань, які висуваються для виконання даних цілей з урахуванням наслідків від проведення антитерористичної операції (сьогодні Операції об'єднаних сил) на Сході України. Аналіз тексту Національної

доповіді дозволив виділити лише завдання, які є характерними для України у зв'язку з проведенням Операції об'єднаних сил (рис. 1).

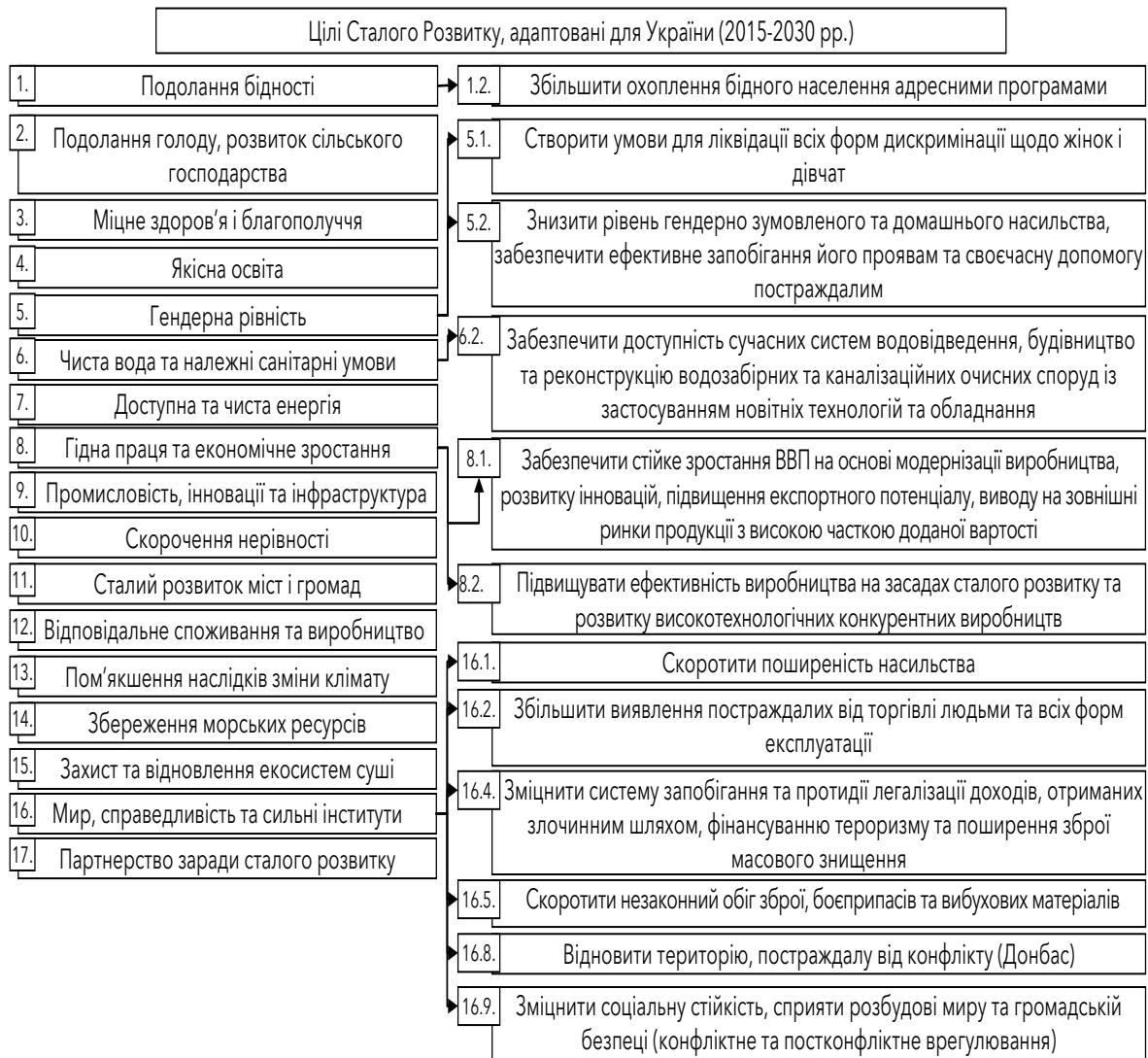

Рисунок 1 – Цілі Сталого Розвитку, адаптовані для України (2015-2030 рр.) та завдання щодо їх виконання, пов'язані з протистоянням збройному конфлікту в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі [Цілі сталого розвитку: Україна 2017]

Отже, як бачимо з рис. 1 серед 17 Цілей сталого розвитку виділено лише п'ять, на які впливають збройні конфлікти на території України: ціль 1 – подолання бідності, ціль 5 – гендерна рівність, ціль 6 – чиста вода та належні санітарні умови, ціль 8 – гідна праця та належне економічне зростання та ціль 16 – мир, справедливість та сильні інститути. До кожної з виділених цілей Міністерством економічного розвитку і торгівлі України виділяється низка завдань щодо їх виконання до 2030 року, проте серед цих завдань нами виділено ті, результати виконання яких залежать від наявності збройного конфлікту. Необхідність виділення завдань пояснюємо тим, що саме завдання вказує на спектр дій, які повинна зробити держава задля виконання цілей сталого розвитку, що, в

свою чергу, вказує на інформацію, яку необхідно розкривати у нефінансових звітах відповідних суб'єктів. В Національній доповіді Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Цілі Сталого Розвитку: Україна» дається короткий опис проблемної ситуації, яка є передумовою формування того чи іншого завдання, а також визначено джерела інформації щодо виконання завдань з досягнення цілей сталого розвитку в Україні, інформація про які наведена в табл. 1.

Усі з виділених завдань виконання цілей сталого розвитку є пов'язаними зі збройними конфліктами на території України. Щодо джерел інформації, то Міністерством економічного розвитку і торгівлі України під джерелами розуміються суб'єкти, відповідальні за збір та формування інформації. Аналіз усіх визначених Національною доповіддю джерел показав, що серед них не виділено суб'єктів господарювання, а визначено лише державні структури. Проте серед суб'єктів збору та оприлюднення інформації наведено Державну службу статистики України та Державну фіскальну службу України, які безпосередньо узагальнюють інформацію, отриману від суб'єктів господарювання.

Так, відповідно до інформації, наведеної в Аналітичному звіті щодо методології збору та розрахунку показників для моніторингу стану досягнення Цілей сталого розвитку [Власенко 2017] вказано, що Державна служба статистики України для звітування в якості інструментарію джерел даних використовує затверджені форми державного статистичного спостереження, за яким звітуються усі суб'єкти господарювання або лише ті з них, які потрапили до вибірки (у випадку вибіркового формування респондентів).

Тому, на нашу думку, Національна доповідь Міністерства економічного розвитку і торгівлі України під назвою «Цілі Сталого Розвитку: Україна» є документом, яким вітчизняним суб'єктам господарювання слід також керуватися при складанні нефінансової звітності щодо соціальної відповідальності бізнесу.

Варто відмітити, що в Україні концепцію соціальної відповідальності впроваджують переважно великі компанії, які входять в 100 найбільших підприємств України, що не забезпечує повною мірою досягнення державою цілей сталого розвитку.

Зінченко А. та Саприкіна М. у публікації «CSR development in Ukraine: 2010–2018», яка ґрунтується на результатах репрезентативного дослідження, проведеного на замовлення Centre for CSR Development у 2018 році в рамках проекту «Розбудова потенціалу Національного контактного пункту з відповідальної бізнес поведінки», що реалізується за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні, вказують, що головними стимулами впровадження корпоративної соціальної відповідальності для українських компаній стало б введення пільгового оподаткування, зменшення адміністративного тиску, а також пропозиції місцевої влади щодо програм соціального розвитку регіону. Крім того, автори зазначають, що найпоширенішими напрямками реалізації корпоративної соціальної відповідальності в Україні є: політика розвитку і поліпшення умов персоналу (76% опитаних респондентів), благодійна допомога (51% опитаних респондентів) та допомога воїнам АТО й мешканцям зони АТО (30% опитаних респондентів) [Zinchenko 2017].

Одним із негативних моментів подання нефінансової звітності в Україні є часто суто декларативне представлення інформації у звітності щодо проведених

заходів соціальної відповідальності, але без чіткої конкретизації даних заходів та оцінки ефекту від проведення таких заходів для суспільства. Одними із ключових нормативних актів, яким регулюється загальні принципи представлення інформації у звітності зі сталого розвитку є Глобальні стандарти соціальної відповідальності бізнесу (GRI). Дані стандарти переважно використовуються транснаціональними компаніями та великими підприємствами в якості орієнтирів під час складання щорічної звітності про соціальну відповідальність паралельно з Міжнародними стандартами фінансованої звітності (IFRS).

Так, Глобальним стандартом соціальної відповідальності бізнесу GRI 101: Foundation 2016 задекларовані принципи визначення якості звітності сталого розвитку, до яких належать: точність, об'єктивність, прозорість, співставність, достовірність, своєчасність [GRI 101: Foundation 2016].

Таблиця 1 – Джерела отримання інформації щодо виконання завдань з досягнення цілей сталого розвитку в Україні

Завдання	Коротка характеристика проблеми за умов гібридної війни	Джерела отримання інформації
1	2	3
1.2. Збільшити охоплення бідного населення адресними програмами	Упродовж останніх років з'явилися такі феномени, як раптова бідність (через втрату житла, майна та джерел для існування внаслідок збройного конфлікту на сході країни). Надзвичайні для країни масштаби внутрішнього переміщення також спричинили поширення бідності або вразливості до неї: з 6 млн мешканців зони АТО і прилеглих територій більше 5 млн потрапили або до групи раптово збіднілих, або вразливих до бідності незалежно від того, переїхали вони в іншу частину країни чи залишилися в місці постійного проживання	Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Державна служба статистики України
5.1. Створити умови для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат	Розгортання збройного конфлікту у східних регіонах України та формування масштабних потоків внутрішньо переміщених осіб, у складі яких переважають жінки, призвели до формування нових гендерних викликів, пов'язаних з підвищенням ризиків гендерно зумовленого насильства, формуванням передумов для множинної дискримінації вразливих категорій населення, браком можливостей для їх гідної зайнятості та отримання доходу	Нове дослідження
5.2. Знизити рівень гендерно зумовленого та домашнього насильства, забезпечити ефективно запобігання його проявам та своєчасну допомогу постраждалим		

<i>продовження табл. 1</i>		
<p>6.2. Забезпечити доступність сучасних систем водовідведення, будівництво та реконструкцію водозабірних та каналізаційних очисних споруд із застосуванням новітніх технологій та обладнання</p>	<p>Унаслідок збройного конфлікту на Донбасі було порушено водну інфраструктуру, що ускладнило доступ населення до надійних водних джерел, засобів гігієни та санітарії. Приблизно 700 тисяч людей залишилися без доступу до питної води. Погіршення водозабезпечення спричинило появу захворювань, які становлять загрозу здоров'ю населення в цілому. Задоволення потреб у гігієнічних засобах є проблематичним для всього охопленого конфліктом регіону</p>	<p>Обласні та Київська міська державні адміністрації, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державна служба статистики України, органи місцевого самоврядування, Міністерство охорони здоров'я України</p>
<p>8.1. Забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості</p>	<p>У 2014–2016 роках всі системні негативні процеси посилились унаслідок окупації АР Крим, а також затяжного військового конфлікту на сході країни, який призвів до того, що окремі райони Донецької та Луганської областей опинилися поза контролем Уряду України. Як наслідок, у 2015 році девальвація гривні перевищила 80 % у середньорічному розрахунку, інфляція становила 48,7 %, падіння промислового виробництва – 13 %, падіння ВВП України досягло 9,8 % (без урахування окупованого Криму та частини зони проведення АТО), відновилося тенденція до зростання безробіття</p>	<p>Державна служба статистики України, Державна фіскальна служба України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України за даними Global Innovation Index</p>
<p>8.2. Підвищувати ефективність виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв</p>		

Джерело: узагальнено автором на основі [Цілі сталого розвитку: Україна 2017]

Крім того, вимоги до подання інформації фінансової звітності, в якій також може вказуватися інформація щодо здійснених соціально відповідальних заходів встановлюються Conceptual Framework for Financial Reporting [Conceptual Framework 2018], IFRS 1: First-time Adoption of International Financial Reporting Standards [IFRS 1 2016] та IAS 1 Presentation of Financial Statements [IAS 1 2016].

В Україні традиційно щороку Центр «Розвиток КСВ» проводить оцінку Індексу прозорості і корпоративної соціальної відповідальності українських компаній, які здійснюють оцінку інформації щодо політик та результатів різних аспектів корпоративної соціальної відповідальності за чотирма критеріями: звітність, зміст, навігація сайтів та доступність інформації. Результати проведення оцінки у 2017 р. є невтішними, оскільки лише 6 із 100 найбільших підприємств України досягли результату відкритості на рівні 50%, а середній рівень розкриття інформації українськими компаніями на власних сайтах склав 19,3 [Індекс прозорості 2018]. На нашу думку дані результати ще раз підкреслюють суто декларативність оприлюдненої інформації українськими підприємствами та відсутність зацікавленості у впровадженні концепції соціальної відповідальності як складової корпоративного управління підприємства. Лідери Індексу прозорості сайтів найбільших українських компаній у 2017 році представлені на рис. 2.

Рисунок 2 – Лідери Індексу прозорості сайтів найбільших українських компаній у 2017 році

Джерело: узагальнено автором на основі [Індекс прозорості 2018]

Індекс оцінки прозорості нефінансової інформації здійснює узагальнюючу оцінку стану корпоративної соціальної відповідальності та розкриття інформації щодо неї. Для розуміння дотримання українськими підприємствами Цілей Сталого Розвитку, адаптованих для України (2015-2030 рр.) та завдань щодо їх виконання, пов'язаних з протистоянням збройному конфлікту в Україні нами проведено аналіз нефінансової звітності українських підприємств з найвищим Індексом прозорості, перелік яких наведено на рис. 2. Результати аналізу щодо розкриття інформації про досягнення Цілей сталого розвитку, на які впливають збройні конфлікти на території України, представлені в табл. 2.

Як бачимо з даних таблиці, майже половина з досліджених підприємств не розкриває в нефінансовій звітності інформації про соціальні відповідальні заходи, пов'язані з протидією збройному конфлікту на території України.

Таблиця 2 – Розкриття інформації щодо досягнення Цілей сталого розвитку, на які впливають збройні конфлікти на території України

Підприємство	Цілі				
	№ 1	№5	№6	№8	№16
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	-	-	-	-	-
Група ДТЕК	-	-	+	+	-
ДП «НАЕК «Енергоатом»	+	+	+	+	+
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	+	+	+	+	
ДП «НАЕК «Укренерго»	-	-	-	-	-
ТОВ «Лайфселл»	-	-	-	-	-
ПАТ «НАК Нафтогаз України»	-	-	-	-	+
ТОВ «Нова пошта»	-	-	-	+	+
Група СКМ	-	-	+	+	-
ПАТ «Карлсберг Україна»	інформація відсутня				

Джерело: узагальнено автором на основі аналізу нефінансових звітів вказаних компаній

ПАТ «Миронівський хлібопродукт» у нефінансовій звітності серед наведеного ним переліку Цілей сталого розвитку не виділяє Цілі, на які впливають збройні конфлікти на території України. Лише по тексту звіту задекларовано, що «сума корпоративних інвестицій у розвиток громади у 2017 році збільшилась і склала 66126000 грн за такими напрямками як: інфраструктурні проекти - 39%; підтримка освітніх проектів - 28%; підтримка спортивних та культурних проектів - 16%; благодійність - 12%; підтримка медицини - 3% та АТО - 2%» [Інновації 2017]. Проте, яким чином здійснювались інвестиції для потреб АТО не охарактеризовано.

ДП «НАЕК «Енергоатом» у нефінансовій звітності виділяє дотримання усіх Цілей сталого розвитку, визначених ООН. Досягнення Цілей сталого розвитку пояснює наступним чином: ціль 1 - компанія виплачує своїм співробітникам гідну та конкуренту винагороду та забезпечує працівників широким переліком соціальних гарантій, інвестує у соціально-економічний розвиток регіонів своєї присутності; ціль 5 - створені належні умови для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, забезпечено гнучкими умовами праці співробітників із сімейними обов'язками та гендерну рівність на робочому місці, приділяється належна увага працевлаштуванню осіб з обмеженими фізичними можливостями; ціль 6 - компанія керується Екологічною політикою, мета якої - збереження природних екосистем на територіях присутності компанії, зниження негативного впливу на довкілля, раціональне природокористування та забезпечення екологічної безпеки; ціль 8 - компанія надає соціальні гарантії, передбачені колективним договором компанії та ціль 16 - компанія продовжує дотримуватись принципів прозорості та підзвітності, відкрито інформує про свою діяльність і соціально-екологічний вплив на суспільство та її працівників. Відносно допомоги в зоні АТО на підприємстві запроваджено, так зване, корпоративне волонтерство. У 2017 році підприємство підтримувало українських військових в зоні АТО, волонтерами Дирекції компанії здійснено 11 поїздок у зону АТО та надано допомогу учасникам АТО на загальну суму понад 1 млн. грн. [Нефінансовий звіт 2017].

Група ДТЕК у свій нефінансовій звітності чітко виділяє перелік Цілей сталого розвитку, яку намагається досягти, проте серед обраних нами для дослідження визначають лише Ціль 6 – чиста вода та належні санітарні умови та Ціль 8 – гідна праця та належне економічне зростання. Досягнення даних цілей Групою ДТЕК охарактеризовано далі: «ДТЕК вивів з управління підприємства, розташовані в зоні проведення АТО. Для компанії неприйнятними є вимоги про перереєстрацію підприємств на територію, тимчасово не контрольовану українською владою. Працівникам цих підприємств було запропоновано працевлаштування на інших підприємствах компанії, розташованих на контрольованій українською владою території. ДТЕК Придніпровська ТЕС здійснила переведення енергоблока №7 з антрацитових марок вугілля на газові. Перехід на вугілля марки «Г» дає змогу мінімізувати постачання імпортного антрациту приблизно на 80-90 тис. тонн щомісяця, й у такий спосіб збільшуючи використання українського вугілля. Підприємство планує провести такі роботи й на інших енергоблоках. Постачання вугілля промисловим споживачам України у 2017 році скоротилися на 27 % та становили 2 млн тонн, що пов'язано з припиненням управління активами у зоні проведення АТО. Ключовими аспектами 2017 року є: побудовано нову лінію та відновлено 14 трансформаторних підстанцій, що забезпечило електропостачання селищ Бахмутського району, які через бойові дії жили без електроенергії понад рік. Задля розвитку бізнес-середовища в громадах із моноекономікою надаються преференції місцевим підрядникам. Такий підхід реалізовано на 10 територіях діяльності підприємств компанії. Крім того, задля розвитку підприємництва створена та підтримується інфраструктура для надання консультацій і технічної допомоги під час розробки бізнес-планів та залучення інвестицій у регіони. У 2017 році попри нестабільні соціально-економічні умови, компанія підвищила заробітну плату працівникам, було збережено соціальний пакет. Загальна сума соціальних виплат і пільг для працівників, включно з пенсіонерами та ветеранами, становить 494 млн грн.» [Інтегрований звіт 2017].

ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» серед визначених вище цілей виділяє чотири: ціль 1 – надає рівні можливості працевлаштування усім претендентам, зважаючи виключно на їхні професійні якості. Підприємство не допускає дискримінації з політичних, релігійних, гендерних, національних чи інших мотивів при прийомі на роботу, оплаті праці, кар'єрному зростанні. На підприємстві створено умови для вдосконалення професійних навичок співробітників, надання їм допомоги в освоєнні суміжних професій та забезпечення можливостей кар'єрного зростання всередині підприємства і компанії в цілому (12,1 млн. грн інвестиції виділено на навчання персоналу в 2017 році); ціль 5 – система екологічного менеджменту, що відповідає вимогам міжнародного стандарту ISO 14001:2004, є основним інструментом обліку екологічних пріоритетів при плануванні виробничої діяльності. У 2017 р. здійснено інвестицій в охорону навколишнього середовища в розмірі 851 млн. грн.; ціль 6 – підприємство продовжує впроваджувати «зелені» технології, які дозволяють зменшити використання традиційних джерел енергії. У вогнетривко-вапняному цеху природний газ частково замінено біопаливом. Зниження інтенсивності викидів CO₂ є пріоритетом для контролю над змінами клімату; ціль 8 – волонтери підприємства організовують благодійні концерти для дітей з особливими потребами, вихованців дитячих будинків та шкіл-інтернатів. Напередодні

новорічних свят ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» організувало безкоштовне відвідування цирку та вистав для 600 особливих дітей і їх батьків та для 166 дітей і їх батьків-працівників підприємства, які свого часу були мобілізовані в зону АТО [Звіт зі сталого розвитку 2017].

ДП «НАЕК «Укренерго» та ТОВ «Лайфселл» у нефінансовій звітності за 2017 рік не виділяють Цілі сталого розвитку, крім того у звітах не наводяться жодна інформація щодо проведення соціально відповідальних заходів, пов'язаних з протидією збройному конфлікту на території України.

ПАТ «НАК Нафтогаз України» у нефінансовій звітності серед наведеного ним переліку Цілей сталого розвитку не виділяє Цілі, на які впливає наявність збройних конфліктів на території України. Проте зазначено, що компанія здійснює адресну благодійну допомогу воїнам АТО на засоби захисту та спорядження для українських бійців на сході країни, а також закупівлю необхідного приладдя для лікування поранених та постраждалих воїнів. У березні 2017 року безкоштовно передано до Міністерства внутрішніх справ України для забезпечення житлом учасників АТО та їхніх родин 50 квартир, сумарною ринковою вартістю майже 35 млн. грн. В 2017 році працівники підприємства зібрали 10,1 млн. грн власних коштів, з яких 5,0 млн. грн було направлено на допомогу воїнам АТО, в т.ч. 78 тис. грн на подарунки дітям воїнів, а 5,1 млн. грн – допомогу медичним закладам для лікування/реабілітації воїнів. В цілому на 2014-2017 рр. допомогли у лікуванні 11045 учасникам АТО, зокрема поставили на ноги більш ніж 200 поранених, закупивши імпланти для госпіталів, забезпечили одягом та екіпіровкою більш ніж 2300 бійців, передали до бойових частин декілька тисяч одиниць спецпристроїв та устаткування: рацій, тепловізорів, генераторів, зібрали матеріальну допомогу у розмірі 22,7 млн. грн, перевели на баланс Збройних сил України та Міністерства внутрішніх справ України нерухомість, автотранспорт та інші матеріальні цінності на суму більш ніж 75 млн. грн. [Історична перемога 2017].

ТОВ «Нова пошта» у нефінансовій звітності наводить інформацію щодо досягнення цілі 16 – мир, справедливість та сильні інститути. Протягом 2017 року компанією проведено наступні соціально відповідальні заходи: медична реабілітація (закупівля обладнання для медичних центрів, які здійснюють реабілітацію та лікування учасників АТО), працевлаштування учасників АТО, ментальна реабілітація (соціалізація). Крім того, у звіті вказано про виконання цілі 8 шляхом запровадження проекту «Школа бізнесу. Нова пошта». У 2017 році запроваджено інтенсивний курс «Прискорення бізнесу», призначений для українських бізнесменів, які заснували власну справу та планують її активно розвивати [Звіт зі сталого розвитку ТОВ «Нова пошта» 2017].

Окремого нефінансового звіту за 2017 рік Групи СКМ на офіційному сайті групи не представлено, проте, зважаючи на те, що Група ДТЕК входить до складу Групи компаній СКМ, можемо зробити висновок, що Група СКМ у нефінансовій інформації відображає інформацію про Ціль 6 – чиста вода та належні санітарні умови та Ціль 8 – гідна праця та належне економічне зростання.

Висновків щодо розкриття напрямів досягнення цілей сталого розвитку ПАТ «Карлсберг Україна» здійснити не можливо у зв'язку з відсутністю на офіційному сайті компанії Звітності про сталий розвиток за 2017 рік.

Здійснивши аналіз інформації, представленої у нефінансових звітах досліджених компаній можемо зробити висновок, що в переважній більшості така інформація є узагальненою та містить суто декларативний характер, як наприклад інформація у звітності ДП «НАЕК «Енергоатом» та ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». Такі дані не є інформативними та не дозволяють здійснити оцінку реального стану речей та оцінку внеску для потреб суспільства щодо реалізації Цілей сталого розвитку вітчизняними суб'єктами господарювання. Основні напрями розкриття інформації у нефінансових звітах можна представити наступним чином: 1) інвестиції / гуманітарна допомога для потреб: відновлення інфраструктури; здійснення соціально-культурних проектів; реалізації освітніх проектів; закладів охорони здоров'я з метою реабілітації учасників АТО; здійснення допомоги державним органам (міністерствам, відомствам) та військовим частинам; 2) корпоративне волонтерство з метою: матеріально-технічного забезпечення учасників АТО; продовольчого забезпечення учасників АТО; підняття морального та бойового духу учасників АТО; психологічної підтримки учасників АТО та надання іншої благодійної або матеріальної персональної допомоги учасникам АТО та / або членам їх сімей.

Висновки. Отже, дане дослідження дозволило розглянути основні завдання щодо виконання Цілей сталого розвитку в умовах збройного конфлікту на східній території України відповідно до встановлених стратегічних напрямків національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь». Проаналізовано існуючі проблеми на території України за умов гібридної війни, які вплинули на адаптацію Цілей сталого розвитку для України. Визначено ряд суб'єктів, зобов'язаних розкривати для зацікавлених користувачів інформацію про досягнення Цілей сталого розвитку та завдань, визначених для їх досягнення. Проаналізовано нефінансові звіти українських суб'єктів господарювання, які входять до десятки підприємств з найвищим показником прозорості інформації про корпоративну соціальну відповідальність. Аналіз нефінансових звітів дозволив встановити особливості розкриття інформації про соціальну відповідальність у розрізі виділених завдань щодо виконання цілей сталого розвитку в умовах збройного конфлікту на території України. Зокрема, встановлено, що інформація про здійснені соціально відповідальні заходи розкривається в недостатній мірі, що, в свою чергу, свідчить про незацікавленість в повній мірі суб'єктів господарювання у досягненні Цілей сталого розвитку, адаптованих для України в умовах протидії наслідкам гібридної війни. Дані представлені у нефінансовій звітності не дозволяють здійснити оцінку внеску для потреб суспільства щодо реалізації Цілей сталого розвитку вітчизняними суб'єктами господарювання. Основні напрями розкриття інформації у нефінансових звітах можна представити наступним чином: 1) інвестиції / гуманітарна допомога для потреб: відновлення інфраструктури; здійснення соціально-культурних проектів; реалізації освітніх проектів; закладів охорони здоров'я з метою реабілітації учасників АТО; здійснення допомоги державним органам (міністерствам, відомствам) та військовим частинам; 2) корпоративне волонтерство з метою: матеріально-технічного та продовольчого забезпечення учасників АТО, підняття морального та бойового духу, психологічної підтримки учасників АТО та надання

іншої благодійної або матеріальної персональної допомоги учасникам АТО та / або членам їх сімей.

В перспективах подальших досліджень вбачаємо розробку можливих напрямів та варіантів представлення інформації у нефінансових звітах про досягнення Цілей сталого розвитку, адаптованих для потреб України в умовах гібридної війни з метою підвищення об'єктивності, прозорості та достовірності представленої інформації.

Література

- Баришнікова, О. М. (2016). Механізм формування та облікове забезпечення економічної складової звітності зі сталого розвитку. *Економіка: реалії часу*. № 3 (25). URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2016/No3/72.pdf>.
- Власенко, Н. (2017). *Показники для моніторингу стану досягнення Цілей сталого розвитку: методологія збору та розрахунку даних*. Аналітичний звіт. 232 с.
- Евдокимов, В. В., Грицишен, Д. О. & Грищенко, О. О. (2013). Принципы GRI в системе отчетности устойчивого развития. *Международный бухгалтерский учет*. № 22(268). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/printsipy-gri-v-sisteme-otchetnosti-ustoychivogo-razvitiya>.
- Жиглей, І. В. & Кулик, В. А. (2018). Використання підприємствами нових об'єктів обліку при проведенні заходів дигітальної благодійності. *Науковий вісник Полісся*. № 2 (14). Ч. 2. URL: http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/141813/139300.
- Звіт зі сталого розвитку 2017 ТОВ «Нова пошта»*. (2017). 50 с. URL: [https://novaposhta.ua/uploads/misc/doc/Nova%20Poshta%20CSR%20report%202017%20\(web\).pdf](https://novaposhta.ua/uploads/misc/doc/Nova%20Poshta%20CSR%20report%202017%20(web).pdf).
- Звіт зі сталого розвитку ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»* (2017). 20 с. URL: https://ukraine.arcelormittal.com/images/pdf/SD_report_ArcelorMittal_2017_ukr.pdf.
- Індекс прозорості сайтів українських компаній - 2017*. (2018). Укладачі: Зінченко А., Резнік Н., Саприкіна М. Київ: Видавництво «Юстон». 28 с.
- Інновації задля сталого розвитку. Нефінансовий звіт МХП*. (2017). 130 с. URL: <http://svb.ua/sites/default/files/nfr-ukr-final.pdf>.
- Інтегрований звіт 2017: Фінансові та нефінансові результати*. (2017). Річний звіт Групи ДТЕК. 146 с. URL: https://www.scm.com.ua/m/documents/dtek_ar_2017_ua1.pdf.
- Історична перемога та початок трансформації*. (2017). Річний звіт Групи НАФТОГАЗ. 294 с. URL: http://www.naftogaz.com/files/Zvity/NAK_AnRep2017_UA.pdf.
- Король, С. Я. (2017). Особливості фінансової звітності соціально відповідального підприємства. *Економіка України*. № 4. С. 80-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_4_7.
- Нефінансовий звіт 2017. Річний звіт ДП «НАЕК»ЕНЕРГОАТОМ»*. 186 с. URL: <http://nfr.energoatom.kiev.ua>.
- Цілі Сталого Розвитку: Україна*. (2017). Національна доповідь 2017: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 176 с. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
- Шульга, В. М. (2014). Роль та вплив професійної етики на розвиток соціальної відповідальності бізнесу. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. № 4 (24). URL: <http://journals.uran.ua/nvgeci/article/view/42238/38759>.

- Bachmann, S. & Gunneriusson, H. (2015). Hybrid Wars: the 21st-century's New Threats to Global Peace and Security. *Scientia Militaria - South African Journal of Military Studies*, 43(1). URL: <http://scientiamilitaria.journals.ac.za/pub/article/view/1110/1107>.
- Balch, O. (2014). *Businesses have a role promoting peace in conflict zones*. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2014/sep/22/businesses-role-promoting-peace-conflict-zones-drc-palestine>.
- Conceptual Framework for Financial Reporting* (2018). URL: <https://www.iasplus.com/en/standards/other/framework>.
- Feil, M. (2008). *Bad guys, good guys, or something in between?*. Frankfurt, M.: PRIF. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71728224.pdf>.
- GRI 101: Foundation 2016*. Developed by the Global Sustainability Standards Board (GSSB) (2016). 30 p. URL: <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/#user-details>.
- IAS 1 Presentation of Financial Statements* (2016). URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-1-presentation-of-financial-statements>.
- IFRS 1: First-time Adoption of International Financial Reporting Standards* (2016). URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-1-first-time-adoption-of-ifrs>.
- Prandi, M. & Lozano, J. (2010). *La RSE en contextos de conflicto y postconflicto*. [Bellaterra]: ECP, Escola de Cultura de Pau. URL: <http://escolapau.uab.cat/img/programas/derecho/webRSE.pdf>.
- Rieper, S. (2013). *Corporate Social Responsibility in Zones of Conflict*. Berlin: Arbeitssstelle Internationale Politische Ökonomie. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/77952/1/755553462.pdf>.
- Social Accountability 8000: International Standard* (2014). By Social Accountability International. 16 p. URL: http://sa-intl.org/_data/n_0001/resources/live/SA8000%20Standard%202014.pdf.
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015*. 35 p. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/pdf/N1529189.pdf?OpenElement>.
- Zinchenko, A. & Saprykina, M. (2017). *CSR development in Ukraine: 2010–2018*. Kyiv: Printing House 'Yuston', 52 p.

References

- Bachmann, S. & Gunneriusson, H. (2015). Hybrid Wars: the 21st-century's New Threats to Global Peace and Security. *Scientia Militaria - South African Journal of Military Studies*, 43(1). URL: <http://scientiamilitaria.journals.ac.za/pub/article/view/1110/1107>.
- Balch, O. (2014). *Businesses have a role promoting peace in conflict zones*. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2014/sep/22/businesses-role-promoting-peace-conflict-zones-drc-palestine>.
- Baryshnikova, O. M. (2016). Mekhanizm formuvannia ta oblikove zabezpechennia ekonomichnoi skladovoi zvitnosti zi staloho rozvytku. *Ekonomika: realii chasu*. № 3 (25). URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2016/No3/72.pdf>.
- Conceptual Framework for Financial Reporting* (2018). URL: <https://www.iasplus.com/en/standards/other/framework>.

- Evdokymov, V. V., Hrytsyshen, D. O. & Hryshchenko, O. O. (2013) Pryntsypu GRI v systeme otchetnosti ustoichyvoho rozvytyia. *Mezhdunarodny bukhhalterskyi uch. № 22(268)*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/printsipy-gri-v-sisteme-otchetnosti-ustoychivogo-razvitiya>.
- Feil, M. (2008). *Bad guys, good guys, or something in between?*. Frankfurt, M.: PRIF. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/71728224.pdf>.
- GRI 101: Foundation 2016. Developed by the Global Sustainability Standards Board (GSSB). (2016). 30 p. URL: <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/#user-details>.
- IAS 1 Presentation of Financial Statements. (2016). URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-1-presentation-of-financial-statements>.
- IFRS 1: First-time Adoption of International Financial Reporting Standards. (2016). URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-1-first-time-adoption-of-ifrs>.
- Indeks prozorosti saitiv ukrainskykh kompanii - 2017. (2018). Ukladachi: Zinchenko A., Reznik N., Saprykina M. Kyiv: Vydavnytstvo «Iuston». 28 s.
- Innovatsii zadlia staloho rozvytku. Nefinansovy zvit MKhP. (2017). 130 s. URL: <http://svb.ua/sites/default/files/nfr-ukr-final.pdf>.
- Intehrovanyi zvit 2017: Finansovi ta nefinansovi rezultaty. (2017). Richnyi zvit Hrupy DTEK. 146 s. URL: https://www.scm.com.ua/m/documents/dtek_ar_2017_ua1.pdf.
- Istorychna peremoha ta pochatok transformatsii. (2017). Richnyi zvit Hrupy NAFTOHAZ. 294 s. URL: http://www.naftogaz.com/files/Zvity/NAK_AnRep2017_UA.pdf.
- Korol, S. Ia. (2017). Osoblyvosti finansovoi zvitnosti sotsialno vidpovidalnoho pidpriemstva. *Ekonomika Ukrainy*. № 4. S. 80-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_4_7.
- Nefinansovy zvit 2017. Richnyi zvit DP «NAEK»ENERHOATOM». 186 s. URL: <http://nfr.energoatom.kiev.ua>.
- Prandi, M. & Lozano, J. (2010). *La RSE en contextos de conflicto y postconflicto*. [Bellaterra]: ECP, Escola de Cultura de Pau. URL: <http://escolapau.uab.cat/img/programas/derecho/webRSE.pdf>.
- Rieper, S. (2013). *Corporate Social Responsibility in Zones of Conflict*. Berlin: Arbeitssstelle Internationale Politische Ökonomie. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/77952/1/755553462.pdf>.
- Social Accountability 8000: International Standard. (2014). By Social Accountability International. 16 p. URL: http://sa-intl.org/_data/n_0001/resources/live/SA8000%20Standard%202014.pdf.
- Shulha, V. M. (2014). Rol ta vplyv profesiinoi etyky na rozvytok sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu. *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnoho instytut ekonomiky i upravlinnia*. № 4 (24). URL: <http://journals.urau.ua/nvgeci/article/view/42238/38759>.
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. 35 p. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/pdf/N1529189.pdf?OpenElement>.
- Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina. (2017). Natsionalna dopovid 2017: Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. 176 s. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

- Vlasenko, N. (2017). *Pokaznyky dlia monitorynhu stanu dosiahnennia Tsilei staloho rozvytku: metodolohiia zboru ta rozrakhunku danykh*. Analitychnyi zvit. 232 s.
- Zinchenko, A. & Saprykina, M. (2017). *CSR development in Ukraine: 2010-2018*. Kyiv: Printing House 'Yuston', 52 p.
- Zhyhlei, I. V. & Kulyk, V. A. (2018). Vykorystannia pidpriemstvamy novykh ob'ektiv obliku pry provedenni zakhodiv dyhitalnoi blahodiinosti. *Naukovyi visnyk Polissia*. № 2 (14). Ch. 2. URL: http://journals.urau.ua/nvp_chntu/article/view/141813/139300.
- Zvit zi staloho rozvytku 2017 TOV «Nova poshta»*. (2017). 50 s. URL: [https://novaposhta.ua/uploads/misc/doc/Nova%20Poshta%20CSR%20report%202017%20\(web\).pdf](https://novaposhta.ua/uploads/misc/doc/Nova%20Poshta%20CSR%20report%202017%20(web).pdf).
- Zvit zi staloho rozvytku PAT «ArcelorMittal Kryvyi Rih»*. (2017). 20 s. URL: https://ukraine.arcelormittal.com/images/pdf/SD_report_ArcelorMittal_2017_ukr.pdf.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 22.10.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 31.10.2018

Ірина Жиглей

д.е.н., професор,
Житомирський державний технологічний університет,
професор кафедри обліку і аудиту
Україна, м. Житомир
iv_zhygley@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9529-6849

Сергій Легенчук

д.е.н., професор,
Житомирський державний технологічний університет,
завідувач кафедри обліку і аудиту
Україна, м. Житомир
legenchuk2014@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3975-1210

Олена Сивак

к.е.н.,
Житомирський державний технологічний університет,
доцент кафедри іноземних мов
Україна, м. Житомир
olena_syvak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2799-3685

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В
УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ**

Анотація. Глобальні проблеми сучасного світу пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, зміною клімату, військовими конфліктами, епідеміями, соціальною нерівністю останнім часом загострюються. Існування цих проблем та необхідність їх вирішення впливають на політику країн, діяльність підприємств, а також на економічний та соціальний розвиток. Суспільство поступово починає усвідомлювати необхідність відповідальності перед навколишнім середовищем, для створення необхідних умов для сталого розвитку світу. За цих обставин потрібні фінансові механізми, що забезпечують сталий економічний розвиток, соціальну інтеграцію та економічні інтереси. Соціально відповідальне інвестування (СВІ) є одним із таких механізмів, який виник як незалежна галузь інвестиційної діяльності у другій половині ХХ століття. Автори аналізують особливості СВІ. Зокрема, у статті проаналізовано основні тенденції СВІ як в глобальному масштабі, так і в Україні, враховуючи ведення гібридної війни. Досліджено існуючі методики кількісної та якісної оцінки соціальних інвестицій підприємства.

Ключові слова: інвестування, соціально відповідальне інвестування (СВІ), корпоративна соціальна відповідальність, стійкий розвиток, соціальні вигоди, європейські країни, США, Україна

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 28

JEL Classification: A13, M14, O35, F21, Q01

Iryna Zhyhlei

Doctor of Science (Economics), Professor,
Zhytomyr State Technological University,
Professor at Department of Accounting and Audit
Ukraine, Zhytomyr
iv_zhygley@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9529-6849

Sergiy Legenchuk

Doctor of Science (Economics), Professor,
Zhytomyr State Technological University,
Head of the Department of Accounting and Audit
Ukraine, Zhytomyr
legenchyk2014@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3975-1210

Olena Syvak

PhD (Economics),
Zhytomyr State Technological University,
Assistant Professor
at Department of Foreign Languages
Ukraine, Zhytomyr
olena_syvak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2799-3685

MODERN TRENDS IN SOCIALLY RESPONSIBLE INVESTMENT IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: EFFICIENCY ISSUES

Abstract. Global issues of the modern world related to environmental pollution, climate change, military conflicts, epidemics, social inequality have recently exacerbated. The existence of these issues and the need for their solution affect the policies of countries, enterprises, as well as economic and social development. Society gradually begins to realize the need for responsibility towards the environment, to create the necessary conditions for sustainable development of the world. Due to these circumstances, financial mechanisms are needed to ensure sustainable economic development, social integration and economic interests. Socially responsible investment (SRI) is one of such mechanism that emerged as an independent branch of investment activity in the second half of the XX century. The authors analyze the features of SRI. In particular, the article analyzes the main trends of SRI both globally and in Ukraine, taking into account the hybrid war. The existing methods of quantitative and qualitative estimation of social investments of the enterprise have been investigated.

Keywords: investing, socially responsible investment (SRI), corporate social responsibility, sustainable development, social benefits, European countries, USA, Ukraine

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 1, bibl.: 28

JEL Classification: A13, M14, O35, F21, Q01

Вступ. В умовах здійснення євроінтеграційних процесів, невизначеності, конфліктів та в контексті фінансових та економічних криз, міжнародна спільнота усвідомлює, що подальший економічний розвиток повинен будуватися на принципово іншій основі. Він повинен бути пов'язаний з посиленням контролю за ризиками, балансуванням фінансових та нематеріальних інтересів та має бути зосереджений на стійкий розвиток економіки та суспільства. СБІ є одним з інструментів, який уможливорює забезпечення такого розвитку.

Соціально відповідальне ведення господарюючими суб'єктами своєї діяльності перебуває під пильною увагою суспільства, держави, міжнародних організацій. У розвинених країнах добровільне інвестування суспільного розвитку є розповсюдженою практикою корпоративної соціальної відповідальності, що є вигідною діяльністю як для суспільства, так і для самого інвестора.

Економічна природа СБІ відрізняє його від благодійності. Через ресурсну обмеженість підприємці повинні отримувати від реалізації соціальних заходів, у тому числі СБІ, спрямованих на населення, клієнтів чи персонал, максимальну віддачу. Трансформація благодійництва у СБІ стає ознакою прогресивної діяльності XXI століття.

Згідно з результатами дослідження, проведеного Центром розвитку корпоративної соціальної відповідальності у 2014 році, більшість компаній вважають, що роль бізнесу зростає в періоди кризи, і в залежності від стратегії ведення бізнесу в період конфлікту різні галузі можуть бути обраними для соціальних інвестицій (наприклад, поліпшення безпеки працівників, відновлення економічної та соціальної інфраструктури).

Аналіз досліджень та постановка завдання. СБІ присвячено роботи багато зарубіжних і українських авторів. Основними працями в області СБІ є роботи М. Блоуфільда [Blowfield 2014], Дж. Дреблоу [Blowfield 2005], Дж. Дервал [Blowfield 2009], П. Кіндер, А. Доміні [Kinder, Lydenberg, and Domini 1993], Р. Ерл [Earle 2009] та ін. Українським важливим є доробок учених Р. Барбера та Д. Рифкіна [Rifkin 1978], які досліджують етичні аспекти інвестування, вплив економіки та інвестицій на суспільство, ринок праці, навколишнє середовище та просувають ідеї дбайливого ставлення до природи. К. Бахтараєва розглядає СБІ як перспективний шлях розвитку фінансового ринку [Бахтараєва 2006]. Українські автори Ю. Лазар, Завальна О. [Лазар, Завальна 2012] та О. М. Костюк [Костюк 2011] досліджують сучасні тренди розвитку СБІ, Мошенський С. [Мошенський 2011] досліджує сутність та перспективи розвитку СБІ. Заслуговує на увагу дослідження теоретико-методологічних засад і еволюції концепції СБІ Васильчук І. [Васильчук 2015].

Значний внесок у розвиток СБІ мають також дослідження, опубліковані міжнародними інформаційно-аналітичними організаціями (European Social Investment Forum (Eurosif), The Forum for Sustainable and Responsible Investment (US SIF)).

В той же час, механізм функціонування ринку СБІ не був проаналізований, немає єдиного концептуального підходу в сфері СБІ, так само як і недостатньо дослідженими залишаються особливості та приклади здійснення СБІ в розрізі країн. Особливої уваги потребують питання щодо перспектив розвитку СБІ в Україні. Вищенаведені факти підтверджують актуальність дослідження обраної теми.

Метою статті є визначення основних тенденцій соціально відповідального інвестування як в глобальному масштабі, так і в Україні, враховуючи ведення гібридної війни.

Для досягнення мети та завдань дослідження було проведено за наступними етапами з використанням загальних та спеціальних методів пізнання:

1. за допомогою методів аналізу, синтезу, а також методу кількісного порівняння з використанням вторинних даних отриманих зі звітів міжнародних організацій та дослідних установ проаналізовано тенденції соціально відповідального інвестування як в глобальному масштабі, так і в Україні, враховуючи ведення гібридної війни на її сході;
2. з метою дослідження існуючих методик кількісної та якісної оцінки соціальних інвестицій підприємства застосовано методи систематизації, аналізу та синтезу на основі використання результатів бібліографічного пошуку та вторинних даних.

Результати дослідження. Протягом кількох десятиліть соціально відповідальні інвестиції (СВІ) привернули увагу вчених, політиків та найбільших інвестиційних компаній та пенсійних фондів світу (Goldman Sachs, Global Advisors, Global CalPERS, Норвезький нафтовий фонд, шведські фонди AP, ABP, PGGM), міжнародних компаній (Xerox, Foundation, Apple Foundation, Hewlett-Packard, Nestle Foundation), українських фондів (Фонд Віктора Пінчука, Фонд Петра Порошенка, Фонд "АнтиСНІД").

СВІ – це інструмент досягнення та підтримки сталого розвитку, який є пріоритетом розвитку людства, що зазначений у багатьох документах міжнародних організацій (Глобальний договір ООН, Міжнародна організація праці, UNICEF, UNIDO, Рада Європи, Організація економічного співробітництва і розвитку, Європейська організація якості, Міжнародна організація стандартизації) та урядових документах розвинутих країн світу.

Тенденція інвестування в соціальне середовище та суспільство зросла в останні роки та стала способом інвесторів віддячити громаді, а також способом розширення своєї соціальної відповідальності компаній. Це є способом підвищити участь громадськості та усвідомлення соціальних питань.

Blowfield M. та Murray A. [Blowfield and Murray 2014], прихильники критичного підходу оцінюють походження, значення та різні точки зору на корпоративну відповідальність. Вони заявляють, що спостерігається зміна ролі бізнесу, оскільки він прагне до вирішення фінансових, соціальних, політичних та екологічних проблем.

Соціальні та екологічні проблеми, з якими стикаємося на глобальному рівні, значні. За оцінками, щорічно буде потрібно 1,4 трильйони доларів для досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року [Gustafsson-Wright 2018]. Згідно з оцінками ООН [World Bank 2018], для фінансування цілей сталого розвитку необхідно буде спрямовувати від 3,3 до 4,5 трильйонів доларів на інвестиції щороку.

Досі не доведено, що такі складні проблеми можуть бути вирішені за допомогою традиційних підходів. Як один із способів вирішення зазначених проблем, міжнародне співтовариство в галузі розвитку розробляє нові інструменти фінансування, деякі з яких спрямовані на мобілізацію невикористаного капіталу та знань приватного сектора, переорієнтовуючи глобальні економічні та соціальні

проблеми на перспективні можливості. Інвестиції в запобіжні заходи можуть уникнути вищих витрат і зробити громадськість та сектори громадянського суспільства більш ефективними. Платячи за результати, а не за внесок, які мають невідомі результати, витрати повинні бути більш ефективними.

Доміні А. стверджує, що СБІ зараз вважається розумним і прибутковим способом інвесторів заробляти гроші [Domini 2001].

Умлас Е. [Umlas 2008] наголошує, що СБІ давно є стратегією вирівнювання цінностей шляхом інвестування шляхом включення факторів екологічного, соціального та корпоративного управління в процес прийняття рішень щодо інвестування. До недавнього часу СБІ вважалося нішевим, і добре розвиненим лише в кількох країнах. СБІ на сьогодні становлять значний інтерес для інвесторів по всьому світу.

Ринок СБІ у США є найбільшим у світі. За 21 рік (1995–2016) за даними звіту US SIF Foundation's 2016 Report on US Sustainable, Responsible and Impact Investing Trends [Report on Sustainable and Responsible Investing Trends in the United States 2016] обсяг СБІ зріс на 1264 % і на кінець 2015 р. становив 8,72 трлн дол. США. Сьогодні фактично кожний п'ятий долар у США вкладається з урахуванням екологічних, соціальних чи етичних факторів.

Європейський ринок соціально відповідального інвестування продовжує показувати стійкий розвиток. Згідно з дослідженням, проведеним організацією Eurosif у 2017 р. (Eurosif.org, 2018), обсяг соціально відповідальних інвестицій у порівнянні з 2013 р. зріс на 549 % і нині становить 6,76 трлн євро [Eurosif.org 2018].

Безперечними лідерами СБІ в Європі залишаються Франція та Англія. Їхня частка на європейському ринку становить 46 %, тобто майже половину. Що стосується географічного розміщення соціально відповідальних інвестицій, то переважна їх більшість (85 %) здійснюється в європейські компанії (з яких тільки 10 % здійснюються на відповідних внутрішніх ринках). Особливо це характерно для інвесторів з Нідерландів (91 %), Іспанії (83 %) та Франції (74 %). Інвестиції в азіатські країни, разом з Японією, становлять 3 % від загального обсягу, а країни, що розвиваються у сукупності отримують 6 % інвестицій переважно від скандинавських країн та Франції [European SRI Study 2013].

В ході дослідження виявлено ряд факторів, які впливають на виникнення та розвиток СБІ в різних країнах:

1. Етичний (США, Великобританія). Інвестиційна діяльність повинна відповідати моральним та релігійним традиціям суспільства, не підтримувати виробництво шкідливої продукції та послуг.
2. Загально-людський (Італія, Іспанія, Франція). Соціальні інвестиції сприяють викоріненню дискримінаційної політики зайнятості, неналежних умов праці, експлуатації працівників, расової дискримінації; згладженню військових конфліктів, пагубних соціальних наслідків шкідливої людської діяльності.
3. Екологічний (Німеччина, Нідерланди). Вирішуються питання забруднення довкілля, раціонального використання невідтворюваних ресурсів, рослинного та тваринного світу. Контролюються екологічні загрози, стан ризикових екологічних зон.
4. Інші (Швеція, Бельгія, Норвегія, Австрія). Інституційні вимоги з розміщення активів пенсійних фондів, які зобов'язують у своїх вкладеннях враховувати

питання охорони навколишнього середовища, соціального розвитку, вимоги інвесторів до корпоративного управління, прозорості фінансової та нефінансової звітності, а також обліку соціально-екологічних чинників.

Враховуючи різноманіття напрямів реалізації соціальних інвестицій у науковій літературі [Плекан, Панухник 2016] прийнято виділяти внутрішні та зовнішні потоки соціальних інвестицій. До внутрішніх потоків відносять: 1) розвиток персоналу (підвищення безпеки праці, охорона здоров'я, підвищення кваліфікації та професійний розвиток, можливості гармонійного розвитку та дозвілля, оздоровлення працівників); 2) ресурсозбереження. До зовнішніх потоків відносять: 1) інвестиції, спрямовані на розвиток місцевих громад (розвиток освіти, науки, технологій та інновацій, підтримка культури та спорту, розвиток місцевого самоврядування, благодійна допомога вразливим верствам населення); 2) охорона навколишнього середовища.

Недостатньо дослідженою є проблема оцінки ефективності соціальних інвестицій та реалізації соціальної політики компанії загалом. Вона виникає на всіх етапах: при плануванні конкретних програм і проектів, при їхньому обґрунтуванні, при підведенні підсумків проведеної роботи. Ситуація поглиблюється багатовекторністю й розмаїтістю форм соціальних інвестицій.

СВІ дозволяє інвесторам ідентифікувати, перевіряти та інвестувати в компанії, які відповідають стандартам КСВ. Найбільш популярними в світі є формування рейтингів соціально відповідальних компаній на основі фондових та нефондових індексів, визначення яких свідчить про рівень соціальної відповідальності компаній в рамках прийнятої оціночної шкали. Значення цих індексів все частіше береться до уваги інвесторами в процесі прийняття інвестиційних рішень а також слугують орієнтиром для оцінки ефективності певного сегменту ринку. Інформація про соціальну відповідальність компаній представляється в кількісному та якісному вираженні. Кількісне значення індексів є розрахунковим показником в рамках обраної шкали, яке дозволяє віднести підприємство до певної групи суб'єктів з близьким значенням індексу. За допомогою якісних характеристик описується група компаній одного діапазону. Але визначення цих показників є досить складним процесом, як і їх інтерпретація. У зв'язку з цим більшість інвесторів, які зацікавлені у вкладенні коштів в соціально відповідальних суб'єктів господарювання, здійснюють такі інвестиції через соціально відповідальні фонди (зокрема, Domini, Calvert, Parnassus), які використовують зазначені вище індекси для спостереження та оцінки динаміки ринку соціально відповідальних інвестицій. І постійне зростання таких індексів свідчить про зростання популярності соціально відповідальних інвестицій.

Критерієм оцінювання доцільності здійснення соціальних інвестицій є ймовірна економічна вигода (або ефективність), що очікує компанія від реалізації запланованих заходів. У ряді випадків для визначення економічної ефективності таких соціальних заходів використовуються традиційні методи оцінки інвестиційних проектів. Ключовими індикаторами в цьому випадку є дохід з інвестицій (ROI - Return on Investment), дохід з активів (ROA - Return on Asset), дохід із продажів (ROS - Return on Sales), чистий прибуток (EBITA) і деякі інші. Дослідження в цій сфері ґрунтуються на порівнянні фінансових показників компаній, що активно здійснюють соціальні програми, з фінансовими показниками компаній, менш залучених й соціальну діяльність. Найбільш переконливі дані можна отримати в

тому випадку, якщо характеристики основної детальності компаній, що формують вибірки, максимально співпадають.

Однак, у більшості випадків результатом реалізації соціальних програм є соціальний ефект, що економічними категоріями описати практично неможливо. У таких випадках, у світовій практиці прийнято вживати термін "бізнес-ефект" (business value added) – користь, принесена основній діяльності компанії, її акціонерам, інвесторам, менеджерам і людям, заінтересованим в одержанні прибутку, завдяки реалізації благодійних і соціальних програм, в т.ч. заходів дигітальної благодійності [Кулик 2018]. В той же час, такі заходи сприяють нарощуванню соціального капіталу компанії [Zhygley, Syvak 2016].

Оцінка CBI може бути здійснена за наступними параметрами:

1. Витратні (оцінюють рівень витрат на певні соціальні заходи). Прикладами можуть бути середній рівень заробітної плати персоналу, розмір штрафних санкцій антимонопольного комітету, обсяг коштів, що виділені на спонсорювання культурних проектів.
2. Результативні (оцінюють ефект від здійснення соціального заходу). До цієї групи відносимо кількість створених нових робочих місць, кількість робітників-інвалідів, кількість проведених програм співпраці.
3. Структурні (оцінюють зміну структури певного ресурсу). Наприклад, коефіцієнт стабільності персоналу, вікової структури персоналу, коефіцієнт інноваційної активності та ін.).
4. Ефективні (тобто оцінюють співвіднесення результату і витрат).

Як зазначає в своїй статті Н. Л. Кусик, деякі дослідники для визначення впливу соціально відповідальної діяльності підприємства використовують методику, яка розроблена за підтримки Програми розвитку ООН [Кусик, Ковалевська 2012]. Методика передбачає кількісну та якісну оцінку соціальної відповідальності підприємства. До кількісних показників відносяться: 1) індекс питомих соціальних інвестицій (величина соціальних інвестицій компаній, що припадає на одного працівника (в грошових одиницях)); 2) частка соціальних інвестицій компаній у сумарному обсязі продажів (в відсотках); 3) частка соціальних інвестицій компаній у сумарному обсязі прибутків до оподаткування (в відсотках). До якісних показників віднесено якісний індекс соціальних інвестицій для і-того підприємства (рівень комплексності соціальної діяльності підприємства), якісний індекс соціальних інвестицій для j-ої ознаки (ступінь присутності ознаки в статистичній вибірці підприємства) та загальний якісний індекс соціальних інвестицій (рівень комплексності соціальної діяльності підприємства).

В роботі Н. М. Шмиголь представлено модель оцінки ефективності соціальних інвестицій та корпоративної соціальної відповідальності, що розроблена вченими "Інституту економіки міста" і представляє собою розрахунок комплексного показника (індексу) [Шмиголь 2010].

Цей підхід засновано на тому, що відомості про витрати на корпоративні соціальні програми, не дають змогу коректно порівнювати компанії між собою. У зв'язку створено розрахункові індекси, які вимірюються у відносних одиницях (балах або відсотках), за допомогою яких організація може побачити своє місце серед інших компаній галузі. При цьому комплексний індекс (KI) повинен враховувати дві складові СВ: 1) сплату податків, інвестиції та 2) добродійність і соціальне

інвестування. Даний індекс узагальнює параметри, пов'язані з податковою, інвестиційною й соціальною політикою фірми.

Крім того, автор пропонує розрахувати індикатор перспективного розвитку (відношення суми соціального інвестування та інвестицій в основний капітал до величини чистого прибутку) та індикатор соціальних видатків (відношення обсягу соціальних видатків, зроблених підприємством протягом звітного періоду, до обсягу чистого прибутку, отриманого в цьому ж періоді).

У міжнародній практиці прийнятним вважається, коли компанії виділяють на соціальні програми близько 1% прибутку. Акціонери стежать за тим, щоб добродійність не стала надмірною, тому що це може негативно позначитися на показниках інвестицій в основний капітал і на конкурентоспроможності бізнесу.

Шмиголь Н. М. під час проведення оцінки ефективності діяльності підприємства пропонує використовувати модифіковані економічні показники [Шмиголь 2010], такі як:

1. Показник окупності інвестицій, спрямованих на соціальні програми (return on investment) – вказує на співвідношення між витратами на соціальну політику та часток приросту капіталу, які виникли завдяки цій діяльності. З одного боку, цей показник найбільш переконливий і репрезентативний, тому що дає можливість оцінити ефективність соціальної політики, її вплив на зростання економічних показників. З іншого боку, він найбільш складний для виміру й тому може бути використаний далеко не в кожній сфері діяльності компанії. Однак показник окупності добре застосовувати, наприклад, до такого специфічного виду добродійної діяльності, як соціально відповідальний маркетинг;
2. Показник ефективності благодійної допомоги та інших соціальних програм у порівнянні з ефективністю реклами, стимулювання продажу тощо (efficiency measurement) – дає можливість зіставлення витрат і ефекту. Він дозволяє зробити висновок, наприклад, про те, "більш" або "менш" ефективні соціальні програми в порівнянні з рекламою, стимулюванням продажів. Але цей показник не може бути виражений кількісно;
3. Показник процесу реалізації соціальних програм (process measurement) – виявляє наявність або відсутність зв'язку між соціальною політикою й показниками основної діяльності компанії, але не показує а ні порівняльну ефективність, а ні її кількісне вираження. Найчастіше ця залежність описується в case-studies, що характеризують ситуацію й пояснюють, що досягнуто в результаті реалізації соціальних програм і що не могло б бути досягнуто, якби вони не були здійсненні.

В результаті дослідження визначення ефективності СВІ встановлено, що ефективність характеризується досягненням поставленої цілі у поєднанні з етичними цінностями. Це передбачає: 1) фінансову ефективність (прибутковість, зростання виручки, обсягу реалізації, страхування ризиків, зменшення операційних витрат); 2) нефінансову ефективність (репутація та імідж, лояльність клієнтів, персоналу, постачальників); 3) ефективність впливу на відповідній території.

Проведений аналіз існуючих методів оцінки ефективності СВІ компаній дозволяє зробити висновок, що їх використання передбачає визначення, в першу чергу, цілі оцінки, яка обумовить вибір того чи іншого методу (рис. 1).

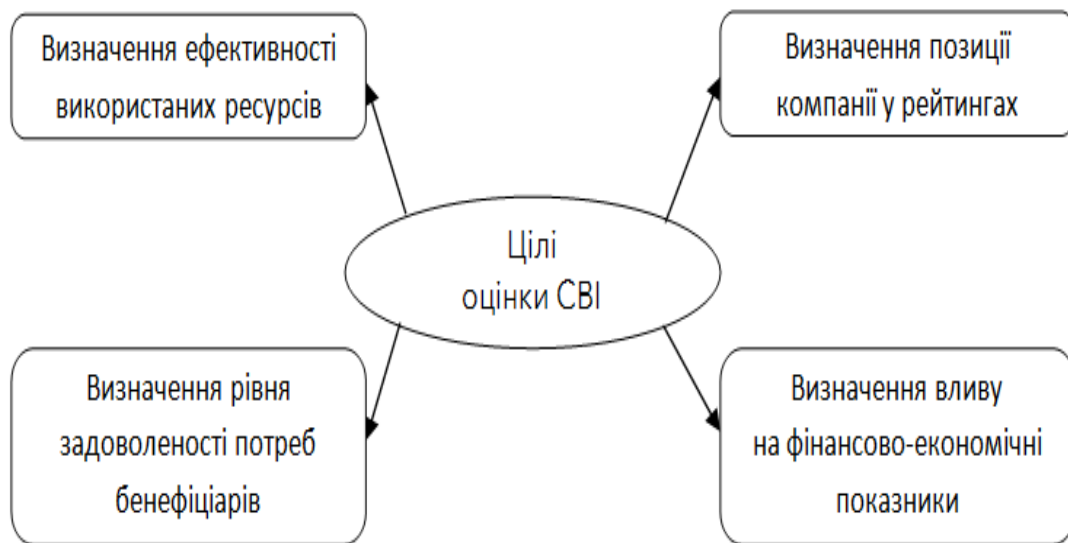

Рисунок 1 – Запропоновані цілі оцінки СБІ з метою обрання відповідної методики оцінки

Джерело: розроблено авторами

Виокремлено можливі цілі оцінки:

1. Оцінка з метою визначення ефективності витрачання ресурсів підприємства, використаних для СБІ. Автори статті пропонують здійснювати оцінку у розрізі: показників використання трудових ресурсів (коефіцієнт залученості працівників у СБІ, коефіцієнт частки корпоративного волонтерства у загальній сумі СБІ, коефіцієнт співвідношення робочого часу, витраченого працівниками на корпоративне волонтерство та фонду оплати праці працівників, коефіцієнт співвідношення витрат на відрядження співробітників з метою надання благодійної допомоги та витрат на відрядження, коефіцієнт частки трудових ресурсів, задіяних у наданні благодійної допомоги в операційних витратах підприємства); показників використання фінансових ресурсів (коефіцієнт частки грошових коштів у загальній сумі СБІ, коефіцієнт грошових коштів, залучених від випуску благодійних облігацій у загальній сумі грошових коштів, розміщених на депозит з метою подальшого спрямування на надання благодійної допомоги, коефіцієнт частки грошових коштів, залучених від випуску благодійних облігацій у загальній сумі грошових коштів, спрямованих на надання благодійної допомоги); показники використання матеріальних ресурсів (коефіцієнт частки ТМЦ у загальній сумі СБІ). Інформаційною базою для розрахунків запропонованих показників є річні фінансові звіти, екологічні звіти, соціальні звіти, звіти стійкого розвитку, інтегровані звіти тощо.
2. Оцінка з метою визначення конкурентної позиції підприємства в рейтингах. З цією метою рядом міжнародних та іноземних організацій розроблені рейтинги, які будуються на основі фондових та нефондових індексів. До основних світових фондових індексів належать індекси Dow Jones Sustainability, група індексів, створених KLD Research & Analytics (Domini Social

Index, Large Cap Social Index, Broad Market Social Index, KLD-Nasdaq Social Index), індекс FTSE4Good). Дані індекси призначені надавати інформацію для прийняття рішення про соціально відповідальне інвестування, при якому враховуються не лише фінансові, але й соціальні та екологічні аспекти діяльності потенційного об'єкта інвестування. До найбільш відомих нефондових індексів належать Corporate Philanthropy Index, Social Index by Danish Ministry of Social Affairs, Bloomberg ESG (environmental, social and governance) 3000 global index та Environmental Sustainability Index, призначені для порівняльного позиціювання соціально відповідальних компаній. Але ці індекси мають ряд недоліків, які унеможливають їх застосування, зокрема: 1) при оцінці рівня відповідальності враховуються не всі взаємозв'язки і форми взаємодії компаній з різними групами заінтересованих осіб; 2) ці методики не є універсальними, у зв'язку з чим неможливо оцінити діяльність всіх підприємств; 3) порядок розрахунку індексу є досить громіздкий, у зв'язку з чим може бути застосований лише окремими рейтинговими компаніями або соціально відповідальними фондами.

3. Оцінка з метою визначення впливу СБІ на фінансово-економічні показники роботи підприємства. Дана оцінка можлива за допомогою традиційних підходів: дохід з інвестицій (ROI – Return on Investment), дохід з активів (ROA – Return on Assets), дохід з продажів (ROS – Return on Sales), чистий прибуток (EB-ITA) та ін. Окремо слід розглядати доходи від специфічних активів [Жиглей, Юхименко-Назарук 2017]. Авторами статті запропоновано здійснювати оцінку використовуючи дохідні та витратні показники (коефіцієнт окупності СБІ, коефіцієнт податкового навантаження, коефіцієнт співвідношення операційних витрат підприємства до СБІ, коефіцієнт співвідношення витрат, здійснених з резерву до СБІ, коефіцієнт співвідношення операційних витрат до витрат, здійснених з резерву, коефіцієнт співвідношення прибутку, спрямованого на створення резерву до чистого прибутку підприємства).
4. Оцінка з метою визначення рівня задоволеності потреб різних стейкхолдерів. В ході визначення основних тенденцій соціально відповідального інвестування як в глобальному масштабі, так і в Україні, враховуючи ведення гібридної війни встановлено, що в умовах, коли гостро постає проблема вичерпності ресурсів та виживання людства як такого змінюються підходи до інвестування. Окрім таких критеріїв, як дохідність, ліквідність та ризиковість, додається ще один – сталий розвиток, найбільш актуальні напрями якого визначає світова спільнота (25 вересня 2015 р. в Нью-Йорку 193 держави-члени Організації Об'єднаних Націй одногослоно прийняли новий Порядок денний у сфері сталого розвитку на період 2015-2030 рр., який містить 17 цілей глобальної програми з ліквідації бідності та забезпечення сталого майбутнього). Кожна з цілей передбачає ряд завдань, які в свою чергу, будуть контролюватися за допомогою набору глобальних показників. Крім того, до кожної з цілей державні комітети статистики країн-членів визначили показники. Уряди також розробили власні національні показники, які допоможуть контролювати досягнутий прогрес щодо цілей та завдань. Наразі існує близько 300 показників для всіх цілей. Система глобальних показників була розроблена Міжвідомчою агенцією та експертною групою

з показників ЦСР (МАГАТЕ-ЦСР), узгоджена Статистичною комісією ООН в березні 2016 року та прийнята Економічною і Соціальною Радою та Генеральною Асамблеєю [Un.org.ua 2018]. Процес подальшого моніторингу буде повідомлятися у щорічній доповіді щодо прогресу в досягненні ЦСР, яка готується Генеральним секретарем.

Для України, на території якої триває гібридна війна, особливо актуальною є 16-та ціль "Мир та справедливість" [ПРООН в Україні 2018]. В умовах конфлікту чи за відсутності верховенства права країни повинні вживати заходи для захисту тих, кому загрожують найбільші ризики, адже високий рівень збройного насильства і нестабільності справляють руйнівний вплив на розвиток країни.

В результаті проведеного дослідження існуючих індикатори виявлено нагальну потребу у розробці індикаторів виконання завдання на рівні компаній та проведенні нових обстежень. Так як проаналізовані індикатори можливі для використання на рівні держави. А саме в аналітичному звіті [Власенко 2017] запропоновані наступні індикатори: 1) частка населення, задоволеного досвідом користування інфраструктурними об'єктами та рівнем надання соціальних послуг у ключових сферах у Донецькій та Луганській областях (розрахунок у %); 2) частка населення, задоволеного рівнем надання послуг у сфері адміністративного управління в Донецькій та Луганській областях (розрахунок у %) та ще один індикатор з національної доповіді [Горшкова 2017]; 3) площа розміщеної території у Донецькій та Луганській областях (розрахунок в га). Представлені індикатори для рівня держави. Тому необхідним є їх адаптація під рівень компаній з метою можливості статистичного узагальнення інформації, виявлення тенденцій та визначення планів. Авторами запропоновані індикатори виконання завдань 16 цілі на рівні компанії (табл. 1).

Активні бойові дії викликали масштабне внутрішнє переміщення населення. Станом на 27 червня 2017 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, обліковано 1 584 859 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) (1 274 119 сімей) з Донбасу і Криму (більшість з яких становлять жінки з дітьми та особи похилого віку). Понад половина ВПО залишилась у Донецькій та Луганській областях, значну кількість ВПО прийняли Харківська, Запорізька, Дніпропетровська області та м. Київ [Власенко 2017]. Результатом вимушеного переміщення стали навантаження на об'єкти соціальної інфраструктури, зниження рівня та якості надання послуг, соціальна нестабільність. Без належного врегулювання внутрішнє переміщення стає зростаючим тягарем для можливості приймаючих їх територіальних громад надавати базові послуги.

Для поданих індикаторів на сьогодні метадані не визначені, тобто моніторинг виконання даної цілі неможливий, відповідно вони потребують нових досліджень. Внаслідок недостатньої гармонізації статистичних визначень дуже важко проводити точні міжнародні порівняння на основі національної статистики.

Проте міжнародні розробки ведуться для збільшення доступності міжнародно-порівнянних статистичних даних щодо злочинності та управління. Відсутність даних для оцінки СВІ або їх неоднозначна трактовка в звітах підприємств не дозволяє здійснити об'єктивну оцінку [Lehenchuk 2018], що є однією з основних проблем, які на сьогодні потребують вирішення.

Таблиця 1 – Індикатори виконання завдань 16-тої цілі Порядку денного в галузі сталого розвитку

Постановка цілі на глобальному рівні	Постановка завдання на національному рівні	Індикатори виконання завдання на рівні компанії
Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях	відновити територію, постраждалу від конфлікту (Донбас)	1) відновлення інфраструктурних об'єктів звільнених населених пунктів (кількість, вартість); 2) надання благодійної допомоги цивільному населенню;
	зміцнити соціальну стійкість, сприяти розбудові миру та громадській безпеці (конфліктне та пост конфліктне врегулювання)	1) перекваліфікація населення з метою працевлаштування; 2) переведення працівників з території Донбасу

Джерело: розроблено авторами

Висновки. Проаналізувавши існуючі методики кількісної та якісної оцінки соціальних інвестицій компаній, запропоновано здійснювати оцінку ефективності СВІ відповідно до встановленої мети. Конкретизація мети проведення оцінки ефективності СВІ дозволить обрати найбільш сприятливий метод, сформуванню системи показників, визначити вимоги до необхідної вхідної інформації, коректно провести висновки задля прийняття раціональних управлінських рішень. Саме мета оцінки має бути покладена в удосконалення методичного підходу оцінки ефективності соціально відповідального інвестування компаній, який є подальшим напрямком наукових досліджень авторів.

Проаналізувавши основні тенденції СВІ як в глобальному масштабі, так і в Україні, враховуючи ведення гібридної війни на її сході, встановлено, що для оцінки здійснення СВІ окрім таких критеріїв, як дохідність, ліквідність та ризиковість, додається ще один – сталий розвиток. Авторами запропоновані індикатори виконання завдань 16-тої цілі на рівні компанії. Досягнення цілі має базуватися на засадах сталого розвитку, включеності до загального контексту реформування українського суспільства, гармонійної реінтеграції постраждалих територій та їх населення в загальноукраїнський соціально-економічний, суспільно-політичний та правовий простір.

Література

- Бахтараева, К. (2006) Социально ответственные инвестиции: маркетинговый ход или будущее финансового рынка?, *Рынок ценных бумаг*, № 11, С. 70-72. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/_statyi/RCB_12.doc.
- Васильчук, І. П. (2015) Теоретико-методологічні засади й еволюція концепції соціально відповідального інвестування. *Бізнес Інформ*, № 1, С. 21-28.
- Власенко, Н. (2017) *Показники для моніторингу стану досягнення Цілей сталого розвитку: методологія збору та розрахунку даних: аналітичний звіт в 12 рамках*

- проекту ПРООН/ГЕФ «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України», К., 232 с.
- Жиглей, І. В., Юхименко-Назарук, І. А. (2017). Розвиток облікової оцінки специфічних активів, *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*, № 3 (38), С. 61-70.
- Костюк, О. М. & Мозговий, Я. І. (2011). Соціально-відповідальне інвестування: основні тренди в американській та європейській практиці. *Вісник УАБС*, № 2 (31), С. 79-83.
- Кулик, В. А. & Жиглей, І. В. (2018). Використання підприємствами нових об'єктів обліку при проведенні заходів дигітальної благодійності. *Науковий вісник Полісся*, № 2 (14), С. 88-92.
- Кусик, Н. Л. & Ковалевська, А. В. (2012). Критичний аналіз методів оцінки ефективності соціально відповідальної діяльності підприємства. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4714>.
- Лазар, Ю. В. & Завальна, О. (2012). Сучасні тренди розвитку соціально-відповідального інвестування: закордонний та вітчизняний досвід. *Механізм регулювання економіки*, № 4, С. 190-195.
- Мошенський, С. З. (2011). Соціально-відповідальне інвестування: сутність та перспективи розвитку. *Міжнародний збірник наукових праць*, № 3 (21), С. 258-263.
- Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: країна» (2017). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://bit.ly/2zWeCYa>.
- Панухник, О. В. & Плекан, У. М. (2016). Соціальні інвестиції як форма суспільної поведінки носіїв соціальної відповідальності. *Галицький економічний вісник*, Т.: ТНТУ, № 2 (51), С. 51-61.
- ПРООН в Україні. (2018). Показники для моніторингу стану досягнення Цілей сталого розвитку: методологія збору та розрахунку даних. [online] URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/Mapping-SDG-indicators-report.html> [Accessed 9 Oct. 2018].
- Шмиголь, Н. М. (2010). КСВ – дохід: визначення, оцінка, ефективність. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2010_1/1%2818%29_2010_articles/1%2818%29_2010_Shmygol.pdf.
- Цілі Сталого Розвитку 2016 – 2030 – Представництво ООН в Україні. (2018). Un.org.ua. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> [Accessed 9 Oct. 2018].
- Blowfield, M. & Murray, M. (2014). *Corporate responsibility*, 3rd ed. Oxford, England: Oxford University Press, 440 p.
- Derwall, J. & Koedijk, K. (2009). Socially Responsible Fixed-Income Funds. *Journal of Business Finance & Accounting*, 36(1-2), pp. 210-229.
- Domini, A. (2001). *Socially responsible investing, Making a Difference and Making Money*. Chicago: Dearborn Trade.
- Dreblow, J. (2005). *The different ethical and SRI investment models*. An Investor's Guide to Ethical & Socially Responsible Investment Funds / John Hancock. L.: Kogan Page, pp. 17-24.
- Earle, R. (2009). *Socially ReSponSible investing*. A Guide for Trustees of Charitable Organizations. TIFF Education Foundation and The Assabet Group – 86.

- Gustafsson-Wright, E. (2018). *Impact bonds could offer a paradigm shift towards more effective public services*. [online] PIRU. URL: <http://blogs.lshtm.ac.uk/piru/2018/04/16/impact-bonds-could-offer-a-paradigm-shift-towards-more-effective-public-services/> [Accessed 23 May 2018].
- Kinder, P. D., Lydenberg, S. D. & Domini, A. L. (1993). *Investing for Good: Making Money While Being Socially Responsible* (HarperCollins, New York), 293 p.
- Lehynchuk, S., Velykyi, Y. & Belinska, S. (2018). Development of variability concept in accounting: ukrainian context. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(3), pp.158-164.
- O'Keefe, P., Rifkin, J. & Barber, R. (1979). The North Will Rise again: Pensions, Politics, and Power in the 1980s. *Economic Geography*, 55(1), p.91.
- Report on Sustainable and Responsible Investing Trends in the United States 2016* (2018). The Forum for Sustainable and Responsible Investment. Ussif.org. URL: <https://www.ussif.org/trends> [Accessed 21 Oct. 2018].
- Strong Growth in Sustainable and Responsible Investment across Europe* (2018). Euro-sif.org. [online] URL: <http://www.eurosif.org/strong-growth-in-sustainable-and-responsible-investment-across-europe/> [Accessed 1 Oct. 2018].
- Umlas, E. (2008). The Global Expansion of SRI: Facing Challenges, Meeting Potential. *Development and Change*, 39(6), pp.1019-1036.
- World Bank* (2018). Results-focused Impact Bonds Can Improve Development Outcomes by Involving the Private Sector. [online] Available at: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/12/21/results-focused-impact-bonds-can-improve-development-outcomes-by-involving-the-private-sector> [Accessed 24 May 2018].
- Zhygley, I. & Syvak, O. (2016). Social Capital and Place of Charitable Assistance Expenses in it: overview and Accounting Implementation. *International Journal of New Economics and Social Sciences*, 3(1), pp. 308-319.

References

- Bakhtaraeva, K. (2006) Sotsyal'no otvet-stvennye ynvestytsyy: marketynhovyy khod yly budushchee fynansovoho rynka?, *Runok tsennykh bumah*, № 11, S. 70-72. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/_statyi/RCB_12.doc.
- Blowfield, M. & Murray, M. (2014). *Corporate responsibility*, 3rd ed. Oxford, England: Oxford University Press, 440 p.
- Derwall, J. & Koedijk, K. (2009). Socially Responsible Fixed-Income Funds. *Journal of Business Finance & Accounting*, 36(1-2), pp. 210-229.
- Domini, A. (2001). *Socially responsible investing, Making a Difference and Making Money*. Chicago: Dearborn Trade.
- Dreblow, J. (2005). *The different ethical and SRI investment models*. An Investor's Guide to Ethical & Socially Responsible Investment Funds / John Hancock. L.: Kogan Page, pp. 17-24.
- Earle, R. (2009). *Socially ReSponSible investing. A Guide for Trustees of Charitable Organizations*. TIFF Education Foundation and The Assabet Group - 86.
- Gustafsson-Wright, E. (2018). *Impact bonds could offer a paradigm shift towards more effective public services*. [online] PIRU. Retrieved from: <http://blogs.lshtm.ac.uk/piru/2018/04/16/impact-bonds-could-offer-a-paradigm-shift-towards-more-effective-public-services/> [Accessed 23 May 2018].

- Kinder, P. D., Lydenberg, S. D. & Domini, A. L. (1993). *Investing for Good: Making Money While Being Socially Responsible* (HarperCollins, New York), 293 p.
- Kostyuk, O. M. & Mozhovyy, Ya. I. (2011). Sotsial'no-vidpovidal'ne investuvannya: osnovni trendy v amerykans'kiy ta yevropeys'kiy praktytsi. *Visnyk UABS*, № 2 (31), S. 79-83.
- Kulyk, V. A. & Zhyhley, I. V. (2018). Vykorystannya pidpryyemstvamy novykh ob'yektiv obliku pry provedenni zakhodiv dyhital'noyi blahodiynosti. *Naukovyy visnyk Polissya*, № 2 (14), S. 88-92.
- Kusyk, N. L. & Kovalevs'ka, A. V. (2012). *Krytychnyy analiz metodiv otsinky efektyvnosti sotsial'no vidpovidal'noyi diyal'nosti pidpryyemstva*. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4714>.
- Lazar, Yu. V. & Zaval'na, O. (2012). Suchasni trendy rozvytku sotsial'no-vidpovidal'noho investuvannya: zakordonnyy ta vitchyznyanyy dosvid. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky*, № 4, S. 190-195.
- Lehenchuk, S., Velykyi, Y. & Belinska, S. (2018). Development of variability concept in accounting: ukrainian context. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(3), pp.158-164.
- Moshens'kyy, S. Z. (2011). Sotsial'no-vidpovidal'ne investuvannya: sutnist' ta perspektyvy rozvytku. *Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats'*, № 3 (21), S. 258-263.
- Natsional'na dopovid' «Tsili staloho rozvytku: krayina»* (2017). Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny. URL: <http://bit.ly/2zWeCYa>.
- O'Keefe, P., Rifkin, J. & Barber, R. (1979). The North Will Rise again: Pensions, Politics, and Power in the 1980s. *Economic Geography*, 55(1), p.91.
- Panukhnyk, O. V. & Plekan, U. M. (2016). Sotsial'ni investytsiyi yak forma suspil'noyi povedinky nosiyiv sotsial'noyi vidpovidal'nosti. *Halyts'kyy ekonomichnyy visnyk*, T.: TNTU, № 2 (51), S. 51-61.
- PROON v Ukrayini*. (2018). Pokaznyky dlya monitorynhu stanu dosyahnennya Tsiley staloho rozvytku: metodolohiya zboru ta rozrakhunku danykh. [online] Retrieved from: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/Mapping-SDG-indicators-report.html> [Accessed 9 Oct. 2018].
- Report on Sustainable and Responsible Investing Trends in the United States 2016* (2018). The Forum for Sustainable and Responsible Investment. Retrieved from: <https://www.ussif.org/trends> [Accessed 21 Oct. 2018].
- Shmyhol', N. M. (2010). *KSV - dokhid: vyznachennya, otsinka, efektyvnist'*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2010_1/1%2818%29_2010_articles/1%2818%29_2010_Shmygol.pdf.
- Strong Growth in Sustainable and Responsible Investment across Europe* (2018). Eurosif.org. Retrieved from: <http://www.eurosif.org/strong-growth-in-sustainable-and-responsible-investment-across-europe/> [Accessed 1 Oct. 2018]
- Tsili Staloho Rozvytku 2016 - 2030 – Predstavnytstvo OON v Ukrayini* (2018). Un.org.ua. Retrieved from: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> [Accessed 9 Oct. 2018].
- Umlas, E. (2008). The Global Expansion of SRI: Facing Challenges, Meeting Potential. *Development and Change*, 39(6), pp.1019-1036.
- Vasyl'chuk, I. P. (2015). Teoretyko-metodolohichni zasady y evolyutsiya kontseptsiyi sotsial'no vidpovidal'noho investuvannya. *Biznes Inform*, № 1, S. 21-28.

- Vlasenko, N. (2017). *Pokaznyky dlya monitorynhu stanu dosyahnennya Tsiley staloho rozvytku: metodolohiya zboru ta rozrakhunku danykh : analitychnyy zvit v 12 ramkakh proektu PROON/HEF «Intehratsiya polozhen' Konventsiy Rio u natsional'nu polityku Ukrayiny»*, K., 232 s.
- World Bank. (2018). Results-focused Impact Bonds Can Improve Development Outcomes by Involving the Private Sector. [online] Available at: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/12/21/results-focused-impact-bonds-can-improve-development-outcomes-by-involving-the-private-sector> [Accessed 24 May 2018].
- Zhygley, I. & Syvak, O. (2016). Social Capital and Place of Charitable Assistance Expenses in it: overview and Accounting Implementation. *International Journal of New Economics and Social Sciences*, 3(1), pp. 308-319.
- Zhyhley, I. V. & Yukhymenko-Nazaruk, I. A. (2017). Rozvytok oblikovoyi otsinky spetsyfichnykh aktyviv. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhhaltens'koho obliku, kontrolyu i analizu*, № 3 (38), S. 61-70.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 15.10.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 30.10.2018

Дмитро Лозинський

к.е.н., доцент,
Житомирський державний технологічний університет,
доцент кафедри обліку і аудиту
Україна, м. Житомир
dmytro.lozynskyi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5368-1530

СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДІАЛОГУ МІЖСЕКТОРНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. В статті окреслено проблемні питання пошуку ефективних шляхів стимулювання економіки, особливу увагу акцентовано на усуненні бар'єрів для розвитку малого бізнесу, а також на поліпшенні інструментів діалогу міжсекторного партнерства в умовах гібридної війни, що ведеться проти України. В результаті дослідження розроблено і обґрунтовано альтернативну модель спрощення адміністрування єдиного соціального внеску, податку на доходи фізичних осіб і військового збору для фізичних осіб – підприємців на 2-й групі спрощеної системи оподаткування під час працевлаштування ветеранів АТО/ООС. Надано пропозиції у сфері законодавчого врегулювання алгоритму співпраці між державним, комерційним і некомерційним секторами економіки для вирішення проблеми безробіття серед ветеранів АТО/ООС та активізації надання благодійної допомоги постраждалим від наслідків гібридної війни для виконання концепції соціальної відповідальності.

Ключові слова: спрощення адміністрування податків, стимулювання малого бізнесу, боротьба з безробіттям серед ветеранів АТО/ООС, діалог міжсекторного партнерства, благодійна допомога жертвам гібридної війни, концепція соціальної відповідальності

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 30

JEL Classification: E24, E62, M48

Dmytro Lozynskyi

PhD (Economics), Assistant Professor,
Zhytomyr State Technological University,
Assistant Professor at Department of Accounting and Audit
Ukraine, Zhytomyr
dmytro.lozynskyi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5368-1530

SMALL BUSINESS STIMULATION AND IMPROVEMENT OF INSTRUMENTS FOR INTER-SECTORAL PARTNERSHIP DIALOGUE FOR THE SOCIAL RESPONSIBILITY CONCEPT IN TERMS OF HYBRID WAR

Abstract. The article outlines the problematic issues of finding effective ways for the economic stimulus, paying special attention to eliminating barriers for small business

development, as well as improving the tools of the inter-sectoral partnership dialogue in the context of the hybrid war against Ukraine. As a result of the research, an alternative model for simplifying the administration of a single social payment, personal income tax and military fee for individuals - entrepreneurs in Group 2 of the simplified taxation system during the employment of ATO/JFO veterans has been worked out and substantiated. The proposals in the field of legislative regulation of the cooperation algorithm between the state, commercial and non-commercial sectors of the economy for resolving the unemployment problem among ATO/JFO veterans and activating the provision of charitable assistance to the victims of the hybrid war for the implementation of the social responsibility concept have been provided.

Keywords: simplification of taxes administration, small business stimulation, fight against unemployment among ATO/JFO veterans, dialogue of inter-sectoral partnership, charitable assistance to victims of hybrid war, concept of social responsibility

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 30

JEL Classification: E24, E62, M48

Вступ. Зі зниженням ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) до 22 % очікувалось, що ситуація з виплатою зарплати в "конвертах" та з неофіційним працевлаштуванням працівників по Україні кардинально зміниться. Не отримавши бажаного ефекту, сьогодні держава намагається боротися з цією проблемою шляхом посилення перевірок та накладанням суттєвих по розмірам штрафів - 30 мінімальних заробітних плат. При очікуванні в 2019 році мінімальній заробітній платі в 4 тисячі 170 гривень [24 канал 2018] штраф буде становити 125 тисяч 100 гривень. Часто зниження лише ставки внеску для отримання швидкого та бажаного позитивного ефекту недостатньо, необхідно, щоб були прибрані бюрократичні перешкоди в адмініструванні та була забезпечена глибока симпліфікація у його сплаті та звітності. Це архіважливий фактор, що вносить вагомий вклад у формування індексу економічної свободи країни.

На даний час місце України у рейтингу економічної свободи залишає бажати кращого. Відповідно до дослідження The Heritage Foundation у співпраці з The Wall Street Journal [The Heritage Foundation 2018], в 2018 році Україна набрала 51,9 балів зі 100 можливих та посіла у рейтингу 150-те місце із 180 країн світу. Таким чином, Україна вчергове опинилася в групі країн з переважно невільною економікою (країна оцінена останньою серед 44 країн Європи, а її бал нижчий середніх регіонального та світового показників). Важливо зазначити, що протягом всієї історії існування цього рейтингу (розпочинаючи з 1995 року) значення індексу України жодного разу не перевищувало 56 балів із 100 можливих. Цю невтішну ситуацію можливо змінити шляхом зменшення рівня корупції та докорінного спрощення національної податкової системи. На одному з можливих прикладів такого спрощення буде акцентована увага в даній статті, а також будуть викладені власні роздуми щодо його економічної та соціальної доцільності в умовах гібридної війни.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Для вирішення поставленого завдання були проаналізовані публікації, що присвячені проблемним питанням гібридної війни та нюансам стимулювання економіки в контексті податкової симпліфікації, зокрема зазначені проблемні питання піднімають у своїх

дослідженнях наступні українські та зарубіжні автори: І. С. Бондаренко [Бондаренко 2016], В. П. Горбулін [Горбулін 2017], С. К. Полумієнко [Полумієнко 2017], R. Awasthi, N. Bayraktar [Awasthi, Bayraktar 2014], S. D. Bachmann, A. Paphiti [Bachmann, Paphiti 2016], A. Bogdan [Bogdan 2018], S. Dean [Dean 2011], J. C. Fleming [Fleming 2015], C. Fuest, A. Peichl, T. Schaefer [Fuest, Peichl, Schaefer 2006], W. G. Gale [Gale 2001], J. Kahn [Kahn 2018], M. Lobel [Lobel 2009], G. L. Lux [Lux 2003], M. Osiichuk, O. Shepotylo [Osiichuk, Shepotylo 2018], A. Rabushka [Rabushka 1993], S. Reeves, R. Barnsby [Reeves, Barnsby 2012], J. Sebastian [Sebastian 2009], G. G. William, J. Holtzblatt [William, Holtzblatt 2000] та інші. Жодним чином не применшуючи надбання зазначених авторів, вважаємо, що велика кількість проблемних питань у цій сфері залишаються досі не вирішеними.

Мета дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні альтернативної моделі стимулювання малого бізнесу шляхом спрощення адміністрування ЄСВ, податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) і військового збору, а також ефективного функціонування інструментів діалогу міжсекторного партнерства для виконання концепції соціальної відповідальності в умовах гібридної війни.

Результати дослідження. Якщо взяти до уваги офіційну статистику, то з початку 2018 року в Україні зросла кількість платників ЄСВ та застрахованих осіб. Так, за даними Державної фіскальної служби [Finance.ua 2018], станом на 1 січня 2018 року кількість платників ЄСВ склала 4 мільйони 185,8 тисяч, при цьому станом на 1 серпня 2018 року їх кількість зросла на 144,6 тисяч до 4 мільйонів 330,4 тисяч, збільшилась також на 76,7 тисяч і кількість застрахованих осіб (з 10,6 мільйонів станом на 1 січня до 10,7 мільйонів станом на 1 серпня відповідного року).

Проте, таке підвищення – це більше результат від запущеної активної кампанії масових перевірок роботодавців контролюючими органами, а не від стратегічно продуманих стимуляційних та заохочувальних заходів. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 року № 295 [Постанова КМУ від 26.04.2017 № 295] було затверджено порядок раптових перевірок підприємств на наявність неоформлених працівників. Перевірки можуть здійснюватися як з виїздом на місце, так і без виїзду інспектора. Власне самі інспекційні відвідування проводяться: 1) за зверненням працівника про порушення відносно нього законів про працю; 2) за зверненням фізичної особи, відносно якої порушено правила оформлення трудових відносин; 3) за рішенням керівника контролюючого органу. В окремих випадках перевірка може проводитися за рішенням суду, з повідомленням правоохоронних органів або на підставі інформації профспілкових організацій, Державної служби статистики, Державної фіскальної служби, Пенсійного фонду. Щодо тривалості перевірки, то вона не може перевищувати 10 робочих днів для суб'єктів мікропідприємництва та 2 робочих дні – для малого підприємництва. Вимога інспектора праці про надання для ознайомлення документів або їх копій є обов'язковим для виконання. При чому, якщо представник органу контролю вважатиме, що попереднє попередження про перевірку завадить інспекції, він може діяти без попереднього інформування [Finance.ua 2017].

Найбільше розчаровує те, що малий бізнес на спрощеній системі оподаткування, який, відповідно до даних Державної фіскальної служби, за вісім місяців 2018 року вже сплатив до місцевих бюджетів 19 мільярдів гривень єдиного податку (левова частку сплаченого податку забезпечили фізичні особи-підприємці – 13,5 мільярдів

гривень) [Економічна правда 2018], сьогодні зобов'язаний при прийнятті на роботу працівника виконувати всі ті ж вимоги трудового законодавства, що стосуються і великих юридичних осіб-працедавців на загальній системі оподаткування.

З однієї сторони, це зрозуміло, адже, якщо підприємець використовує найману працю, він виступає у ролі роботодавця відповідно до підпункту 14.1.222 Податкового кодексу України [Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI] та частини 1 статті 1 Закону України "Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності" [Закон від 22.06.2012 № 5026-VI], але, з іншої сторони, якщо мова йде про малий бізнес на спрощеній системі, то тут логічно мали би мати місце і суттєво спрощені процедури працевлаштування. Натомість, працівник має право приступити до роботи у бізнесмена-спрощенця після повного дотримання вимог статті 24 Кодексу законів про працю України [Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII], тобто, лише після того, як: 1) буде укладено трудовий договір; 2) буде оформлено наказ (розпорядження) фізичної особи-підприємця про прийняття на роботу; 3) буде повідомлено Державну фіскальну службу про найм працівника [Приватний підприємець 2018]. Розуміючи абсурдність такого стану речей, пропонуємо альтернативну модель працевлаштування працівників до фізичних осіб-підприємців на 2-й групі спрощеної системи оподаткування (рис. 1).

Існуючі обов'язкові елементи при оформленні працівника фізичною особою - підприємцем на 2-й групі спрощеної системи оподаткування	Запропонований порядок при оформленні працівника фізичною особою - підприємцем на 2-й групі спрощеної системи оподаткування
Трудовий договір	Внесення основних даних про працівника на спеціальному офіційному державному сайті та автоматична генерація рахунку для сплати відповідних податків, зборів та внесків по працівнику
Наказ (розпорядження) про прийняття на роботу	
Повідомлення ДФС про прийняття на роботу	Універсальний чек про сплату ПДФО, військового збору та ЄСВ буде єдиним необхідним підтвердженням офіційного працевлаштування працівника та буде одночасно замінити всі інші документи, в тому числі податкову звітність
Трудова книжка	
Табель обліку робочого часу	
Штатний розпис	
Сплата ПДФО, військового збору та ЄСВ	
Складання та подання відповідної податкової звітності	

Рисунок 1 – Порівняння існуючої та запропонованої процедури працевлаштування працівника фізичною особою-підприємцем на 2-й групі спрощеної системи оподаткування

Джерело: розроблено автором

Суть пропозиції полягає у створенні спеціального офіційного державного сайту, через який такі підприємці (зі смартфона, планшета чи десктопу) зможуть внести базові дані про працівника, якого збираються найняти, та отримати рахунок на оплату ПДФО, військового збору та ЄСВ по потенційному працівнику (на власний вибір роботодавця, буде можливість згенерувати платіж в розрахунок на один робочий день, тиждень, місяць, квартал або рік, залежно від бажаного терміну працевлаштування).

Оплативши у зручній формі рахунок, підприємець отримає в паперовій чи електронній формі універсальний чек про здійснену оплату, цей чек виступатиме єдиним необхідним підтвердженням офіційного працевлаштування працівника та буде одночасно заміняти всі інші документи, в тому числі звітні податкові декларації.

На перших етапах запровадження такий новий підхід міг би стосуватися виключно найнятих працівників, що є ветеранами АТО/ООС. В разі успішності пілотного проекту, в подальшому така спрощена процедура могла би охоплювати всіх без виключення працівників, яких наймає малий бізнес на 2-й групі єдиного податку. До того ж, відповідно до законодавства [Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI], в межах даної групи кількість найнятих працівників не може перевищувати 10 осіб, що виступає додатковою протидією можливим недобросовісним податковим махінаціям та оптимізаціям, які гіпотетично можуть виникати після впровадження описаних вище пропозицій у дію.

Запропонована модель дозволяє сприяти виведенню з тіні неоформлених працівників, проте не під тиском частих перевірок та високих штрафів, а через заохочення максимально простою процедурою офіційного працевлаштування та звітності. Перевагою також є те, що впровадженню зазначеного пілотного проекту зробить важливий внесок у боротьбу з безробіттям серед учасників АТО/ООС.

Сьогодні також важливим інструментом подолання наслідків агресії проти України є продумана модель взаємозв'язку між трьома секторами економіки: державним, комерційним та некомерційним. Вся суть такої ефективної взаємодії полягає в обґрунтованій розстановці пріоритетів та правильному розподілу ролей. На нашу думку, пріоритетом взаємодії між цими секторами економіки має бути вирішення, насамперед, двох основних проблем: 1) безробіття серед ветеранів АТО/ООС та переселенців; 2) перепони для надання благодійної допомоги ветеранам АТО/ООС, їх сім'ям та переселенцям.

Щодо подолання проблеми безробіття, то розподіл ролей між секторами може бути наступним: державний сектор має взяти на себе функцію надання грантів комерційному сектору для перекваліфікації ветеранів АТО/ООС та переселенців, далі комерційний сектор за кошти отриманого гранту проводить перекваліфікацію та отримує потенційних працівників із вміннями, заточеними під особливості їх конкретного підприємства, тоді як некомерційний сектор у вигляді благодійних організацій та фондів виступає у ролі медіатора між комерційним сектором та безробітними, яких шукає, реєструє та направляє на перекваліфікацію.

На жаль, шокує остання невтішна статистика самогубств військовослужбовців, що були задіяні в АТО/ООС. І хоча в даному питанні немає однозначності: за одними джерелами, більше ніж 1 тисяча осіб, які брали участь в Антитерористичній операції на сході України, наклали на себе руки [Українська правда 2018], за

іншими даними, від початку бойових дій вчинили самогубство щонайменше 554 військових (офіційна статистика ЄРДР станом на 01.04.2018 року) [РБК-Україна 2018], – цифри вражають та глибоко ранять. Це запізнілий сигнал про наявність величезних проблем з ресоціалізацією учасників бойових дій та необхідність альтернативних, більш ефективних, підходів до адаптації ветеранів до мирного життя.

Однією з надважливих форм ресоціалізації, на нашу думку, є професійна затребуваність та зайнятість на роботі, яка б приносила не тільки достатнє матеріальне забезпечення, а й моральне задоволення. В цьому контексті пропонуємо двовекторну модель боротьби з безробіттям серед ветеранів.

Перший вектор передбачає стимулювання процесу працевлаштування ветеранів на існуючі підприємства незалежно від форми власності. Сутність пропозиції полягає в тому, аби місцеві органи влади надавали бізнесу (саме тим підприємствам, які працевлаштовують у себе ветеранів) пільгу по податку на нерухомість (який, відповідно до законодавства, є місцевим податком). Пільга має забезпечити можливість місцевим роботодавцям зменшувати суму свого квартального податку на нерухомість на суму місячного (саме за перший місяць відповідного кварталу) фонду оплати праці ветеранів, що працюють на відповідному підприємстві.

Як елемент протидії маніпуляціям у сфері оподаткування зі сторони роботодавців, пропонуємо передбачити ліміт максимальної заробітної плати, вище якого заробітну плату не дозволяється включати в суму пільги. Аналогічно як з ЄСВ, ця сума має бути не більше 15 мінімальних заробітних плат в розрахунку на одного такого працівника. Таким чином, це дозволить уникнути махінацій з несплатою податку на нерухомість через штучне номінальне завищення заробітних плат недобросовісними роботодавцями. Застосування запропонованої пільги лише частково зменшить надходження по податку на нерухомість, до того ж, частина втрат для місцевих бюджетів автоматично буде покрита збільшеною сумою надходжень по ПДФО, до 60% якого, відповідно до Бюджетного кодексу України, залишається у місцевому бюджеті.

Другий вектор передбачає стимулювання створення та ведення малого бізнесу власне самими ветеранами. Для цього пропонуємо скасувати необхідність сплати єдиного податку для учасників бойових дій, якщо вони зареєструються як фізичні особи – суб'єкти ведення бізнесу на спрощеній системі оподаткування (як платники єдиного податку на першій або другій групі). А як елемент протидії маніпуляціям у сфері оподаткування, пільга не поширюватиметься на сплату ЄСВ. Таким чином, це буде запобіжником від махінацій з формальною реєстрацією бізнесу на учасників бойових дій.

Отже, запропонована двовекторна модель дозволяє стимулювати як працевлаштування ветеранів АТО/ООС вже існуючими підприємствами, так і заохотить ветеранів до створення власного бізнесу, що суттєво покращить ситуацію з зайнятістю та ресоціалізацією.

Щодо усунення бар'єрів для надання благодійної допомоги військовослужбовцям АТО/ООС, їх сім'ям та переселенцям, то тут необхідно саме для такої допомоги державному сектору внести до Податкового кодексу України зміни, зокрема підпункт 140.5.9 викласти у такій редакції: "Фінансовий результат податкового

(звітнього) періоду збільшується на суму коштів або вартості товарів, виконаних робіт, наданих послуг, безоплатно перерахованих (переданих) протягом звітнього (податкового) року неприбутковим організаціям, які на дату перерахування коштів, передання товарів, робіт, послуг відповідали умовам, визначеним пунктом 133.4 ПКУ, у розмірі, що перевищує 20% оподаткованого прибутку попереднього звітнього року” (в існуючій сьогодні редакції, розмір становить 4%).

П’ятикратне збільшення цього порогу стане суттєвим поштовхом до активізації благодійної діяльності підприємств, особливо великих корпорацій, оскільки благодійництво для комерційного сектору є важливим елементом Public Relations та маркетингової стратегії. Некомерційний сектор у ролі благодійних осередків візьме на себе роль по оприбуткуванню благодійної допомоги та її розподілу між потребувачами. В цьому контексті доцільно створити єдиний державний реєстр осіб, що найбільше потребують допомоги, таким реєстром (захищеним на основі технології блокчейн) в будь-яку хвилину зможуть скористатися благодійні організації для більш ефективного розподілу допомоги та внесення туди даних про надану допомогу з відповідною конкретизацією. Існування такого реєстру забезпечить транспарентність і відкриє шлях для дієвого контролю описаних процесів усіма стейкхолдерами.

Окрім цього, є певні речі, які сьогодні держава може додатково зробити в рамках забезпечення банальної апріорної допомоги для родин ветеранів. Вважаємо, що одним з таких кроків може бути запровадження скасування військового збору для родичів першої лінії споріднення з військовослужбовцями, які загинули в зоні АТО/ООС (це має стосуватися усіх без винятку втрат: бойових та небойових). Адже, на нашу думку, не зовсім справедливо у таких осіб утримувати із заробітних плат, крім базових податків, ще й додатково якісь суми на оборонні цілі, адже вони вже пожертвували на це найцінніше та його втратили.

Для реальної імплементації даної пропозиції на законодавчому рівні необхідно простою більшістю Верховної Ради України внести доповнення в Податковий кодекс України, зокрема в пункт 16 підрозділу 10 розділу XX пропонуємо додати підпункт 1.9: “Від сплати військового збору звільняються особи, що перебувають у колі першої лінії споріднення з загиблим військовослужбовцем в зоні АТО (антитерористичної операції) або в зоні ООС (операції Об’єднаних сил)”.

Для застосування пільги особі необхідно буде подати заяву в бухгалтерську службу підприємства, на якому вона працює (до заяви необхідно прикріпити копію підтверджуючих документів про відповідне споріднення). Пільга буде застосовуватись з першого числа місяця, який слідує за місяцем подання такої заяви.

Висновки. Сьогодні одним з найефективніших способів протидії гібридній війні є реальний прогрес у економічних реформах в Україні. Розуміючи, що цей прогрес неможливий в тому числі без суттєвого спрощення умов для ведення малого бізнесу, в ході дослідження особливу увагу було приділено усуненню перешкод для розвитку малого підприємництва.

В результаті, розроблено альтернативну модель симпліфікації адміністрування єдиного соціального внеску, податку на доходи фізичних осіб і військового збору для фізичних осіб – підприємців на 2-й групі єдиного податку під час працевлаштування ветеранів АТО/ООС. Квінтесенція нової моделі передбачає

існування спеціального офіційного державного сайту, через який підприємці матимуть змогу вносити дані про найнятого працівника та отримувати рахунки на сплату ПДФО, військового збору та ЄСВ. Підтвердженням оплаченого рахунку буде універсальний чек, який виступатиме в ролі єдиного необхідного доказу офіційного працевлаштування працівника та буде паралельно заміником усіх інших документів, в тому числі податкової звітності, що суттєво збільшить рівень економічної свободи та сприятиме процесу детінізації виплати заробітних плат.

В межах пілотного проекту така модель могла би стосуватися виключно найнятих працівників – ветеранів АТО/ООС. В подальшому запропонована спрощена процедура може охоплювати всіх без винятку працівників, які працевлаштовуються до підприємців на 2-й групі єдиного податку. Причиною особливого акценту в дослідженні на спрощеній системі оподаткування в межах 2-ої групи стало те, що дана категорія підприємців відіграє надважливу роль в економічних процесах країни, до того ж, самостійно працевлаштовуючи себе та до десяти інших осіб, наповнюють бюджет та не звертаються за державною допомогою по безробіттю.

В дослідженні не залишені поза увагою також проблемні питання продуктивного взаємозв'язку між державним, комерційним та некомерційним секторами економіки. Як наслідок, обґрунтовано власне бачення розстановки пріоритетів міжсекторного партнерства для відповідності концепції соціальної відповідальності, а також запропоновано конкретні законодавчі зміни, зокрема в Податковий кодекс України, що забезпечать змогу зменшити рівень безробіття серед ветеранів АТО/ООС та усунути перепони для надання благодійної допомоги ветеранам, їх сім'ям та переселенцям.

Наведені пропозиції та розробки становлять суб'єктивне бачення автора та можуть бути матеріалом для обговорення і подальшої наукової дискусії щодо пошуку найоптимальніших шляхів стимулювання малого бізнесу та налагодження діалогу міжсекторного партнерства для виконання концепції соціальної відповідальності в умовах гібридної агресії проти України.

Література

- Бондаренко, І. С. (2016). Соціально-комунікаційні техніки та ресурси у війнах нового покоління // *Держава та регіони. Сер. Соц. комунікації*, № 3. – 13-17 с.
- Горбулін, В. П. (2017). *Світова гібридна війна: український фронт: колективна монографія*. – Київ: НІСД, 494 с.
- Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні"*, Кабінет Міністрів України; Постанова від 26.04.2017 № 295. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/249951759>
- Детінізація зарплат: в Україні на 4% збільшилася кількість платників ЄСВ (2018)*. Finance.ua. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/434382/detinizatsiya-zarplat-v-ukrayini-na-4-zbilshylasya-kilkist-platnykiv-yesv>
- Економічна правда (2018)*. З початку року "спрощенці" сплатили 19 мільярдів гривень – ДФС. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/09/24/640887/>
- Кодекс законів про працю України*, Верховна Рада України; Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

- Наскільки виросте "мінімалка" у 2019 році: заява Гройсмана (2018). 24 канал. URL: https://24tv.ua/naskilki_viroste_minimalka_u_2019_rotsi_zayava_groysmana_n1028126
- Неоформлених працівників в Україні вже можна перевіряти без попереджень (2017). Finance.ua. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/400704/neoformlenyh-pratsivnykiv-v-ukrayini-vzhe-mozhna-pereviryaty-bez-poperedzhen>
- Податковий кодекс України, Верховна Рада України; Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
- Полумієнко, С. К. (2017). Гібридна війна, її окремі передумови, стратегії та наслідки // *Вісник Національної академії наук України*, № 8, 72-82 с.
- Приватний підприємець (2018). Наймані працівники в приватного підприємця. Порядок оформлення на роботу та звільнення. URL: <http://chp.com.ua/spravochnik/item/47026-najmani-pratsivniki-v-privatnogo-pidpriemtsya-poryadok-oformlennya-na-robotu-ta-zvilnennya>
- Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності, Верховна Рада України; Закон від 22.06.2012 № 5026-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>
- РБК-Україна (2018). Матіос: в ЄРДР повідомили про 554 факти самогубств серед учасників АТО. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/matios-erdr-soobshchili-554-faktah-samoubiystv-1524704260.html>
- Українська правда (2018). Більше тисячі ветеранів АТО наклали на себе руки - комітет Ради. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/24/7178581/>
- Awasthi, R. & Bayraktar, N. (2014). Can Tax Simplification Help Lower Tax Corruption? // *World Bank Policy Research Working Paper*, № 6988. URL: <https://ssrn.com/abstract=2475075>
- Bachmann, S. D. & Paphiti, A. (2016). Russia's Hybrid War and Its Implications for Defence and Security in the United Kingdom // *Scientia Militaria - South African Journal of Military Studies*, Vol. 44, № 2, 28-67 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=2916210>
- Bogdan, A. (2018). *Ukrainian Conflict - A New Type of Warfare*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3127435>
- Dean, S. (2011). Tax Deregulation // *New York University Law Review*, Vol. 86, № 2, 387 p. URL: <http://www.nyulawreview.org/sites/default/files/pdf/NYULawReview-86-2-Dean.pdf>
- Fleming, J. C. (2015). *Some Cautions Regarding Tax Simplification* // *Tax Simplification*, Chapter 14 (Evans, Krever & Mellor eds.) Kluwer Law International, BYU Law Research Paper, № 16-15. URL: <https://ssrn.com/abstract=2709529>
- Fuest, C., Peichl, A. & Schaefer, T. (2006). Does Tax Simplification Yield More Equity and Efficiency? An Empirical Analysis for Germany // *Finanzwissenschaftliche Diskussionsbeiträge Paper*, № 06-5. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.931129>
- Gale, W. G. (2001). Tax Simplification: Issues and Options // *Tax Notes*, Vol. 92, № 11. URL: <https://ssrn.com/abstract=282520>
- Kahn, J. (2018). Hybrid Conflict and Prisoners of War: The Case of Ukraine // *SMU Dedman School of Law Legal Studies Research Paper*, № 381. URL: <https://ssrn.com/abstract=3127020>
- Lobel, M. (2009). *Simplifying the Tax System Will Help Our Economy*. - *Tax Analysts*, 66-67 p.
- Lux, G. L. (2003). *Simplified Tax System: A Counterculture Proposal*. - *iUniverse*, 120 p.

- Osiichuk, M. & Shepotylo, O. (2018). *Conflict and Well-Being of Civilians: The Case of Russian-Ukrainian Hybrid War*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3102215>
- Rabushka, A. (1993). *A Simplified Tax System*. – Hoover Press, 33 p.
- Reeves, S. & Barnsby, R. (2012). *The New Griffin of War: Hybrid International Armed Conflicts*. URL: <https://ssrn.com/abstract=2295110>
- Sebastian, J. (2009). *A Handbook for Tax Simplification*. – International Finance Corporation. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/317341468335679099/A-handbook-for-tax-simplification>
- The Heritage Foundation (2018). Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>
- William, G. G. & Holtzblatt, J. (2000). *The Role of Administrative Factors in Tax Reform: Simplicity, Compliance, and Administration*. – US Tax Reform in the 21st Century, Cambridge University Press. URL: <https://ssrn.com/abstract=257189>

References

- Awasthi, R. & Bayraktar, N. (2014). Can Tax Simplification Help Lower Tax Corruption? // *World Bank Policy Research Working Paper*, № 6988. URL: <https://ssrn.com/abstract=2475075>
- Bachmann, S. D. & Paphiti, A. (2016). Russia's Hybrid War and Its Implications for Defence and Security in the United Kingdom // *Scientia Militaria - South African Journal of Military Studies*, Vol. 44, № 2, 28-67 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=2916210>
- Bogdan, A. (2018). *Ukrainian Conflict - A New Type of Warfare*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3127435>
- Bondarenko, I. S. (2016). Social'no-komunikacijni tehniky ta resursy u vijnah novogo pokolinnja // *Derzhava ta regiony. Ser. Soc. komunikacii'*, № 3. – 13-17 s.
- Dean, S. (2011). *Tax Deregulation* // *New York University Law Review*, Vol. 86, № 2, 387 p. URL: <http://www.nyulawreview.org/sites/default/files/pdf/NYULawReview-86-2-Dean.pdf>
- Dejaki pytannja realizacii' statti 259 Kodeksu zakoniv pro pracju Ukraïny ta statti 34 Zakonu Ukraïny "Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraïni"*, Kabinet Ministriv Ukraïny; Postanova vid 26.04.2017 № 295. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249951759>
- Ekonomichna pravda (2018). *Z pochatku roku "sproshhenci" splatyly 19 mil'jardiv gryven'* – DFS. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/09/24/640887/>
- Finance.ua. (2017). *Neoformlenyh pracivnykiv v Ukrai'ni vzhe mozhna perevirjaty bez poperedzhen'*. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/400704/neoformlenyh-pratsivnykiv-v-ukrayini-vzhe-mozhna-perevirjaty-bez-poperedzhen>
- Finance.ua. (2018). *Detinizacija zarplat: v Ukrai'ni na 4% zbil'shylasja kil'kist' platnykiv JeSV*. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/434382/detinizatsiya-zarplat-v-ukrayini-na-4-zbilshylasya-kilkist-platnykiv-yesv>
- Fleming, J. C. (2015). Some Cautions Regarding Tax Simplification // *Tax Simplification*, Chapter 14 (Evans, Krever & Mellor eds.) Kluwer Law International, *BYU Law Research Paper*, № 16-15. URL: <https://ssrn.com/abstract=2709529>
- Fuest, C., Peichl, A. & Schaefer, T. (2006). Does Tax Simplification Yield More Equity and Efficiency? An Empirical Analysis for Germany // *Finanzwissenschaftliche Diskussionsbeiträge Paper*, № 06-5. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.931129>

- Gale, W. G. (2001). Tax Simplification: Issues and Options // *Tax Notes*, Vol. 92, № 11. URL: <https://ssrn.com/abstract=282520>
- Gorbulin, V. P. (2017). *Svitova gibrydna vijna: ukrai'ns'kyj front: kolektyvna monografija*. - Kyi'v: NISD, 494 s.
- Kahn, J. (2018). Hybrid Conflict and Prisoners of War: The Case of Ukraine // *SMU Dedman School of Law Legal Studies Research Paper*, № 381. URL: <https://ssrn.com/abstract=3127020>
- Kodeks zakoniv pro pracju Ukraïny, Verhovna Rada Ukraïny; Kodeks vid 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
- Lobel, M. (2009). *Simplifying the Tax System Will Help Our Economy*. - *Tax Analysts*, 66-67 p.
- Lux, G. L. (2003). *Simplified Tax System: A Counterculture Proposal*. - *iUniverse*, 120 p.
- Naskil'ky vyroste "minimal'ka" u 2019 roci: zajava Grojsmana (2018). 24 kanal URL: https://24tv.ua/naskilki_viroste_minimal'ka_u_2019_rotsi_zayava_grojsmana_n1028126
- Osiichuk, M. & Shepotylo, O. (2018). *Conflict and Well-Being of Civilians: The Case of Russian-Ukrainian Hybrid War*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3102215>
- Podatkovyj kodeks Ukraïny, Verhovna Rada Ukraïny; Kodeks vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
- Polumijenko, S. K. (2017). Gibrydna vijna, i'i' okremi peredumovy, strategii' ta naslidky // *Visnyk Nacional'noi' akademii' nauk Ukrai'ny*, № 8, 72-82 s.
- Pro organizacii' robotodavciv, i'h ob'jednannja, prava i garantii' i'h dijial'nosti, Verhovna Rada Ukrai'ny; Zakon vid 22.06.2012 № 5026-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>
- Pryvatnyj pidpryjemec'. (2018). Najmani pracivnyky v pryvatnogo pidpryjemcja. Porjadok oformlennja na robotu ta zvil'nennja. URL: <http://chp.com.ua/spravochnik/item/47026-najmani-pratsivniki-v-privatnogo-pidpriemtsya-poryadok-oformlennya-na-robotu-ta-zvilnennya>
- Rabushka, A. (1993). *A Simplified Tax System*. - Hoover Press, 33 p.
- RBK-Ukraïna. (2018). Matios: v JeRDR povidomyly pro 554 fakty samogubstv sered uchashnykiv ATO. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/matios-erdr-soobshchili-554-faktah-samoubiystv-1524704260.html>
- Reeves, S. & Barnsby, R. (2012). *The New Griffin of War: Hybrid International Armed Conflicts*. URL: <https://ssrn.com/abstract=2295110>
- Sebastian, J. (2009). *A Handbook for Tax Simplification*. - *International Finance Corporation*. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/317341468335679099/A-handbook-for-tax-simplification>
- The Heritage Foundation (2018). Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>
- Ukrai'ns'ka pravda (2018). Bil'she tysjachi veteraniv ATO naklaly na sebe ruky - komitet Rady. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/24/7178581/>
- William, G. G. & Holtzblatt, J. (2000). *The Role of Administrative Factors in Tax Reform: Simplicity, Compliance, and Administration*. - *US Tax Reform in the 21st Century*, Cambridge University Press. URL: <https://ssrn.com/abstract=257189>

Data przesłania artykułu do Redakcji: 12.10.2018

Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 19.10.2018